

Irodalmi tükör / szépirodalom

Markó Béla: Hogyan írjunk verset?, Egymásban elmerül, Amiért	3 4
Péntek Imre: Gondolatok a „zalaiságról”	5
Saáry Éva: Nagylengyeli szonett, Kérdés, Gellénháza, Búcsú Nagylengyeltől	7 8
Kiss Dénes: Se gyökér se törzs, Válaszok, Lakhatatlan	9
Turbuly Lilla: Csuka diós bundában	10
Szoliva János: Folytatódik, Fogy az idő, Mintha csak	12
Lángi Péter: Balatoni villanella, Idill a kastélynál, Hévízi sóhaj, Két tóparti limerick, Zalai képeslapok	13 14
Somogyi Zoltán: Második fejek (Részlet)	15
Zágorec-Csuka Judit: Titok, Jézusnak, Duális vonzat, A labirintus vége	20
Molnár Gábor: Hervadó boszorkányok átkát elűzendő, Szalmaszál	21 22
Kardos Ferenc: Szabadság, egyenlőség, rend - Naplójegyzetek New Yorkból I.	23
Karáth Anita: A folyami delfin utolsó kívánsága, Paneljazz, Prae	29
Utassy József: Amerre a nap lejár, Van egy világ, Isten faggatása	30
Burkus József: Szárnyak és véretek	31
Kaj Ádám: Vázlatok hétfőről	33
Tóth Imre: Az olvasóhoz, Rendezői változat	34
Keresztury Dezső dedikál	35

Összeállítás Degré Alajos születésének 100. évfordulója tiszteletére

Dr. Gyimesi Endre: Egy tudós levéltáros idézése	41
Dr. Záborszky Miklós: Emlékeim nagybátyámról, Degré Alajosról	43
Molnár Gábor: Degré Alajos, Zala megye történetírója	47

Tanulmány - kritika

Geresits Gizella: „Szerettem ezt a földet / Megirigyelhetik sorsunk az angyalok” Élettörténet, sors, önazonosság – Szabó Ferenc S. J. életútja	51
Lehota János: A kérdező Madách válasza	60
Szemes Péter: Emlék-kincsek (Saáry Éva Elvarázsolt kert című életrajzi mozaikjáról)	63
Péntek Imre: Visszatalálni a gyökerekhez (Cséby Géza: Sors-címekép - Mozaikok egy család XIX. és XX. századi történetéből -)	66
Lehota M. János: Szilángok (Szoliva János – Hol a találkozás?)	68
Pénzes Dávid: Félelem és reszketés Muravidéken	70
Ferencz e. Győző: Könyvtükör (Rózsás János: GULag-lexikon, 2. kiadás, Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok	74

Képzőművészet / Film

Kostyál László: A spiritualizmus <i>Schadl János</i> festészetében	77
Bence Lajos: „A kártevő sohasem bocsát meg a kárvallottnak...” (Interjú <i>Makovecz Imre</i> Kossuth-díjas építésszel)	83
Péntek Imre: Grafikai kalandozások a realitás és szürrealitás között (<i>Fimmel Gyula</i> zalaegerszegi tárlatáról)	87
Ladányi András: „Az 'új' anyagoknak szépsége, tulajdonsága inspirál műveim létrehozásakor” (Utolsó interjú <i>Paizs László</i> , Kossuth-díjas festő-, grafikus- és szobrászművésszel)	90
Wehner Tibor: A FÖLD AHOL ÉLTÜNK - <i>Paizs László</i> festőművész kiállítása a budapesti Aulich Art Galériában	95
Nagy Miklós Kund: A fotóművész kivárt pillanata - <i>Török Gáspár</i> 75 éves	96
Gyutai Csaba: „Gyilkosság lövés által...” - (Személyes reflexiók <i>Kinyó Ferenczy Tamás</i> és <i>Ferenczy Erika</i> dokumentumfilmjéről)	98
Saáry Éva köszöntése, a 80. születésnapja alkalmából <i>Dr. Lőrincz István</i> ünnepi beszéde	100

Hír-tükör

Hír-tükör	104
Szerzőinkről	106

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Nógrádi László - Lenti
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) -
főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Péntek Imre - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Marton Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Ferencz e. Győző - helytörténet

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
támogatásával.

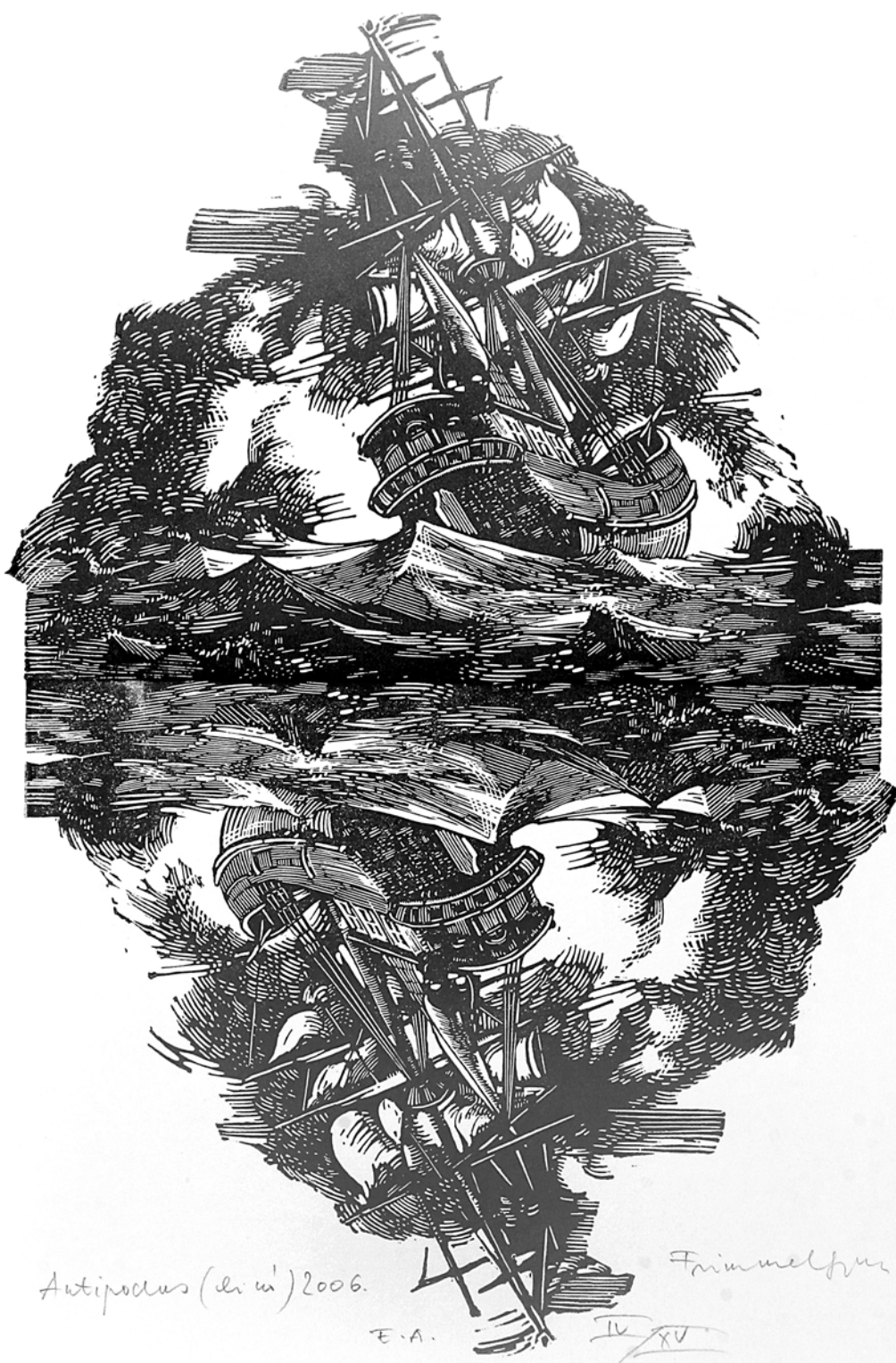
Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Landorhegyi út 21.
E-mail: pannontukor@goncziamk.hu
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 600 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 1200 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmsz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Gura Nyomda Bt.,
Zalaegerszeg, Hock J. u. 92/B
E-mail: guranyomda@t-online.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Frimmel Gyula: Antipodus - Linómetszet

Markó Béla

Hogyan írjunk verset?

Most ismét vannak versek a fejemben,
s ez ismét minden másnál fontosabb,
járnak bennem, míg befut a vonat,
az utasok, mint egy váróteremben,

majd sorra felszállnak egy-egy bőrönddel,
amely hasznos holmikkal van teli,
mert teletömött múltját cipeli
mindegyik, s már-már gyermeki örömmel

nézem, hogy nyílnak és csukódnak újra
s újra az ajtók, egymáshoz szorulva
sokan felférnek, néhány gondolat

viszont itt marad végül, félreállva,
egy másik üres szerelvényre várva,
de így legalább jöhet új vonat.

Egymásban elmerül

Lázás kezünk egymásban elmerül,
akár a szél a forró, sűrű lombban,
a felmagasló láng már arcunkba lobban,
s egy-két veréb riadtan menekül,

izzik körös-körül a kert, kigyúl,
meg-megroppannak már a súlyos ágak,
a lepkeszárnyak mind szanaszét szállnak,
jajgat minden, és minden elcsitul,

mert megnyugszunk mi is, kettészakad,
mi együtt volt elébb, és megtagad,
ismét nem kell neki, csak önmaga,

ha véletlenül még egymáshoz ér,
bocsáss meg, mondjuk, egybefújt a szél,
s szétválik már testünk csípős szaga.

Amiért

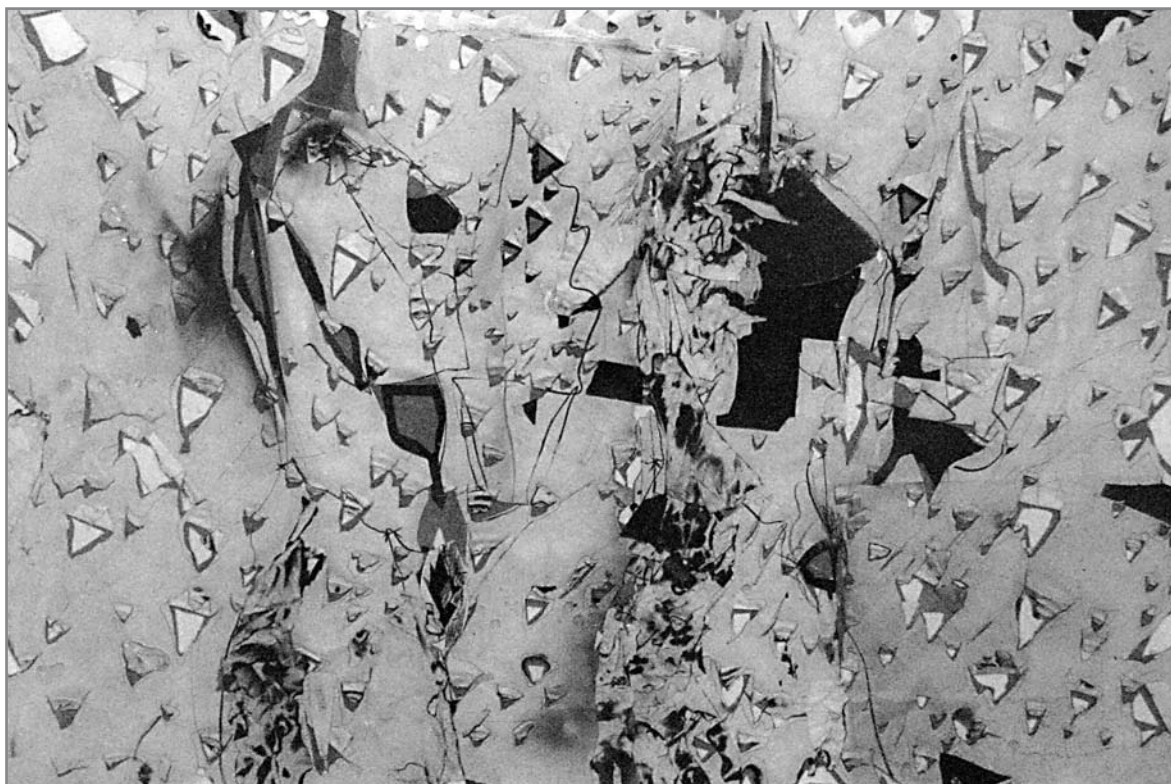
Nem ér semmit a túl pontos zene,
súrlódásmentes, könnyű üteme,
mindvégig kézben tartott vihara,
zápor, amelynek nincs semmi sara,

nyugodt, hibátlan fogaskerekek,
kalitkába zárt, kócos verebek,
gördülés, siklás, forgás, surrogás,
és soha semmiféle kifogás,

összerakom, majd ismét szétszedem,
s ujjammal újból végigkérdezem,
hogyan ismét meglelhessem valahol,

ami nemcsak zenél, de zakatol,
elcsuklik, felmagaslik, s amiért
szeretlek: egy elpattant sikolyért.

Paizs László munkája

Péntek Imre

Gondolatok a „zalaiságról”

Hamvas Béla *Az öt géniusz c.* esszéjében élesen megkülönbözteti a helyet és a teret. „(...) a térnek száma van, a helynek arca van.” „A tér pontos vonalakkal körülhatárolható, geometriai ábra.” „A hely mindig festmény és rajz, és nincs belőle több, csak egy. (...) A térnek képlete van, a helynek géniusza van. (...) A hely sohasem definiálható, ezért nincs tudománya, de van története (történelme) költészete, művészete és mítosza.” Mi zalaiaiak, osztozva több más, határmenti nációval – az ő rendszere szerint – a Dél ősalakzatának hatása alatt állunk (élünk). A Dél jellemzője: „oldottság, derű, nyugalom, félálom, egyensúly, csökkent aktivitás, aranykor-ösztön (a történet küzdelmeiben nem részt venni), ritmikus életigény, idealitás, közvetlen életélvezet”. Ez a felsorolás akár csábíthatna is bizonyos megfélemlésekre, hisz Deák „passzív ellenállása” vagy egyensúlyt kereső (teremtő) egyénisége megfelel a hamvasi elképzeléseknek. De ha Zrínyi Miklóstra gondolunk, a néhai zalai főispánra, az ő nyughatatlan, hadakozó természete már nem fér bele a „vázolt keretbe”. De talán nem is ezt az archetipológiát érdemes továbbgondolni, továbbvinni, hanem, amit a hely arcáról, géniuszáról, költészetéről, művészetéről írt. Amit ma lokális kulturális identitásnak nevezhetünk. Aligha kell bizonygatni: van ilyen, létezik, és nagy múltra tekint vissza. Amely táplálkozhat bizonyos alkotóknak a helyhez kötött kultuszából, a róluk szóló kutatás eredményeiből, műhelyek kisugárzásából, rég történt, de máig ható eseményekből.

Hiszen gondoljunk csak Fejér megye és Vörösmarty kapcsolatára, arra, hogy itt végezte iskoláit a költő, Székesfehérváron jelent meg a *Zalán futása*, s utolsó éveit is itt töltötte, bujdosva, szökvé önmaga és a haza tragédiája elől. A székesfehérvári Vörösmarty Társaság, a Vörösmarty Színház, az emlékház, s évfordulós ünnepségek és tanácskozások – mind megannyi építőkövei ennek a lokális irodalmi identitásnak. Csokonai emlékének őrzése Debrecennek ad sajátos küldetést és feladatot, Weöres Sándor a Vas megyeiekben táplálja az öntudatot, s a közelmúlt szomorú eseménye, Nagy Gáspár halála újabb adalékokkal gazdagította ezt az amúgy sem szegény tradíciót. (Gondoljunk csak az Életünk Nagy Gáspár-díjára, vagy a vasvári művelődési ház névfelvételére.) Hozhatnék még számos példát, de talán ennyiből is kitetszik: fenti tételelem megáll.

Nos, Zala vármegyének – a későbbi Zala megyének – nem alakult ilyen szerencsésen a története.

Bence Lajos írja az *Identitás és entitás* című tanulmánykötetében: „Közhelynek számít, hogy irodalmi hagyományt teremteni egyik vidéken sem volt könnyű feladat, különösképpen a peremvidéken nem, ahonnan a szellem vendégei csakhamar elkívánczoltak, mert a szóródás itt nagyobb, mint másutt.” Mélységes igazság van meglátásában.

Pedig kínáltak nagy lehetőségek. A történelmi Zala vármegyében a keszthelyi Helikon ünnepségek, az ide vonzott írók-költők, a tradícióteremtés korai próbálkozása, több figyelmet érdemelt volna. A krónikák szerint 1817-19 között 5 alkalommal rendezték meg az ünnepségeket, sőt, az első ünnepség anyagából kiadvány is megjelent. Az író-költő találkozó Berzsényi számára is méltó kihívást jelentett, nagyszerű versek születtek ebből a kapcsolatból, de ő volt az is, aki a mecénás gróf figyelmet felhívta arra: Keszthelyen egy kis magyar Weimart lehetne létrehozni. S Festetics, aki a költő tisztelője és a magyar kultúra mecénása volt, meg is fogadta tanácsát. Kazinczy kezdetben elutasította, lekicsinyelte a kezdeményezést, később őszinte tisztelettel és elismeréssel ajánlott verset a kastély urának, a kultúrát támogató igaz hazafinak. Aztán itt van az a szomorúan végződött Csokonai-epizód. Bizony, volna mit kutatni e korszak irodalmi-kulturális termésében, levelezésében, könyvkiadásában. A magyar felvilágosodás irodalmának egyik kultuszhelyévé válhatna a Festetics-kastély. (Ahogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Széphalom.) De a jelenleg (remélem, időlegesen) állami kezelésben lévő kastélykomplexum vezetése más irányvonalat tart (főként a bevétel tekintetében) megvalósítandónak. Kétségtelen voltak s vannak próbálkozások, a diák Helikon két-háromévente megmozgatja a dunántúli tanulói ifjúságot, ám ennek hozadéka nem öltött maradandó formát. A Berzsényi Társaság irodalmi találkozója vagy a Csokonai Társaság díjkiosztó gálaestje ugyancsak helyet kapnak a kastélyban, alkalmilag, eredeti céljának megfelelően, ünnepivé varázsolva a szépen restaurált termeket. Ennek ellenére, lényegét tekintve, a felületes, információ nélküli turistalátványosság az, amit az idelátogató jó pénzért megkap. A szellemiség, a „hely arca”, az emlékezés színtere elsikkad, elhalványul. Valamiképpen nem fontos.

Nyilván hozzájárult a bizonytalansághoz, az identitászavarhoz az 1950-es megyei „területrendezés”, amelynek következtében a Balaton-felvidék, Sümeg, Tapolca, Balatonfüred és közte Keszthely Veszprém megyéhez került. S akkor még nem beszéltünk a Muravidék 1919-es elcsatolásáról. Zala György helyi kultusza talán azért halványult el, mert a szobrászművész Budapesten élt, a Milleniumi Emlékmű minden idejét, energiáját lefoglalta. S

a mendemondák szerint: megcsönkített szülőföldjét nem akarta látni. Ettől függetlenül, csak csodálkozni lehet, hogy az egy kehidai Deák-szobron kívül komolyabb megrendelés Zalából nem érkezett. (Sok más, szegényebb megyével, településsel ellentétben.)

Elhalványult maga az a tény is, hogy a történelmi Zala vármegye jóval tágasabb volt, jóval több tradícióval rendelkezett. Érdekes vállalkozása a fiatal Szálinger Balázs *Zalai passiójának*, ennek az igazságtalan döntésnek a revíziójára tett *irodalmi-gondolati* kísérlet. Amely egy remek alkotással gazdagította a kortárs irodalmat, de komolyabb traumát nem váltott ki. Pedig az ifjú szerző ambíciója több volt, mint egy szocreál komikus tragico-groteszk eposz megírása. De maga is belátja, valami elmúlt, jóvátehetetlenül. Ahogy írja előszavában: senki sem kívánja visszarendezni az 1950 előtti állapotokat. S tanúi vagyunk a „megyei öntudatok országos méretű elsekélyesedésének. Ezért én – azzal a nemes céllal, hogy köztudatba vonjam szűkebb pátriám nevét, vállalom az első magyar-zalai revizionista költő nehéz szerepét..., hogy az ősi kolonéz öntudat csíráit ültessem el az ifjú szívekben.” Műve azonban kizárólag „irodalmi” hatást váltott ki, különösebb hullámverést nem keltett „közigazgatási berkekben”. De azért azon érdemes lenne eltöprengeni, hogy a megye óriási kulturális veszteségeiért valami kárpótlást kapjon. Például, szolgáltatassa vissza az állam a Festetics-kastélyt Zala megyének és közönségének/közösségének.

Szerencsére van ellenpélda is. Keresztury Dezső egyetemes és „zalai örökségével” jobban sáfárcodtunk. A Keresztury-emlékház a költővel kapcsolatos dokumentumgyűjteménye fokozatosan gyarapszik. (Ebben elvülhetetlen érdeme van Nyakasné Türi Klárának, az emlékház gondozójának.) A költő 100. születésnapjára a városi közgyűlés dísztermében, lapunk sokszínű tematikát felvonultató összeállítás, szerelmes verseinek újbóli megjelentetése, szobrának felavatása, a Városi Művelődési Központ Kereszturyról való elnevezése – mind-mind arról tanúskodik, hogy a kibontakozó kultuszt magukénak érzik az egerszegeiek, a zalaiak. A legújabb kiadvány alkalmi verseiből-dedikációból nyújt át egy élvezetes válogatást az olvasóknak. S miután az életmű kutatása, sajnálatos módon, érdemben nem folyik, legalábbis látható eredménye nincsen, valószínű a kezdeményezést ebben is szülővárosának kell felvállalnia.

A kultusz továbbépítéséhez nagyban hozzájárulna egy Keresztury-emlékmúzeum, az előzetes koncepció szerint ilyen terveket dédelget Zalaegerszeg városa, miután megvásárolta a szülőházat, s itt kapna helyet a két Kossuth-díjas művész, Gábor Miklós és Ruszt József hagyatéka is.

Az évfordulók sok mindenre jók, sok mindent tisztázhatnak (s persze, össze is zavarhatnak). 2008-ban volt Zala György szobrászművész születésének 150. évfordulója, s amire a főváros csak kényszeredetten vállalkozott, a szülőmegye, a történelmi Zala, Zalaegerszeg, a szülővárossal, Lendvával, a Nemzeti Galériával, valamint a Képzőművészeti Egyetemen összefogva, valóban egy méltó ünnepség- és kiállítás-sorozatot szervezett az immár klasszikus mester életművéről, pályájáról. A lekcisnylő, leegyszerűsítő ítéletek helyett végre érdemi megállapítások születtek a magyar historizmus korszakáról és a benne alkotó kiváló szobrászokról. Ahogy haladunk az időben, jó néhány (meglepő) fordulatnak lehetünk tanúi. Nemrég Székesfehérvárott rendeztek Bory Jenő emlékévet, kiállítással, emléküléssel, gyönyörű szép albummal. A szépséghibája ennek egy volt csupán: azok vállalkoztak erre, azok voltak a hangadók, akik korábban a Bory-várat „giccshalomnak”, a Képzőművészeti Főiskolán több évtizedig tanító mestert modoros utánzónak tekintették. S ehhez hasonló fordulat zajlott le, a maga „zajtalan egyszerűségében és természetességében” (és méltatlan mellékszöveg nélkül) Kisfaludi Strobl Zsigmond életművével kapcsolatban, Zalaegerszegen, a Gőcseji Múzeumban. A szobrász végre megkapta azt a szakmai-művészettörténeti figyelmet, amit már rég megérdemelt volna... S még egy pozitív fejlemény: megyénk képzőművészeti élete doyen-jének, a Munkácsy-díjas, Érdemes Művész Németh Jánosnak hamarosan állandó kiállítása nyílik. A nemzetközileg ismert kerámiaművész nagyszerű és látványos kollektívja végre folyamatosan hozzáférhető lesz, s a művésznek kijáró megbecsülésen túl, nagyban hozzájárul a tárlat ahhoz, hogy a város újabb intézménnyel kerüljön fel az ország kulturális térképére. A zalai agyagművesség tradíciójának transzformációja, magasabb művészi szintre való emelése: ez is része a kreatív zalai gondolkodásnak.

Igen, lassan megtanuljuk: a szervesen épülő hagyomány, a politikai kurzusok nyomán feledésre ítélt művek sora nemcsak elavult, ósdi lom, szellemi tehertétel, a „kánon” perifériájára szorult/szorított silányság, hanem újra felfedezendő értékes kincs, útravaló a jövőre. A zalai kulturális identitásnak vannak nagyszerű táplálói, tartalékai, s az itt élő, az ide kötődő és elszármazott alkotók továbbviszik, építik ezt az örökséget. S ne feledjük: a lokális és az egyetemes nincsenek hermetikusan elszigetelve egymástól. Egymásból táplálkoznak, egymás megtermékenyítik. S a lokális kulturális identitás tartósabb lehet, mint a változó politikai-közjogi keretek, mert a születéssel átörökített (az azonosulással átvett) archaikus rétegekből épül, a szülőföldhöz való ragaszkodás és kötődés ezernyi szálából tevődik össze. Zala megye ezer éve jelen van a mában akkor is, ha őseink, akik ennek a tájnak arculatát kifomálták, településeit felépítették, rég elporladtak, de a generációk értéktérítő üzenete tovább öröklődik, tovább hat, az egyetemes magyarság – elfogadva mégis a hamvasi Dél befolyásának egynemely kritériumait – kultúráját gazdagítva, úgy mint „oldottság, derű, nyugalom, egyensúly, aranykor-ösztön.”

Saáry Éva

Nagylengyeli szonett

Itt gyűlölnék, és rossznak tartanak,
bár sosem ártok senkinek, csak fáradt
a lelkem, mert a magány körém áradt,
mint domb köré a megduzzadt patak.

Már nem nyújtom ki többé a kezem,
hogy megragadjam más kezét rajongva,
a szellemem is lidérc fénye vonja,
és bennem társ után vágy nem terem.

Csak nézem balga vergődésteket,
mert nem égetnek engem már sebek,
rég nincsen könnyem, nincsen mosolyom.

Ti nem értitek hidegségemet,
a közöny jutalma a gyűlölet...
Én magyarázni magam nem fogom.

Kérdés

Költői rangra ki vágyódik?
Bűzlik itt minden pályabér.
Sötét virág, mely most virágzik,
vérrel szennyezett a babér.

Inkább süllyedjek kora sírba,
temessék el sok énekem,
minthogy zászlajára írja
cégérül e rút kor – a nevem!

Gellénháza

Amott a Baki erdő, látod?
Zúgnak a sötét fenyvesek...
Alattuk toronyóriások
és emberek.

Alattuk mezők, szántóföldek,
aranyló búza, árpa, rozs...
A saláták csillogó zöldek,
a szél motoz.

Itt élek én, és talán jobb is,
hogy nem a város rejt ma el...
Reggel itt cseng-bong a kolomp is,
úgy énekel.

Búcsú Nagylengyeltől

Ködbe burkolóztak már a szürke kazlak,
emlékezetemben meg majd így maradnak,
ilyen fellegesen.

Képüket keresem

majd ha már a város fojtó füstje lep be,
nem nézhetek így a dombos végtelenbe,
melyben pihen a szem.

Itt a boldogságom,
mégis messze vágyom,
mindig új cél epeszt, távoli vidékek
délibábjá ámít... Rohanok, míg élek,
helyem nem találok.

Pedig mindhiába űz futó lidércet,
akit – úgyis tudja! –, öröm már nem érhet,
bánat lett a sorsa.

Fusson akármerre, járjon akárkivel,
akinek a szívét nem vonzza a siker,
örökké csak menne.

Valami vad átok űzi napnyugatnak,
aztán keletnek, hol tengerek dagadnak,
arcát eső mossa...

Bolyongó lelkének enyhülés a vihar,
kacag, mikor csapdos tüzes karjaival,
nevet eszelősen.

Majd ha recseg-ropog a földünk négy sarka,
romhalmazzá válik város, falu rajta,
tán nem örül ő sem.

De addig még futhat, de addig még szállhat
ködös távolába a vonzó világnak,
sok mindent akarhat.

Ámde visszagondol ide majd naponta,
ahol ilyen szép az októberi pompa,
és ködben a kazlak...

(1953-55)

Kiss Dénes

Se gyökér se törzs

Jaj a haza! Nem jár haza!
 Világsora jár s Muhiba
 Lépteiben ezer hiba
 Összecserélve tél meg nyár
 Szájában a szó és étel
 keserű fegyverletétel
 csapzott a ruhája haja
 koppan mint a kocsmá ajtaja
 fröccsökben nehéz vizsgatétel.

Egy perce hogy a fát kivágták
 s eldőlt de ágain virág
 szirmait feszesen tartja még
 nem érzi hogy gyökerét
 elveszítette már nem is él
 és többé nem nőhet tovább
 a lényege: a törzs és gyökér
 Nem hogy gyümölcsöt
 de árnyékot sem ad

Lakhatatlan

Jönni kell új ifjúságnak
 minden hétköznapi vasárnap
 minden percben pillanatban
 mert lassan már lakhatatlan
 nemcsak falu és a város
 hanem vele erdő mező
 A testünk is lakhatatlan
 Mások köntösében járunk
 Körülnézve súgjuk halkan
 lakhatatlan a világunk
 A levegő a madárnak
 Folyók tavak óceánok
 a halaknak mérgezői
 Növény nem képes felnőni
 és ott marad csenevész
 hogy végül is elenyésszen

Válaszok

Válaszolás az egekben
 fűben fában és szemekben
 vér vasában élő húsban
 csontmeszemben lágy agyamban
 Soha semmi mást nem tettem
 csupán a kérdést kerestem
 de az is én magam voltam
 Végleg mégse birtokoltam

Mi körül vesz csupa válasz
 Galaktika hogyha robban
 amit mond mind rám talál az
 Csiga fény útjával nyálaz
 Szóljon ki a kérdést tudja
 Többet nem szólal meg újra –

Csöndet tündököl az utca
 meg a virág rétre futva
 Napos pillanat az mindig
 ha az órák körém hintik
 másodpercek havazását

Ami lett az mind csak mását
 tükrözését mutogatta
 A kérdést a válasz adta

Ám ez is csak suhanás volt
 ahogy az arcomra ráfolyt
 levegőég szomorúság
 átnőtt rajtam virágdús ág
 mintha mindig tavasz volna
 s minden kérdés válaszolna

Válaszolás az egekben
 Kérdésekké foszlik bennem
 de mindkettő lehetetlen!

Turbuly Lilla

Csuka diós bundában

Nekem ne mondja senki, hogy még csak meg sem kísértette a gondolat! Fülledt, forró nyarakon, amikor hónapokig nem kell elővenni a fogási naplót, és az ember csak ül a vízparton, csak ül, törülgeti a homlokát, tekeri az orsót, új kukoricaszemet tűz föl, nagyobb darabot csippent le az otthon, titkos recept alapján összegyúrt darából, az etetőkosárba tömködi, kicsit máshova dobja be, egyre nagyobb, egyre dühösebb lendülettel, és egyre hangosabban magyarázza a szomszédnak, hogy ő aztán nem azért jár ide, fontosabb a csönd, néha meg a társaság, na meg az asszony sem ugráltatja addig legalább. Ha látja, hogy a szomszéd – döglött víz ide vagy oda – csak megfogja azt a heti egy amurt vagy csukát, őt meg már a gyerek is azzal csúfolja, ha bemegy a városba, hogy hozzon-e halat a vasárnapi ebédhez, mire az anyja rögtön kiszámolja, hogy az éves tagdíjból hány ebédre futná. Megértem én azt, kérem szépen, ha ilyenkor kicsit meghúzkodja azt a végre horogra akadt pontyocskát az ember fia, hogy fél centivel több legyen harmincnál, ne féltre kevesebb, hadd vághassa oda a konyhaasztalra, hogy na, Marisom, jó tejfölösen csináld azt a rácpontyot, a gyerek is úgy szereti!

Megértek én sok mindent, senki nem mondhatja, hogy játszanám a fináncot, tudta az Öreg Józsi, kit kell ellenőrző bizottsági elnöknek megtenni, mikor a Sánta Ferkót megütötte a guta, nem volt énnékem az elmúlt négy év alatt senkivel nagy harcom, legfeljebb néha odaszóltam egyiknek-másiknak, hogy nézessék már meg a centijüket, mer' az enyémen mintha nagyobb rovátkák lennének, és ne várjanak estig a beírással, tegyék meg rögvést – értett a szép szóból mindenki. Mindenki – kivéve a Markó Zolit.

Eleinte nem vettem komolyan, amikor ettől is, attól is azt hallottam, hogy mintha három bottal horgászott volna, hogy nagyon gyorsan beleteszi a fedeles vödörbe a halakat, a vödört meg a furgonja hátuljába rakja, a háló aztán ott árválkodik üresen egész nap a lába mellett.

Ez a Zoli ráadásul osztálytársam is volt nekem, igaz, csak az utolsó egy évben, akkoriban költöztek a faluba, nem is messze laktak tőlünk, a téglagyár melletti szolgálati lakásban, merthogy az apja ott kapott állást az irodán. De hát ez már régen volt, harminc éve lesz lassan, nem nagyon emlékszem, hogy valaha is beszélgettünk volna, de arra igen, hogy a feleségem – velünk járt egy osztályba ő is – nagyon tetszett ennek a Zolinak. Ezt meg onnan tudom, hogy egyszer nagyon sugdosódott a padtársával, aztán a számtantanárnő megkérdezte, mondják már meg, miről beszélgetnek olyan jóízűen, merthogy nem a geometria rejtelméről, arra a fejét teszi. A padtársa meg – nem jut eszembe a neve, olyan vékony kis barna gyerek volt – megmondta, hogy az én feleségemről. Aki akkor még csak a Marika volt persze, nem az én feleségem, de mindenki tudta, hogy mi nagyon nézegetjük egymást, és elég erős gyerek voltam ahhoz, hogy más ne nagyon nézegesse, legalább akkor ne, ha én is látom. A padtársa még azt is mondta, hogy a Zoli mindig a Marikáról kérdegetti, mire aztán elvörösödött a Markó Zoli teljesen, és rákiáltott a másikra, hogy nem is igaz, de arra már az egész osztály nevetett rajta, de annyira, hogy a tanárnő megérte túlkibálni azt a nagy nevetést, még soron kívüli röpdolgozattal is fenyegetőzött, ha nem hagyjuk abba, de rögtön. A feleségem csak mosolygott és a fejét ingatta, amikor rákérdeztem, hogy észrevett-e valamit ebből a nagy rajongásból, és többet nem beszéltünk róla.

Markó Zoli jó sok évre elkerült a faluból, azt mondják, Pesten dolgozott, ott is nősült, aztán elvált, újra nősült, és ezzel a második asszonnyal pár éve visszajöttek a szülői házba, a téglagyár mellé, ami persze réges-rég bezárt, a lakásokat meg megvehették, akik benne laktak. Az apja már nem él, az anyjával laknak együtt, meg van egy fiuk, talán tízéves lehet, néha őt is kihozza az apja a tópartra, de nem nagyon érdekli a horgászat. Egyszer tőlem nem messze telepedtek le, aztán csak tekergett jobbra-balra, tízszer is megkérdezte az apjától, mikor mennek már. Az meg mindig azt felelte, hogy üres szákkal nem fog hazaindulni, nála ez a szabály, ha nagyon unja magát, gyalog is elmehet, de a fiút nem nagyon vonzotta a négy kilométeres gyaloglás a tűző napon, úgyhogy inkább leült duzzogni egy fa alá, míg az apja ki nem fogott két keszeget, akkor végre elindultak.

Egyszer, ahogy a biciklimmel kibukkantam a tóhoz vezető út utolsó kanyarulatából, mintha azt láttam volna, hogy Markó Zoli hajtogatja összefele villámgyorsan a botját, de az az igazság, hogy nem voltam elég biztos a dolgomban, mert egy kicsit rövidlátó vagyok, a szemüveget meg nehezen bírom meghordani. Mire odaértem, hírehamva sem volt semmiféle összehajtogatott botnak, csak kettő támaszkodott a villásvégű tartón. A Zoli meg ártatlan képpel szalonnázott a térdén, és amikor megkérdeztem, milyen a kapás, csak a fejét csóválta, hogy nem látott még aznap semmi mást, mint törpeharcsát, azokkal most már tényleg kezdeni kéne valamit, annyira elszemtelenedtek. Attól kezdve még a szemüvegemet is föltettem, ha a tóhoz indultam, de minden látható eredmény nélkül. Na, nem mondok igazat, mert így azért sokkal jobban láttam, milyen szép is ez a mi kis tavunk: mintha a jóisten csak úgy odaköpte volna a dombok hajlatába.

Volt olyan is, hogy a tó túlsó oldalán sétáltam végig először, szóba elegyedve a Vankó testvérekkel, meg Fehér bácsival, és akkor láttam, hogy Markó Zoli a túloldalon szép nyugodtan odasétál a vízhez, aztán motoz valamit a szákja körül.

- A fejemet teszem rá, hogy most engedte vissza a harmadikat – intett a fejével arrafelé Vankó Pista. De hiába voltunk ott négyen is, egészen biztosan most sem állíhattuk, hogy így történt: kicsi a mi tavacsánk, de ahhoz azért elég széles, hogy ilyen távolságból a fodrozódó víz alatt ne lássuk meg az elúszó halat.

Lassacsán kezdett a mániámmá válni, hogy egyszer rajtakapjam végre. A leghetlenebb időpontokban mentem ki a tóra, és nem is csak a szokott úton: képes voltam fél órát kerülni a szőlőhegy felé, és onnét visszaereszkedni a meredek kaptatón, hátha úgy nem veszi észre időben, hogy jövök. Észrevette. Én meg azt, hogy a napernyője botjára oda van erősítve egy borotválkozótükör, így aztán szemmel tarthatja a hegyi utat is, anélkül, hogy egyfolytában hátrafelé tekintgetne. Amikor rákérdeztem, hogy az meg minek van ott, tán csak nem borotválkozni akar ott a parton, a szemembe nevetett, hogy csak azért, hogyha vele van a gyerek, el ne tűnjön hosszabb időre a szeme elől.

A feleségem meg kétszer is azzal jött haza a boltból, hogy a Markóné azzal dicsekedett, nem nagyon kell neki húst venni, a férje megfogja az asztalra valót. Még receptet is ajánlgatott az asszonynak, de arra az én Marikám csak rálegyintett, hogy na, ahányszor az ő ura halat hoz a tóról... Győzi ő azt saját recepttel is – és olyan szemrehányóan nézett hozzá a nagy barna szemével, hogy bennem csak még jobban fölhogadt a vadászösztön, de persze nem mutattam, csak rálegyintettem, hogy nem kell azzal foglalkozni, mit karattyol a Markóné, a fele sem igaz annak. Pedig talán jobban tettem volna, ha jobban elgondolkodom a dolgon.

Nem sokkal ezután ugyanis, egy este, ahogy a munkából hazaérve odaültem a konyhaasztalhoz, a feleségem a töltött káposzta helyett, aminek már az előszobában éreztem az illatát, az újságot tette oda elé az első fogásnak, annak is a főzőcske rovatát, ahol egy-egy receptet mutattak be képekkel illusztrálva a kedves olvasóknak. Hát most a Markó Zoli felesége mosolygott ott merevre dauerolt hajjal, a kezében meg egy tállal. Csuka diós bundában, ez volt a recept neve, amit a Markóné szép részletesen elmesélt az újságíróknak. Először csak az ingerültséget éreztem följönni a torkomon, hogy most még majd híres is lesz ez a pernahajder, meg a felesége is ott parádézhat a boltban, tovább bősztve az én Marikámat a halas receptjeivel. De aztán jobban megnéztem a képeket - volt belőlük négy is: szépen, sorban bemutatják, hogy kell elkészíteni azt a csukát -, és akkor eszembe jutott valami.

- Te asszony! Nekünk is van egy ilyen tálunk, nem igaz? Éppen ilyen virágok vannak az oldalán. Hozd csak ide gyorsan!

- Minek az neked, ha csuka nincsen hozzá? – nézett rám csúfolódva, de azért csak kivette a konyhaszekrény aljából.

Én meg addig előkaptam a centit a varrógép mellől, aztán gyorsan lemértem a tálat. Harminc centi. Lemértem még egyszer, csak annyi. A képen a csukák egészben voltak a tálon, fejestől, farkastul, és éppen csak hogy végigérték. Valamit zsugorodhattak a sütéstől, de tíz centit biztos, hogy nem! Márpedig a csukánál negyven centi a méret!

- Na most megvagy, te gazember! – üvöltöttem egy nagyot, aztán felkaptam az újságot, és indultam a kocsmába. Ritkán járok én oda, de annyira azért nem ritkán, hogy ne tudtam volna: jó pár horgászt ott fogok találni, sőt, talán még Markó Zolit is.

Ő ugyan nem volt ott, de a horgászok közül hárman is. Odaraktam eléjük a lapot egyetlen szó nélkül, aztán csak vártam szép türelmesen, hogy meglátják-e azt, amit kéne. Vankó Pistinek esett le leghamarabb a tantusz, nemhiába, asztalos ember, jó a szemmértéke.

- Nem túl kicsik ezek a csukák itten? – nézett rám vigyorogva.

- De hát azt írja, hogy kisebb csukából jó – lesett oda a kocsmáros Gizike is.

- Az lehet, hogy abból jó. Azt én nem vitatom. De ezt egy igazi horgásznak nem szabadna tudni, mert az csak negyven centisnél nagyobból süthetné – oktattam ki Gizikét, és hirtelen úgy megnyugodott a lelkem, de úgy... Hát csak nem kell bennem csalódnia az Öreg Józsinak, aki ellenőrző bizottsági elnöknek javasolt, csak nem tett csúffá engem ez az ember!

És mintha csak a gondolataim teremtették volna elibém, belépett az ajtón Markó Zoli.

- Gyere Zolikám, hadd gratuláljunk az asszonykádnak! Ritka az ilyen jó szakácsnő – hívta oda a másik Vankó gyerek, de arra már nevetett az egész kocsmá.

Zoli meg, ahogy ránézett a képre (nem látta még addig, az bizonyos, talán meglepetésnek szánta neki a felesége), elkezdett foltokban vörösödni, le az inge nyakáig, éppen úgy, mint annak idején nyolcadikban, amikor kiderült, hogy az én Marikám után ácsingózik. A fene tudja, hogy miért, még meg is sajnáltam. No, nem ezt a betyárt (az nem is fért volna össze a tisztéggemmel), de azt a tizennégy éves gyereket, most, harminc évvel később.

Szoliva János

Folytatódik

Tér, idő lebeg,
semmi nesz.
Mögöttem domb talán,
vagy zöldbe tűnő madárszárny.

Átfog a dolgok íve,
felhők lógnak kék kupolán.

Záporoz a tavasz újra,
nyújtózkodnak a fák.
A történet lassú végtelen –,
folytatódik ifjúságom.

Fogy az idő

A délután közepén állok,
és fogy körülöttem az idő.
Mindegy itt vagy ott,
menni vagy maradni egyre megy –,
a szoba szétterül az utcaköveken.

Elnyúlik a téren a csönd,
váltakozó fényben a fák.
Árnyék-arcom mozdulna talán,
de nem visz tovább a láb.
Nem vár a régi otthon,
ahová élni még visszavágyom.

Mintha csak

Az idő képe,
ahogy arcát váltja a természet,
ahogy a festett fasorral díszlik a dombtető.

Csupa út nyoma lebeg,
csupa folyó mindenütt.
És mennyi híd a víz felett.

A képzelet kézfogása:
férfi és nő egymás mellett.
Asszonyi járás, kemény léptek –,
meg-megcsillan a női test.
Mintha ő,
mintha csak az elfelejtett.

A távolban talán a tenger –,
hegy mögé látom a végtelent.

Lángi Péter

Balatoni villanella

Egy pilleszárny-vitorla,
míg ránk hasalt az alkony,
lazán leszállt a tóra.

A képet fény karolja
- hunyorgat kajla parton -,
s a pilleszárny-vitorla

a tó tükrét csiszolva
lebeg, lobog, barangol,
ha már leszállt a tóra.

Egy pontynak csobban orra;
mit bánja, hadd szaladjon
a pilleszárny-vitorla.

A hattyú lomha tolla,
egy szál, mely elbitangol,
lazán csak száll a tóra.

Nincs más, ki elkotolna,
csak én, e kis kalandon:
„Egy pilleszárny-vitorla
lazán leszállt a tóra.”

Idill a kastéllyal

Villog az épületékszer,
tűzi le tömzsi torony.
Fürdik a kert is a fényben,
ring korokon fa, bokor.

Ékköve bibliotéka,
pompa a termék ölen.
Festeticsek hagyatéka
terped a domb tetején.

Körben amíg zakatolgat
köznapi élet, az unt,
tódul a látogatóhad,

illeg előtte a múlt.
S ámul: amott meg a tónak
száz pici csillaga gyúlt.

Hévízi sóhaj

Félkönyökre dől a völgyben a város.
Tavához
vonszoljuk – fél világ –
nyavalyánk.
Soknapi robotok
homokját
mossák
a gyógyító habok
csontjainkból.

mely lelkünk salakját
oldja,
s szint'oly
puhán
dajkálja-óvja
sok gyűrött, buta gócat,
akár Hévíz taván
ringat a víztükör tavirózsát.

De hol található
az a tó,

Két tóparti limerick

1.

Dudorul hamburger dombja,
lefekszik eléd a pizza,
hot dogod meredez,
pecsenyét ne keress,
kupi lett a lacikonyha.

2.

Pavilon, pavilon, ezeregy,
nekimész, noha nem keresed.
Csáb ide, csáb oda,
céloz a bővlija.
Lemerül – ha talál – a zsebed.

Zalai képeslapok

Őszi Zala

Hullámszik a zalai táj,
szikráztat meleg színeket.
Habjain csónakot dobál,
mélázó tekintetemet.
Bordó, piros, barna, sárga –
ma felvidít e tarkaság.
Holnap – tudom – mindez már a
hűvös szürkeségbe vált.

Kehida

Pipázva az ámbituson
ámulna a haza bölcse,
mennyi kincset rejtegetett
szűkebb pátriája földje.

Várvölgy

Várok völgyén, hegyek öblén
békés fészkek,
erdők őrzik a nyugalmat,
csendességet,
a vad vihar néha mégis
idetéved.

Rezi vára, Tátika vára és a Sztúpa

Három hegyek összenéznek
méltósággal, nem beszélnek.
Kettő: Meleg-hegy s Tátika
fején ősi romkorona.
Kovácsi-hegyet lenézték,
hát keletről hozta ékét.
s most a Sztúpát ragyogtatja
a rátarti várromokra.

Hévíz

A természet feltálalta,
gőzölög, kínálja magát:
fáradt testtel tódul hozzá,
hét határból népes család.

Keszthely

Kinyílt kagyló tóparti fövényen,
gyöngye barokk kastély, százados egyetem,
s homokszem benne az életem.

Somogyi Zoltán

Második fejek

(Részlet)

„Tudom, milyen akarok lenni, csak nem vagyok képes olyanná válni (és ez kurvára kiakaszt)”

(Thyrone Evangéliuma 6,17)

I. rész

Utaztam hazafelé a vonaton, és mivel nagyon fáradt voltam, elaludtam. Nem akartam elaludni, nem is tudom miért, talán rossz előérzetem volt, amire nem hallgattam, amit nem tudatosítottam magamban, mégis próbáltam ébren maradni, néztem kifelé az ablakon, de besötétedett, nem látszott semmi az ablakon túl, csak fekete árnyak, és néha házakból vagy máshonnan kiszűrődő apró fényfoltok, a vonat pedig ringatott, rázogatózott, átszította rajtam a puha félhomályt, vagy engem szitált át puhán a félhomályon, nem tudom, de azt hiszem, mindegy is, csak az a lényeg, ahogy a vonat imbolygott, mint részeg, táncoló medve a cirkuszban, és a fények is olyasmik voltak, mint amik a porondokra szoktak irányulni, öregek, bizonytalanok, kontúrtaalanok, és közben elaludtam. Amikor felébredtem, nem éreztem a testemet. Még nem nyitottam ki a szememet, csak félálomban megrettentem, mert nem éreztem semmit magamból. Próbáltam megmozdulni, de nem ment. Arra gondoltam, hogy a vonat valami szörnyű tragédia részese lett, amiben sokan meghaltak, én pedig lebénultam, és éles, tekeredett fémek halma alatt fekszem, és senki sem tudja, hogy itt vagyok. Kinyitottam a szemem, hogy megnézzem, miért nem érzem a testemet, és akkor láttam, hogy a fejem nem a nyakamon van, hanem a jobb vállamon, és össze is ment, a nyakamon pedig egy idegen férfi feje van. Megpróbáltam megfogni a fejem, hogy visszatoljam a helyére, hogy azt a másik fejet pedig letépjem, és eldobjam magamról, de a kezeim nem engedelmekedtek, és akkor elkezdtem ordítani, össze-vissza mindenfélét, nagyon rosszul éreztem magam, olyan volt, mintha megőrültem volna, mert bezárultam a fejembe, és tehetetlenné váltam. Ekkor a fej azt mondta mellettem, hogy ne kiabáljak, mert úgysem hall senki, csak ő, és nem is lát senki, mert láthatatlan vagyok. Nem törődtem vele, tovább ordítottam, bőgtem, jajveszékeltam, mire a fej azt mondta, hogy ha nem hagyom abba, akkor megver, mert nagyon idegesíti, hogy a fülébe ordítózom, mint egy csecsemő. Én abba akartam hagyni, de nem tudtam, egyszerűen nem ment, már nem volt hatalmam önmagam felett, és csak bömböltem tovább. Erre a bal kezemmel megcsapkodott, tenyérrel pofonokat adott, ami nagyon fáj. Gonoszul nagyokat csapott, ellazított kézzel, és a tenyerem hatalmas volt, az összement fejemet teljesen betérítette, és az ütések után még a markába is fogott, és megszorított, hogy majd összeroppant a koponyám, és fulladozni kezdtem, amitől nem volt már erőm a kiabáláshoz. Küzdöttem, rángattam a fejem ide-oda, de hiába, nem tudtam kiszabadulni. Végül elengedett, és kérdezte, hogy lesz-e hát csend végre, elnyugszom-e, vagy leüssön, hogy befogjam. Összeszorítottam a szememeimet, és nem válaszoltam, mert arra koncentráltam, hogy gyorsan elaludjak, elveszítsem az eszméletemet, és eltűnjek abból a szörnyűségből, ami csak álom lehet, borzalmas rémálom, mert mi más is lehetne, ilyen nincs máshol, csak álmokban. A fej közben elkezdte mondani, hogy ha jól viselkedem, akkor nem esik bántódásom, és hogy ő varrt engem, vagyis a fejemet a saját vállamra, míg aludtam, mert kell neki a testem, hogy elintézzem egy fontos feladatot. Csak beszélt és beszélt, ami miatt nem tudtam elaludni, ezért rászóltam, hogy hallgasson, és hogy egy szavát sem hiszem, erre megint meglegyintett. Nagyon dühös lettem, igazságtalannak éreztem, hogy bánt, amikor én nem tudok védekezni, és ezt meg is mondtam neki, amire csak nevetett, és azt mondta, hogy én bántom magamat, én ütögetem a saját fejemet, és újra pofozni kezdett, közben pedig kérdezgette, hogy miért verem a saját fejem, én meg sírtam, és el akartam sülyyedni, vagy eltűnni, vagy elájulni, ezért azt kiabáltam, hogy üssön le, mire vár, csak hogy végre eszméletemet veszítsem, és amikor felébredek, akkor minden a régi legyen, a testem ura legyek ismét. Még azt is gondoltam, hogy egy ilyen súlyos rémálomban biztos hánykolódom, és ha valaki benéz a vonatfülkébe, akkor azt hiheti, hogy részeg vagyok, vagy görcsölök, vagy epilepsziás rohamom van, és talán bejön, hogy megnézze, mi van velem, és valahogy felébredt, csak jutott eszembe, akkor nagyon kevesen voltak a vonaton, alig egypár ember, és ők is meghúzzák magukat a kuckóikban, nem csáskálnak az éjjeli vonaton, mert az veszélyes is lehet, ki tudja, a másik idegen, akivel összefut a folyosón, miféle szándékkal mászkál, mert lehet,

hogy lopni akar, vagy olyan injekciót ad be az alvó nőknek, miután bezárta a fülke ajtaját, és összehúzta a függönyöket, amitől tehetetlenné válnak, és még mélyebb álomba zuhannak, hogy könnyedén levetkőztethesse, és megerőszkolhassa őket, vagy csak lefotózhassa a meztelen testüket, és talán velem is ez van, egy perverz épp mindenfélét dug a fenekembe, mert drogokkal teljesen elkábított, és miért nincs soha a közelben kalauz, amikor kéne, miért csak akkor ellenőrzik a jegyeket, amikor rengetegen vannak a vonaton, amikor a tömegtől lépni se lehet, csak odább nyomaszkolódni, és ilyenkor, amikor meg csak páran vannak, miért mászik föl a kalauz egyből a vonatvezető mellé a mozdonyfülkébe, ahelyett, hogy rajta tartaná a szemét az utasokon, akik között akármilyen aljas gazemberek is lehetnek. A fej azt mondta, hogy nem fog leütni, ne is álmodozzak róla, mert azt akarja, hogy mindent lássak, ami történik. Ellenkedtem vele, mondtam, hogy nem akarok látni semmit, végig csukva fogom tartani a szemem, de azt nem mondtam neki, hogy tudom, hogy mindez csak álom, és hogy már arra készülök, hogy felébredjek belőle, ő mégis azt mondta, hogy ne ringassam magam abba a hiú ábrándba, hogy azt képzelem, mindez csak álom, mert nem az, ez a valóság, és akár akarom, akár nem, úgyis ki fogom nyitni a szemem, mert a fületem nem tudom betapasztani, és amit hallok majd, attól feltámad a kíváncsiságom, és felnyitom majd a szemeimet, mert akkor már majd látni akarok. Nem tudtam megállni, hogy meg ne kérdezzem, én hülye, talán csak azért, mert közben öntudatlanul stratégiát váltottam, illetve az ösztöneim átvették az irányítást, és úgy határoztak, hogy jobban járok, tovább élek, ha együttműködök, vagy csak villámgyorsan kialakult nálam a Stockholm-szindróma, elvégre tússzá váltam, hisz nem rendelkeztem magamról, mert valaki más rendelkezett rólam és velem, és már támogatni is kezdtem a fejet mellettem terveiben, mert amíg neki jó, addig nekem sem lehet annyira rossz, mert akkor fogja csak kitölteni rajtam a frusztrációját és a dühét, ha nem érzi magát kellemesen, a helyzet uraként, vagy más pszichológiai okból, nem tudom, nem értek ezekhez a dolgokhoz, de azt kérdeztem, hogy miért, miket fogok látni és hallani, hogy nem bírok majd másra figyelni, és tárva marad a szemem, még ha be is akarnám csukni. Azt mondta, ne törődjek vele, majd úgyis meglátom, és hagyjam békén egyszer és mindenkorra mindenféle hülye kérdésekkel, legyek csak egyszerűen megfigyelő, de afelől ne legyenek kételyeim, hogy olyasmiket fogok megtapasztalni, amiket álomban sem képzeltem. Mondtam neki, hogy elhiszem, mert azt sem képzeltem eddig álomban sem, ha csak nem vagyok éppen most is egy gonosz rémálomban, hogy elrabolhatják a tulajdon testemet, meg hogy túl lehet élni a lefejezést, hisz nyilván nem lehet túlélni, következésképpen ez nem is lehet a valóság, még akkor sem, ha ő azt állítja, és még akkor sem, ha a pofonjai fájnak. Eléggé szkeptikus, és ironikus hangulatba lavírozta magam, mert úgy éreztem, ettől mégis marad bennem még némi méltóságszerűség, és a függetlenség halvány nyoma, meg kezdtem szétbomlani, és nevetnékem is volt. A fej erre tudatlan kis idiotának és vak mókusnak nevezett, akinek fingja sincs arról, hogy valójában mik történnek és történhetnek a világban, mert el vagyok butítva, és ki van mosva az agyam, és ha az orrom előtt nőne valakinek szárnya, és repülne fel velük az égbe, akkor se venném észre, mert úgy vagyok idomítva, hogy meg se lássam, amit nem tartok elképzelhetőnek és reálisnak, a szemem hiába jelez az agyamnak, mert az agyam letiltja a látvány befogadását. Röhögtem és úgy kezdtem érezni magam, mintha részeg lennék, és azt válaszoltam neki nagyon pimaszul, hogy ez baromság, mert ha igaz lenne mindez az ezoterikus marhaság és összeesküvés-elméletekre emlékeztető agyrém elmélet, amivel példálózott, akkor az agyam nem hagyná, hogy azt lássam, hogy a fejem a vállamon van, míg a fejem helyén egy idegen fej van, aki a testem irányítja. A fej azt mondta, hogy nem nyit vitát, és hallgassak el, mert tényleg leüt, és hogy őt végül is kicsit sem izgatja, hogy én mit gondolok, csak tartsam meg magamnak, amit meg tudnom kell, azt ő majd mindig elmondja úgyis. Mondtam neki, hogy jól van, engem sem érdekel az egész, mert úgyis felébredek hamarosan, és hogy akkor majd ő megszűnik létezni, de az is lehet, hogy az álom majd vesz egy kedvező fordulatot, és hozzám kerül az irányítás, és akkor majd én is jól megpofozom őt, úgyhogy ne álljon neki feljebb, és viselkedjen rendesen, bánjon velem jól, mert megbánhatja, és akár az örületbe is kergethetem azzal, hogy a fülébe éneklek valami idegesítő dalt annyira hamisan, amennyire csak bírok, és el is kezdtem énekelni, hogy demonstráljam, nem csak a levegőbe beszélek, hogy süss fel nap, fényes nap, kertek alatt a ludaim, mikor befogta a számat a bal kezemmel, és azt sziszegte a fülemben, hogy ha ezt még egyszer megteszem, akkor az egyik szememet kinyomja, és az egyik fületem letépi. Nem hagytam magam, és bele próbáltam harapni a kezébe, és közben eszembe se jutott, hogy az valójában az én kezem, de csak megnyalni tudtam az ujjait, mire elengedett, és azt mondta, hogy ezt ne, mert csikiz, és a nyálat a nadrágjába, ami az én nadrágom, vagy hogy is fejezzem ki magam, a nadrágunkba törölte, de így a szabadabbá váló számmal azt is el tudtam mondani, hogy ha bánt, akkor természetesen még jobban fogok énekelni, mire azt felelte, hogy akkor beragasztja valamivel a számat, mondjuk sebtapasszal, vagy szigetelőszalaggal. Úgy sincs neked olyanod, mondtam neki, és itt a vonaton szerezni sem tudsz. Akkor egy zsebkendővel kötöm be a szád, az van a zsebedben, mondta. Tényleg volt a zsebedben zsebkendő, az mindig van nálam, és ettől kicsit el is hallgattam. Valahogy nem tudtam semmire gondolni, fáradt voltam, és csak bambultam kifelé a fejből, mert az jól esett, jó volt, hogy nem kell foglalkozni az egész helyzet abszurditásával. Nem tudom mennyivel később, megkérdeztem tőle, hogy miért az én testem kell neki ahhoz, amit csinálni fog, miért nem jó a sajátja. Csak, mondta,

meg hogy ne törődjek vele, nekem az édes mindegy, és nem fontos, és lényegtelen, és hagyjam békén az ilyen kérdésekkel, nem mondja el többször, és utál beszélgetni, fárasztja a hiábavaló szájtépés, és kész. Megint elcsendesedtem, de aztán valamivel később valahogy mégis kimondtam egy kérdést, de csak akkor vettem észre, hogy kimondtam hangosan, mikor válaszolt rá, és pár pillanatig felmerült bennem, hogy talán olvas a gondolataimban is, de ebben sosem lettem biztos, és végül is összességében nem utalt rá túl sok jel. Azt válaszolta, hogy a saját teste a bőröndömben van, és felmutatott a csomagtartóra. Kértem, hogy mutassa meg, mert nem hiszem el. Ne szórakozzok, a bőrönd nagyon nehéz, nem fogja a kedvemért leszedni, aztán meg újra felrakni. Választott volna erősebb testet, mondtam neki, mert én látni akarom, és kész, úgyhogy mutassa meg. Megmutatja, ha aztán végre elkussolok. Jó, feleltem. De esküdjek is meg. Megesküdtem. Erre felállt, amitől kissé megszédültem, nagyon fura volt, és lerángatta a bőröndömet, és kinyitotta, hogy belenézhessek, és valóban, láttam ott egy összehajtogatott meztelen testet, és undorodtam tőle, de nem azért, mert véres volt, mert nem volt az, a nyakánál sem, ahonnan hiányzott a fej, hanem mert olyan élő színe volt, és szőrös volt, és egy férfi teste volt. Na, elégedett vagyok, visszateheti? Hol vannak a ruháim, mit csinált velük, miért nem a saját bőröndjébe rakta az ocsmány testét? A ruháimat kidobta a vonat ablakán, és ne sértegessem, mert az én testem sem szebb, és hozzátette még, hogy a saját bőröndjében lévő dolgokra szüksége van, vagy lehet még. És énnekem nem kell majd a ruhám, az nem számít, ez gyalázat, károkozás, mennyi pénzembe fog kerülni új ruhákat venni, sápítoztam, és megint egész sírós, kétségbeesett hangulatba kerültem. Nem felelt, csak akkor, amikor arra céloztam, hogy talán akkor ezek szerint már soha többé nem lesz szükségem a ruhámra, mert nem kapom vissza a testem, vagy, ha neki már nem kell, akkor megöl, vagy már pusztán attól, hogy ő leszedi a saját fejét rólam, én megszűnök majd élni? Majd meglátjuk. Mi, kérdeztem, mi az, hogy majd meglátja, ez nekem nem elég, követeltem, hogy mondja meg pontosan, mik a szándékai velem, és meddig fogja egyáltalán bitorolni a testem, meddig fog hatalmaskodni rajtam. Nyugi, ne kapjam fel a vizet, a dolgok még nem dőltek el, még képlékenyek, majd kiderül, egyelőre nem tud semmi konkrétat mondani. Nem értem be ennyivel, szemét, rohadt, aljas, szarfaszú testrablónak tituláltam, dögölj meg, mássz vissza a kurva anyádba, te mocskos gecí állat, ordítottam neki. Szakadj meg, baszd meg, akkor se fogom tudni most megmondani, mi lesz, mert nem vagyok jó, nem látok a jövőbe, de mondta már, hogy ha jól viselkedem, akkor minden rendben lesz, és visszakapom a testem, mert neki aztán nem kell, és meghalni se akar, míg a testemet használja, megölni meg főleg nem akar, mert nem szokása. Mi vagy te, varázsló, mágus, illuzionista, mentalista, vagy miféle elmebeteg, torzszülött, mutáns, hallucinációkat okozó agrágó féreg, kérdeztem. Akkor, akkor mi vagy? Azt bírta felelni erre, hogy sima ember vagyok, mint te, csak tudok azért egyet s más. Mi az az egy s más, amit tudsz, így erre én. Ő meg, hogy az nem tartozik rám, azt nem kell tudnom. Akkor mit kell tudnom, kérdeztem, és azt is mondtam még, hogy és különben is, hadd döntsem el már én, hogy mi az, amit tudnom kell, és mi az, amit nem. Azt mondta erre, hogy azt ígértem, hogy elhallgatok, ha megmutatja a testét a bőröndömben, úgyhogy tartsam a szavam, és kussoljak végre, mert gondolkodnia is kell néha, és azzal folytatta, hogy hiába akarok valamit, az még nem jelenti azt, hogy meg is kapom, elég nagy vagyok már, úgyhogy ezt megtanulhattam volna, meg, hogy ő is marha sok mindent akar, például tudni akarja a nyertes lottószámokat, de ettől azok a számok még nem jelennek meg a fejében. Legalább mutasd meg magad, és mutakozz be, hogy ismerjem az átkot, ami rám telepedett, mondtam neki. Erre belenézelt a vonatfülké falán lévő kis tükörbe, és azt mondta, Jakab a neve, és most már tényleg, de tényleg nyugodjak el, mert kénytelen lesz valóra váltani a fenyegetését, és beragasztja a pofámat. Magas és széles homlokú, nagy, kerek fejű, elég fiatal pacák volt, velem egykorú, úgy nagyjából, sötétbarna szemű, a haja meg egészen rövidre volt nyírva, és egy kicsit már kiütközött a borosta az arcán. Láttam a magam összement kicsi fejét az ő feje mellett a vállamon, és csúnya volt, undorítóan torz, mint a nyomorékok, vagy a formaldehydhen az ó kétfejű állatembriók. Elkaptam a tekintetem, és becsuktam a szemem, és magamba záródtam, kavicsot játszottam, azt képzeltem szerzetes vagyok és meditálok, és nem gondolok semmire, mert nem szabad, mert minden gondolat rossz, és csak a semmi szép, és semmi akarok lenni, és azzá is válhatok, ha nagyon koncentrálok, szóval nem szólaltam meg, nem törődtem a külvilággal egy darabig, nem tudom, pontosan meddig. Miért velem, miért velem történik ez, mikor ébredek már fel, nem akarok már itt lenni, legyen már vége, ezt gondoltam sokszor egymásután.

Hirtelen a vonat hatalmasat fékezett, amitől előrelődültünk, vijjogtak alattunk az egymáshoz súrlódó vasak, kacsázott velünk a kocsí. Én megrettenve egy csapásra kijózanodtam a bódultan meditatív állapotomból, Jakab pedig felpattant velünk az ülésről, kiment a folyosóra, és elindult előre, hogy megkeresse a kalauzt, és megtudakolja, mi történt, a vonat meg közben teljesen megállt, ám rajtunk kívül senki sem rontott ki felháborodottan a fülkéjéből, hogy érdeklődjön, vagy reklamáljon, és ahogy előrementünk a folyosón, én a belső oldalra kerültem, így benéztem az összes fülkébe, ami mellett elhaladtunk, de mindben sötét volt, és nem láttam egyetlen utast sem, de attól még persze lehet, hogy ott voltak páran a sötétben, csak aludtak, vagy nem érdekelte őket a vonat megtorpanása, és hallgattak, kivártak, bár el nem tudtam képzelni, mire várhatnak, és örültem, hogy Jakab a tettek mezejére lépett

azonnal. Átmentünk egy másik kocsihoz, és ekkor a vonat mellett a töltésen megláttunk egy imbolygó fényt, ezért Jakab lehúzta az ablakot, kinéztünk, és láttunk, hogy a kalauz az egy lámpással, és végignézi a vonat alját. Jakab megkérdezte tőle, hogy miért álltunk meg, és ekkor, ahogy a kalauz felnézett, és nem rökönyödött meg a látványunkon, tudatosodott bennem, hogy tényleg láthatatlan vagyok, de azért elkezdtem kiabálni, hogy segítség, vegyen észre, tegyen valamit, de erre sem reagált, és Jakab sem, és később sem ért retorzió, amiért beleugattam a beszédébe, pedig biztos kellemetlen lehetett egyszerre két beszédet hallgatni, az enyémet, meg a vasutasét is, és kiszedni, kiszűrni a fontos információkat. A kalauz azt mondta, hogy elüttünk egy szarvast, vagy őzet, és most ellenőriznie kell, hogy nem okozott-e valami sérülést ez a vonatban, majd undorodva előhúzott egy patát a kerekek közül, felmutatta nekünk, és hátradobta a bozótba, aztán továbbhaladt vizsgálódni. Én ekkor elnéztem a vonat hátulja felé is, és láttam, hogy egy nő épp felszáll, és erre felhívtam Jakab figyelmét, aki odanézett, de már csak azt látta, ahogy egy kéz belülről behúzza az ajtót. Biztos potyautas, mondtam, de mit keres a nyílt pályán ilyenkor? Jakab gyorsan elindult vissza a helyünkre, és rám sem hederített. Alighogy újra leültünk, egy nő, és én egyből láttam, hogy ugyanaz a nő, aki az előbb felkapaszkodott a vonatra, benyitott hozzánk, és megkérdezte, hogy van-e szabad hely. Az egész vonat tele van, miért pont hozzánk akar ülni, mondtam halkán Jakabnak, beletörődve, hogy engem nem vesz észre senki, mert... ki tudja miért, a lényeg, hogy csak a testrel Jakabbal vagyok képes kommunikálni, de Jakab azt mondta a nőnek, hogy persze, tessék, és egyáltalán nem figyelt rám. A nő inkább fiatal lány volt, de érett, nagy mellű, széles csípőjű, hosszú, szőkésbarna hajú, fekete szemű, szép, de férfiasan széles állkapcsú. Fekete szövetkabátot hordott, alatta dohányszínű kötött pulóvert, és térdig érő, zöld és barna gyapjuszoknyát, meg harisnyát, és barna, magas sarkú csizmát viselt, ezt egy pillantásra felmértem, és tetszett nekem, vonzó volt. Hová utazik, kérdezte Jakabtól, már ha nem tolakodik az érdeklődése, és Jakabnak van kedve válaszolni. A bányatelepre. Nahát, ő is épp odatart. Talán ott lakik, vagy meglátogat valakit? Nem, nem ott lakik, és tulajdonképpen nem is ismer ott senkit, csak gondolta, elmegy megnézni magának, és megpróbál munkát találni ott, de ezt már nem olyan lelkesen csevegve mondta, hanem inkább komoran, bizonytalanul, védekezve. Valami baj van, így Jakab, aki velem együtt megérezte, hogy a lány fél, vagy aggódik, vagy valami van vele, de én nem mertem volna utánajárni a dolognak, nem mertem volna kérdezősködni, de Jakab nekiszegte a kérdéseit a lánynak, nagyon magabiztos, sőt lehengerlő volt. Nem, nincs semmi baj, csak fáradt, és izgatott, mert nem tudja még, mi vár rá a közeljövőben. Ez érthető, mondta Jakab majdnem kedvesen, csevegő hangon, de nekem az volt a benyomásom, hogy a beszélgetésük jobban, és egyre inkább hasonlít egy kihallgatásra, mint idegenek semmitmondó bájolgására a vonaton. Eddig mivel foglalkozott? A lány legyintett, és valahogy egyre kacérabbnak kezdett tűnni, olyan volt, mint egy pornófilm elején a csaj, aki kéreti magát, de csak a látszat kedvéért, és zavarban van attól, hogy tudja, hamarosan egy csomó pasi veszi kezelésbe, és csak hátrítván annyit mondott, hogy sokféle dologban kipróbálta magát. És mi a vágya, mi az, amit legszívesebben csinálna, ha szabad lenne a választása. Hát, talán egy lakásfelszerelési üzletet, vagy egy textiláru boltot vezetne. Jakab nem gúnyolódva azt mondta neki, hogy a bányatelepen maximum pincérmőként tud elhelyezkedni, ott más lehetőség nemigen van. Persze, mondta a lány, ezt gondolta is, és nem baj, neki az is megteszi, nem büdös neki a munka, dolgozott már gyümölcszedőként is, a fontos csak az, hogy megfizessék, és nem tudja-e véletlenül Jakab, hogy van-e épp felvétel a kocsmában, vagy esetleg nem ismer-e valakit személyesen, aki munkát adhatna neki. Jakab azt válaszolta, hogy ő is most megy életében először a bányatelepre, és senkit sem ismer ott. És mi jártaban megy oda? Egy feladatot elvégezni, amire direkt úgy hívták el. Milyen feladatot, kérdezte a lány, és ez engem is nagyon érdekelt. Mondjuk úgy, hogy mérnöki jellegű feladatot. Á, tehát bányamérnök? Nem, a telepen kell elvégeznie a feladatot, de bonyolult lenne elmagyarázni, és különben is, bizalmas jellegű, mert a megbízó azt kérte. Titkos küldetés, milyen romantikus, felelte a lány, és közben egy ideje már a combjait hol összezárta, hol kinyitotta, és ezt gyorsan és ritmusosan ismételte, mintha pisilnie kéne. Jakab kicsit megmozdította a lábát, ami akkor ugye, persze sokkal inkább és gyakorlatilag az ő lába volt, előbbre nyújtotta, és ettől a lány térde nekiütődött, amire Jakab visszarántotta a lábát, a lány meg abbahagyta a combtárogatást, de nem pirult el, csak kérdően belenézett Jakab arcába, amit először tett meg, mert addig mindenfelé nézett, ki az ablakon, ki a folyosóra, le a lábaira, fel a bőröndökre. Abban a pillanatban a vonat újra hatalmasat fékezett, és ezúttal hosszasan, felháborodottan dudált is, és a lendület a lányt egyenesen Jakabnak lökte, aki átkarolta, hogy le ne essen, le ne csúszson a padlóra. A lány arca eközben egészen közel került hozzám, és láttam, hogy a bőre milyen vékony, fehér, és hibátlanul, kráterek nélkülően sima, ugyanakkor az orcája szeptől, de a pöttyei nagyon aprók és halványak. Szerettem volna én is érezni a mellkasomhoz nyomódó melleit, de az csak Jakabnak adatott meg, aki feltámogatta a lányt, aki félpillanatnyi tanácsstalanság után visszaült, és csábítóan, vagy legalábbis szerintem csábosan, kihívóan, de mindezt nagyon diszkrétan csinálva felbámult Jakabra, aki ismét kilépett a folyosóra, azt mondva, hogy megyek, megtudom mi ez már megint. Ahogy előrefele mentünk, azt mondtam neki, hogy én nem hagynám egyedül a lányt a fülkében, mert szerintem az a típus, aki képes értékek után kutatva belenézni mások bőröndjébe, és esetleg megtalálja a levágott fejű testedet, és akkor mi lesz, de Jakab megint nem reagált rám, ami kezdett bosszantani. A kalauz közben

szembejött velünk, és kérdés nélkül is egyből mondta, hogy egy egész őzcsapat áll a síneken, ezért kellett megállnunk ismét. Nem lehet keresztülgázolni rajtuk, kérdezte Jakab, szerintem komolyan. A kalauz meg, mint aki teljesen egyetért az ötlettel, sajnálkozva mondta, hogy túl sokan vannak, és komoly károkat is okozhatnának a vonatban, ezért nem, viszont az a baj, hogy nem akarnak maguktól elmenni, nem ijednek meg a kúrttól. Vagy annyira megijedtek, hogy földbegyökerezett a lábuk, sokkot kaptak, és azért nem futnak el. Igen, mondta a kalauz, az is lehet, úgyhogy most le kell szállnunk, és el kell kergetni őket, hogy továbbhaladhassunk. Menjünk, mondta Jakab készségesen, és előrementünk a mozdonyhoz, ahol a reflektorok fényében világító szemű, szoborrá dermedt őzek csoportja állt, és rá kellett csapni a farukra, hogy megugorva elrohanjanak, mert még a hujjogatás, karlóbálás, ugráندozás sem zökkentette ki őket. Miután eltakarodtak végre a sínekről, visszamásztunk a vonatra, és elindultunk, de olyan gyorsan, olyan vadul, gondolom azért, hogy a késést behozza a vezető, mondtam Jakabnak, és még szitkozódttam is párat, mert a vonat vitustáncot járt, és ettől tántorogtunk, és Jakab beütötte a vállunkat, fel is szisszent, ami ugyan csak neki fájt, de engem is bosszantott, mert az én vállam volt, és azt képzeltem, milyen jó lenne, ha erős és hosszú majomkarjaim lennének, amikkel átkapaszkodhatnánk a kocsin, a mennyezet alatti csomagtartók vasait használva, vagy legalább lenne egy csimpánz vagy gibbon, vagy legjobb lenne egy orángután, itt a vonaton, és Jakab ideiglenesen a karjaim helyére operálná az állat karjait, bár akkor már teljesen frankensteini teremtménnyé degradálódnék, vagy nemesülnék, ha úgy nézzük, hisz a majomkarok abban a pillanatban praktikusabbak, életrevalóbbak, vagyis evolúciós szempontból előnyösebbek lettek volna.

A fülkénkhez érve azt kellett tapasztalnunk, hogy az ajtaja be van zárva. Jakab akaratából a kezem felemelkedett és bekopogott. Hé, engedjen be; miért zárt ki? A lány erre beengedett minket. Jakab nyugósen azt kérdezte, minek zárta be az ajtót a lány, aki először azt válaszolta, hogy nem is tudja miért, biztos csak véletlenül, de mivel riadtnak látszott, Jakab tovább kérdezte, de már kedvesebben, hogy ugyan, árulja el nyugodtan és igazán, hogy miért zárta be az ajtót, mert ő nem haragszik emiatt, csak nem érti. A lány vállrándítva, kelleetlenül felelte, hogy mert félt egyedül. Közben már úgy ültünk, hogy egymással szemben, egész az ülés szélén, a lány összezárt térdei a mi térdeink között, és Jakab a kezébe fogta a lány kezét, és egész előrehajolt, hogy belenézhessen a lány arcába, aki zavartan inkább lefelé tekintgetett. Gyengéden vallatott Jakab, de ellentmondást nem tűrően. Mondja el végre mitől fél, és miért szállt fel a vonatra a nyílt pályán, hogy került oda. Én nem mertem volna így kérdezgetni valakit, mert azzal az ő problémája már az én problémámmá is vált volna, de ez Jakabot nem érdekelte, vagy nem gondolt bele. Halkan mondtam neki, hogy a csaj csak játszik vele, nézze csak meg jól, ahogy színészkedik, adja a megszeppent, féltő, szipogó kislányt, aki védelemre szorul, de ugyanakkor a szemével, a szájával, a nézésével, az orrcimpái tágulásaival csábít, kihívóan kacérkodik, és csavar fel téged az ujjára, etet meg amivel csak akar, ne higgy neki, ez egy dörzsölt spiné, nagypályás spíler, de hiába, Jakab talán azt gondolta, tudja mit csinál, és ellent tud állni a kísértésnek. Minden légy azt képzei, hogy nem ragad rá a papírra, csak megnyalja kicsit, abból nem lehet baj. Üldözik, kergetik, el akarják rabolni, bántani akarják, mondta a lány, el kellett szöknie, vádolták mindenfélével, amit nem követett el, rá akarják húzni a vizes lepedőt, hazugságokat találtak ki róla, egyedül van, senki sem hisz neki, új életet akar kezdeni, segítsen neki Jakab, ha tud, ne adja fel, ne árulja el, vigye magával a bányásztelepre, és közben láttam, jól láttam, mert én figyeltem, hogy a lány keze kiszabadul a kezeink közül, és már az ő keze kulcsolódik szorosan, könyörgőn, kapaszkodón a mi kezünkre. Kik üldözik? Két magas, nagydarab, fekete kabátos férfi, talán ők is feljutottak már a vonatra, és bármelyik percben itt lehetnek, és akkor megragadják, és elviszik magukkal. Jakab nyugtatgatta, hogy az nem úgy megy, azt nem hagyja, de nem is mernék, mert az nyilvános emberrablás. Nem ismeri őket. Mindenre képesek. Nem izgatja őket a törvény, csak teszik, amit akarnak, és veszélyesek, nagyon veszélyesek. Nem érdemes ellenkedni velük. Inkább elbújna, ha lehetne valahová, mondta a lány. Ez egy vonat, itt nem lehet túl sok helyre elbújni, felelte Jakab. A lány felnézett a pogyásztartóra, és azt mondta, hogy ő beleférne Jakab bőröndjébe, igazán, ha Jakab megengedi neki, de gyorsan kell cselekedni. Mondtam Jakabnak, hogy az én bőröndömben már ott van az ő teste, a saját bőröndje meg tele van a holmikkal, amikre szüksége lesz a feladatához, de Jakab megengedte a lánynak, hogy belemásszon a bőröndbe, amibe tényleg éppen belefért, és amint Jakab rácsukta a fedelet, és leültünk, megjelent a folyosón két magas, fekete kabátos férfi. Mindkettőnek rövid, de elképesztően sűrű, tömött és koromfekete szakálla volt, meg lázpiros ajkai. Benéztek, de nem nyitottak be, csak fűrkésztek, aztán továbbálltak. Jakab besúgta a bőröndbe a lánynak, hogy elmentek, ha akar, már kijöhet, de a lány szerint még vissza fognak jönni, így inkább maradna a bőröndben, és kérte, hogy szálljunk le vele majd a bányatelepnél, és csak aztán mer majd előbújni, ha elhagytuk az ottani állomást, mert valószínűleg lesznek emberek, akik rá várnak minden megállónál a pályaudvarokon. Mondtam Jakabnak, hogy ez kész agyrém, nagyon veszélyes is, és bűzlik, messziről bűzlik, nem kéne belekeverednie, mert azzal engem is belekever, márpedig én nem akarok belekeveredni, sosem szoktam ilyesmit csinálni, ez macerás, és mi lesz, ha a bőrönd kinyílik, és kigurul belőle egy nő, azt hogy magyarázza meg nyilvános helyen. Nem fog kinyílni, erős a kapcsa, ezt válaszolta csak, gúnyosan, én meg folytattam, hogy és különben is, ez a lány nagyon manipulatív, de annyira átlátszóan csinálja, és nem is értem, miért segítünk neki, hogy nem látja ő,

hogy kihasznál bennünket. Jakab sejtelmesen azt mondta, hagyja magát kihasználni. Tetszik neked, kérdeztem, mert el kell ismernem, jó csaj, de a velejéig rohadt lehet. Nem nyitok vitát. Nem nyitsz vitát, na persze, eddig se tetted, mondtam neki, lovagias vagy, és csak segítesz egy bajba jutott hölgynek, milyen nemes és romantikus. Hallgassak, mert a lány meghallhatja, hogy hangosan beszél magában, és még bolondnak nézi. Mert bolond is vagy, vágtam hozzá, de erre megpöckölte a bal mutatóujjakkal az állam, és azt gondoltam, hogy jó, akkor edd meg, amit főzöl, majd megütöd a bokádat, mit érdekel az engem, neked lesz rossz, és hangosan hozzátettem, hogy megbánod, ha valami baja lesz a testemnek a csaj miatt.

Zágorec-Csuka Judit

Titok

Titkos kapocs, láthatatlan kötelék,
bennem és benned, együtt rezdülés,
csillagot hordok szemedben,
dédelgetlek, hegyekből zúduló eső,
feléd irányítom, mint a hófehér
viharak lángra lobbanó tűzét,
távoli dalod semmivé foszlik,
ha távol jársz tőlem,
ha távol járok tőled,
jó volna meleg szemeidbe nézni,
elfáradt öledbe bújni, mint
az eső, pusztító örvény vonz
magához, gondolsz-e rám,
benned élek, mint a titok.

Jézusnak

a kunyhóból
fel lehet érni
az égbe
sem arannyal
sem ezüsttel
nem lesz
méltó
a felemelkedésre

Duális vonzat

vonzás nélkül
nincsen taszítás
a világ kettőssége
a te kettősséged
a születéstől
a hervadásig
ellenpólusok tükre
örökös körforgás
hosszú vándorút
duális vonzat

A labirintus vége

Annyi minden nem adatott meg,
Isten ad és elvesz, a csillagok
hullásával elment, eltűnt a
horizonton, pedig lehetnek
volna járható utak, járhatatlan
ösvények helyett, lehetett volna
megoldás, egyértelműbb kiút,
fény a labirintus végén,
utolsó menedék,
csendesebb végzet.

Molnár Gábor

Hervadó boszorkányok átkát elűzendő

*fél csokor fonnyadott virágból emeltem fellegváramat,
honnan lángoló fároszom a megvetés büszke aranyvértjében perzseli ítéletét,
mialatt méltatlan múzsáim varacskosokkal párzanak alatt*

*anyám volt a fény, ki méhéből vajúdott alá a magasból, e törpék elé,
hol az undortól emígyen kétkedik hitem: vajjon nékik is teremtőjük volt a fény?
hiszen látom mint tolonganak, s fajzanak öldöklő-könyörgő rémekké*

*bár tengerek dagálya lükteti véretem, ám hübriszem dacára csüggedek,
oly hatalmas nyájjá sárlott e reszketeg mocsár, kurváknak ajkáról lecsüngő morál,
s ím, akárha láncra vert bőszi kövek, törődött tajjaim tehetetlenek*

*az ártatlanság halott, elűzték a lelkükben szépeket,
bűngöröcsben őrzöngő szerelmem a halálhoz lép, s ellenem könyörög kölcsönért,
lám, mily gyengék mind a bűnösek, kiknek szívéből lélekút nem vezet*

*hervadó liliomodnak kényúrnője vagy, s költőknek sírgödre gyűlölő öled,
ó, te bosszúdon tobzódó bolond, meddő erőddel a gonosznak pusztáját áhítod,
sósivatagod árad szét mindenben, s kéjbő ugartáncodon égeted gyümölcsös édened*

*bazsalygó senkikhez dörzsölöd kipusztult ágyékok,
de biz' szűkölsz még, mint elveszett állatok, amint a Naphoz szorítom szomjazó homlokom,
s az igazság tükrözül, mikor az Istenarc rád ragyog*

elérkezik az eszmélet hajnala

*az öröklét emlékezetét illanja felém könnypikkely aurád bánata,
midőn a dombtetőn, izzó mező flórájával szédelegnek szerelmes fellegek,
ott lélegzetemmé léssen majd, szirmokból újjá szőtt életed illata*

Szalmaszál

*szalmabála von magához,
arany szalmaszál vagyok,
s majd ellobbanok egyszer,
szédült szálként szellő tűzbe dob*

*Tőled, könnyeid medrén élek,
szeplőtelen ibolyaszírom,
anyámmá nyílt tágas réted,
fényt irkálok kegy bizalmasdon*

*fecskebölcsek röpte lelked,
Apám, tavasz pirkadata vagy,
Isten hintáz szemid ráncán,
mankóm szíved, örökléttől nagy*

*virág ölelt egykor,
mint illatos mező,
világ öle voltál,
riadtan reszkető*

*gerlék vagyunk mi ketten,
kettőnk közt a rengeteg,
átokcsőrök csipdesnek el,
szavak, tüskék, fellegek*

*szárnyad hangját várom,
siess, röpjél kedvesem,
szárnyam tolltól fosztott,
hej, egyedül elveszem*

*szalmabála lők magától,
törött szalmaszál vagyok,
aláhullok éjsetétben,
mint földre roskadt csillagok*

Kardos Ferenc

Szabadság, egyenlőség, rend

(Naplójegyzetek New Yorkból I.)

2009 elején látogattam a Nagy Almába. No, nem, mint kukac, hanem mint a Magyar Kulturális Évadhoz és az ENSZ Holocaust Emléknepjához kapcsolódó kiállítás rendezője. A kiállításról, útitársaimról részletesebben csak az események sűrűjében, az időrend szerinti eseménysorban teszek említést. Ez talán illetlen, de így kell tennem, hiszen nem magunkról akarok beszélni, hanem a metropolisz csendjéről, a rendben tartott szabadságról, és sok mindenről, amit New Yorkban láttam, tanultam.

Bevallom, sohasem írtam naplót. Mindig csak elkezdtem, s mindig abba is maradt, elakadt. Rohanások, munkák, fájdalmak, vagy épp szerelmek miatt. Bár egy ideig mindezek felmentést adtak az öndokumentálás alól, idővel be kellett látnom: képtelen vagyok a naplórásra, nincs hozzá elég erőm, időm. De azért néha jegyzetek – hátha. Most egy amolyan, az utazás lázának elmúltával készült poszt-naplótördékben lapozgathat az olvasó.

Készülődés (2008 decembere – 2009 januárja): Az elítéletek Amerikája

A „nagy utazás” tervezgetése közt sokkal nyitottabbak az embertest kapui: szemei, fülei, lelke, csakrája (kinek miye van, kinek-kinek hite szerint) az amerikai dolgokra. Az elragadtatottól a szkeptikusig,

az amerikai jártától az oda csak vágyakozón át az amerikaellenesig olvastam, hallottam sok-sok élménybeszámolót, véleményt. Sok tanulsága nem volt e beszámolóknak, csak az, hogy mindenki saját nézőpontjából látja, vagy ítéli meg ezt a távoli birodalmat, s minél távolabb áll tőle ez a nézőpont, annál kisebb, egységesebb, egyszerűsítettebb és hamisabb e kép. Persze nem mindegy, hogy a nézőpont a Nap közelében, vagy a tengerszint alatt van, hogy a nézelődő szabadon sétál-e egy ligetben, kezében almát forgatva, vagy ketrecbe zárva él, esetleg saját elefántcsont magaslesének foglya, s úgy tekint a tengeren túli áldozatra. Egyszóval az ismereteim csak kevésbé gyarapodtak, mint az esőt alig hozó vihar, a kételyeim és a kíváncsiságom azonban óceánná duzzadt. Nagyon vártam már az utat, vártam New York agyonnyomasztó vagy épp felszabadító üvegépület-tömbjeit, a Szabadság-szobor előbukkanó alakját, a zajos, rohanó, dugókkal teli szabályos utcákat és a Central Park csöndjét, hogy találkozom John Lenonnal, elrohanok a bűnügyi „helyszínelők” mellett, s eszembe sem jutott közben, hogy ott is hús-vér emberek élnek.

Sok minden járt a fejemben a repülőn, de leginkább a kérdés: vajon érezhető, tapasztalható-e, hogy ott már sokkal hosszabb ideje szabadság van, mint nálunk? Talán bátorság egy naplótöredék elejére leírni a magam tapasztalta tanulságot: igen, látható. Illyés

Gyula örökérvényű verse – igazsága „*Hol zsarnokság van.../ ott van az utca sarkán/ az éppoly harsány- / vígan vagy kongó zordan/ feszülő kőszoborban,*” igenis, lefordítható a szabad világ nyelvére is: „hol szabadság van.../ ott szabadság van az utca sarkán...”

Első szembesülés: nem az egyenes a legrövidebb út!

A J. F. Kennedy légitikötőben szálltunk partra az égi óceánból. Ahogy a repülő utas-GPS-einek képeiről láttuk: északról, a Labrador-félsziget felől érkeztünk meg. Az ovális ablakokon a tengert hegyekkel tarkított havas mező váltotta fel, nagyon kevés zölddel, szépen, amolyan kalotaszegi varrottas mintára kanyarodó folyókkal. El is képzeltem Ábelt, mint a rengetegből Ámerikába, az ég felől érkezik s csodálattal-félve azon morfondírozik: mit fog ő itt csinálni. De Ábel hajón érkezett, és én csak a negyedik napon láthattam úgy a Szabadság-szobor mögül, ahogy ő elmesélte „*szótlanul néztük, hogy a város égbe nyúló házai és felhőlikasztó tornyai miképpen közelednek*”.

A Labrador-félsziget megpillantásától kezdve végig követtem az útvonalat az ülémhez tartozó monitoron, a felhők közé kikukkantva, s közben kezdett átforgulni fogalmakészletem: Celsius fok helyett a Fahrenheit (1Fahrenheit = 32 5/9-ed Celsius), méter helyett yard (1 yard 0,9 m), illetve láb (1 foot az 1/3 yard), a magasság ez utóbbiban is meg méterben is meg volt adva. A repülőben kellemes meleg volt, de az adatok fagyos téli időt jeleztek, különösebb viharok nélkül. Olyan magabiztosnak tűnt minden és mindenki, s persze fáradtnak, akkor már a tizenhatodik órája utaztunk.

A part vonalát el-elhagytuk néha, de az utolsó félórán már a Big Apple alakját is felfedeztük, s mellette tengernyi apró szigetet.

Egyik kísérőnk, aki sofőrünk, útikalauzunk, és minden bizonnyal őrangyalunk is volt, a magyar nagykövetség munkatársa, másnap mesélt egy szigetről az Almatól északnyugatra, amelyen semmilyen civilizációs mellékhatás (úgy mint vezetékes áram, csatornarendszer, bolt, posta, stb.), de még kocsmá sem telepedett meg, s néhány hajózni szerető, elszánt, a teljes csendet szerető New York-i ott pihen, s ha kell valami, áthajózik a partra. Kis házak, kevés növényzet és az óceán. A turistakínálatokban sincs benn. Arra a kérdésre, hogy mindez hogyan lehetséges Amerikában, a válasz rögtön, egyszerűen és magától értetődően érkezett: joguk van hozzá. A sziget nevét már elfelejtettem (őrangyalunk amúgy is sietősen, elharapva mondta ki), s bár kinyomozhatnám, soha nem tenném meg. Hadd legyen az ő titkuk, búvóhelyük.

Visszatérve a repülő fedélzetére: miért is kerültünk északra, amikor Párizsból nyílegyenesen is New Yorkba érhetünk volna? A válasz egyszerű: arra vezet

Látkép a kikötőből

az égi repülősztráda, mert az a legrövidebb és időjárás okok miatt a leggyorsabb légifolyosó. Legrövidebb úgy, hogy a Föld kerülete északabbra kisebb, így az Atlanti-óceán átszeléséhez ezt az Északi-sarkkörhöz közeli útvonalat szokták választani. Persze lehet, hogy ennél pontosabb válasz is van, de nekem megteszi ez is, hiszen a földön járva minduntalan elfelejti az ember, hogy a Föld gömbölyű.

Péntek délelőtt. Földre érésünk sima volt. Nagy taps, kedves búcsúzó szavak és hatalmas tömeg az ellenőrző pontok előtt. Végül is átvergődtünk, s már rohantunk is a város felé. Délután értünk a szállásunkra, ahol várt minket a hír: terjedelmes csomagunk is megérkezett (a kiállítás – darabokban), de este még élménydús esemény vár: a Carnegie Hall – magyar zenészekkel és művekkel. Fontos tudnivaló: nem szabad aznap elaludni 24 órán át, hogy gyorsan átálljon az ember bioritmus az amerikai időre. Társaim az ébrenlétkényszer nagy részét városnézéssel töltötték, én pedig egy készülő könyv utómunkálatait végeztem el (hiába – a munka is elkísér Amerikába) a külképviselet egyik termében, hogy aztán hazaküldhessem. Természetesen a Carnegie Hall-t én sem hagyhattam ki!

Csordultig magyar!?

2009. január 25-ét írtak. Nagy tömeg a koncertterem előtt, s nagy hideg. Kicsit beljebb,

az előcsarnokban ugyanígy. Amerikai magyarok, magyar amerikaiak, valamilyen amerikaiak, nyelvek és gesztikulációk forgatagában még arra is kellett figyelniük, hogy egymást el ne veszítsük. Első igazi tömegélményünk azonban csak rövid ideig tartott: újabb furcsaságot vettünk észre. Furcsa volt, de a hideget érzékelve teljesen érthetőnek tűnt: a kabátokat sokan nem adták le, bevihették ülésükre. Európában tán, Magyarországon biztosan megbotránkoztak volna ezen a viselkedésen többen, ott SZABAD volt. Megjegyzem, mit sem vont le a művészi élményből!

A koncert fergeteges volt, elsősorban egy fantasztikus ötlet (vagy koncepció) megvalósulása miatt. A népzene és a komolyzene kézfogásának lehettünk tanúi, mint egy szerelmespár táncának, ahol az egymásra nézésben kifejeződik a világ teljessége, amin kívül minden fölösleges. Mi is fölöslegesnek tűntünk, de ez a fölöslegesség nem volt sem kellemetlen, sem hiábavaló. Átengedtük magunkat a zenének, s úgy szemléltük kívülről, akár hegy fokáról völgybe zuhanó folyót, a sziklákon táncoló vízcseppeket és a szemérmesen előcsillanó szívárványt.

A zene is összelelkezésről szólt, amolyan férfiasról – a magyar és ugyancsak magyar roma művészek összeborulásáról; tenni valami szépet, megmutatni a magyar zene forrásvidékét, a magyar népzene és a tradicionális cigányzenét. Ökrös Oszkár cimbalomművész, Lendvai Csócsi József primás és fia, ifjabb Lendvai József cigányzenészek és a Fischer Iván vezényelte Fesztivál Zenekar Brahms (Magyar táncok 15; 1; 11; 1. szimfónia) és Liszt (3. Magyar rapszódia) darabokat játszott, megmutatva azt is, hogy egy-egy rövidebb darabnak milyen nóta- vagy népdal-előzménye, forrása ismert.

Az ifjabb Lendvai Sarastre *Cigánydalait* és – ráadásként - Paganini *Nel cor più non mi sento* című bravúrdarabját oly könnyedséggel és virtuozitással adta elő, mintha mindig, minden nap ezt játszotta volna, mintha újraszületett volna maga Paganini. Zene volt a javából. Európai zene.

Az amerikai közönség nyitottságára apelláló előadáson az is elűtött a „szokásostól”, hogy Fischer Iván kitűnő angolsággal vezette be a hallgatóságot a magyar és cigányzene rejtelseibe, mondta el az eljátszott darabokról a tudnivalókat. A koncert zárásaként magyar népzene alakult a fesztiválzenekar egynemű, arra érdemes tagjából, s bővérű táncmuzsikát varázsoltak a színpadra (Kádár István vitte a prímét, Fejérvári Zsolt bőgőzött, és Szabó András, a zenekar kürtöse volt a kontrás), melybe bekapcsolódtak a cigányzenészek is, a két Lendvai. A koncert különösen felemelő pillanata a két Lendvai együttes játéka volt. Olyan szépen játszott körül a frissebb, nagyobb tudású fiatal Lendvai édesapja, a kávéházi primás kiérlelt, hagyományos játékát, hogy abból apa és fia kölcsönös tisztelete és mély szeretete

sugárzott. Egymásnak, egymásért játszottak úgy, hogy mi is értsünk belőle. Talán értettünk is.

Az *Extremely Hungary*, „Csordultig magyar” fesztivál tehát csordultig cigányzenével nyílt meg, ami pozitív, de sajnós, nem tisztán valóság-hű üzenet volt Magyarországról az amerikai közönség felé. Sokszor eszembe jut azóta: ilyen összeborulást miért nem láthatunk a magyar médiaszínpadokon, nekünk miért más jut csak csordultig. De „el gondolat...”

A koncert után, de még az épületben, visszaestünk a valóságba. Itt most olyan élmény következik, amire talán a kirekesztődés a legjobb kifejezés.

Hivatalosak voltunk a koncertet követő fesztiválnyitó fogadásra, melyen az említett kiválóságokon túl az ugyancsak Amerikában turnézó fiatal magyar zenésztehetségek is részt vettek, s melynek közönségét tehető New York-i magyarok, többségükben az Amerikába menekült, került magyar identitású zsidóság alkotta. A fogadást Soros György és Charles Simonyi adta, azaz ők szponzorálták. Mindezzel nem is volt baj.

Inkább azzal, hogy a politikum (főleg a magyarországi delegációaradat) úgy viselkedett, mintha a jelenlévők többsége jelenvalóságuk ellenére nem lett volna jelen. Volt, aki szónokolt, a politikum és a médiatikum körülállta, mi többiek pedig csak hátaukat láttunk, elakadó szavakat hallottunk. Én és társaim persze törpék voltunk ebben az óriások szobájában, nem várhattunk semmiféle csinnadrattát, nem is vártunk, azonban a koncerten remeklő híres zenészek is csak árván álldogáltak, eszegettek, iszogattak, s az ünneplés felénél már el is tűntek. Jó ismeretségünk okán még átölheltem az idősebb Lendvayt (egy híres, már elhunyt zalaegerszegi, zalakomári cigányzenész, Berki András révén volt ismeretségünk), szót válthattam két falat közt a keserű Ökrös Oszkárral, de aztán ők sehol. Csak Fischer Ivánt ünnepelték a fogadás elején, csak őt kérdezte a média, mindenki vele kívánt kezét rázni, majd ő is „elveszett”. Egyedül Soros György érzékelt s reagálta le mindezt rövidebbre fogott, egyszerű, s ezért figyelmet keltő beszédével. Orsós Jakab Lászlót, a főszervezőt elragadták a politikai notabilitások, aztán lecsengett minden – zajosan.

A rossz érzések mellett volt néhány jó beszélgetésünk is, elsősorban a fiatal zenészekkel és a kizáródott magyarországiakkal.

Az este utolsó említésre méltó pillanata: fáradtan leültem egy asztal mellé és egy idős amerikai megszólított magyarul: Kik azok, akik ott ünnepelnek? S kik vagyunk mi? A kérdések keltette döbbenet örvénye másodpercekig kavargott. Majd válaszoltam. Kiderült, ő is befolyásos vendégként, külön meghívott, a New York-i magyarság képviselője, de csak a koncertről voltak ismeretei, s azt remélte, hogy a fogadáson szót válthat híres honfitársaival. Csak velem válthatott szót.

Találkozás:
Orsós Jakab
László,
Teleki László és
jómagam

Kiállítás-
rendezés
Tulok
József

Kipróbáltuk az
ENSZ üléstermét

Tulok József,
Kékesi Viktória
és ENSZ
nagykövetünk
Bródy Gábor
társaságában

Magyarország belopózott Amerikába.

Delegációnk tagjai is a kirekedtek között kóboroltak, s mindenkiel szóba álltak, aki kíváncsi volt ránk. Majd kiszabadultunk a New York-i éjszakába, megmártózni az üvegpaloták között kúszó neonfényfolyókban.

Többször is megtettük ezt a héten. Soha semmi bajunk – néhány eltévedésen kívül – nem történt. Szabad volt a tér, és mi is szabadok voltunk. Végtelen szabadok.

Kiállításépítő vasárnap – könyv leadva (?)

A Magyar Kulturális Évad nyitányának idejére esett az ENSZ Holokauszt Emléknapja. Az emléknapot az ENSZ az auschwitz-birkenai tábor felszabadításának napjára, január 27.-re tűzte ki 2005-ben. E napon vettünk rész mi is az ENSZ Palotában tartott ünnepeken, s ez adta apropóját a 26-án, vasárnap, a New York-i Magyar Külképviselet és ENSZ Nagykövetség dísztermében megrendezett roma holokauszt kiállítás elkészítésének.

A roma holokauszt, romani (cigány irodalmi) nyelven *pharrajimos* magyarországi történéseit dolgoztuk fel 12 nagyméretű, angol és magyar nyelvű tablón. Emellett kivittünk még pár darab farönköt, és pár

méter szögesdrótot. Ezekből stilizált lágert építettünk, a közepén egy szögesdrót feszülettel. A tuskókon helyeztük el, mintha a tűz mellett ülnének, a roma családot jelölő mécses-együttest.

A kiállítást vasárnap építettük fel, hogy hétfő délutánra (26-a volt) minden kész legyen.

Amikor beléptünk a kiállításnak helyt adó terembe, teljesen elképedtünk: egy elegáns milióban kellett elhelyeznünk a kiállítást, a rozsdás szögesdróttal együtt. Mi el is bizonytalanodtunk, s egy csendes sarokba helyeztük a feszületet a stilizált lágerral és köré sugarasan a képeket. Bródy Gábor, magyar ENSZ-nagykövet azonban azt kérte, hogy a kiállítóterem elé tegyük ki installációnkat, mert ezzel érzékeltetjük legjobban a tragédiát.

Tulok József barátom, aki a grafikai és technikai munkákat végezte, egy kiváló és tragikus hangvételű filmet is összevágott, amit szintén félve mutattunk be előzsűrizésként a nagykövet úrnak, az akkora odaérkező, az ünnepeken résztvevő Mága Zoltán hegedűművésznek, és a delegációnak.¹ A film megdöbbentő volt, csend,

¹ A delegáció tagjai voltak: Teleki László miniszterelnöki megbízott, delegációvezető, Kállai Ernő ombudsman, Korózs Lajos államtitkár, Dr. Borovszky Tímea főosztályvezető, Kardos Ferenc, Tulok József, Horváth Zoltán, Kékes Viktória titkár

könnyek kísérték. Mindennek ellenére a nagykövet úr ragaszkodott a másnapi bemutatáshoz, hiszen az, amit bemutatunk, megtörtént, megmásíthatatlan.

Előzmény: Teleki László államtitkár, akit régi barátságunk okán csak „Telekilacinak” szólítottunk, kért fel a hivatalos kormányzervek nevében e kiállítás elkészítésére. Ennek előzménye az 1995 óta tartó európai holocaust-kutatásban való közös részvételünk (ő, mint a romák politikai képviselője, én, mint történész dolgoztunk ebben).

Kitérő: Barátságokat nem szabad megtagadni. Teleki Lászlóval ritkán voltunk egy politikai véleményen, hiszen ő mindig is baloldalinak, én konzervatív gondolkodásúnak számítottam. De mindketten úgy gondoltuk, gondoljuk azóta is: tiszteletben kell tartanunk barátságunk politikai meggyőződését, s a közös dolgokban együtt kell működnünk. Sem Laci, sem én nem hágtuk át ezt a szabályt. Nem győzködtük egymást mindenáron, de mindig számíthattunk egymásra a romákat érintő ügyekben. Még ha tetteink eredményességének határt is szabtak a politikai keretek, a pénztelenség vagy az időhiány.

Betérő: Teleki Laci egész vasárnap velünk együtt szerelt, hogy álljon a kiállítás. Jól is jött műszaki végzettsége. Szívügye volt, mint ahogy a mi szívügyünk

is: minél szebben álljon a kiállítás. Bródi Gábor nagykövet úr mindvégig figyelt, segített, dicsért és tanácsokkal látott el, érzésem szerint túllépve – szívünk felé – nagyköveti kötelező feladatait. Közben Mága Zoltánról kiderült, hogy hangosítás nélkül is ragyogóan hegedül, Korózs Lajosról, hogy el tud érzékenyülni, Kállai Ernő ombudsmanról, hogy nagyon jó barátságban van a zongorával, a delegáció hölgytagjairól pedig, hogy segítőkészek a szerelésben, csinosak ekkor is.

A kiállítás felépült (leginkább a német állványzattal gyötrődtünk megfelelő műszaki német nyelvtudás híján), a másnapi forgatókönyvet megbeszéltük, majd a társaság többi tagja újra városnézésre indult. Én pedig bevonultam külképviseleti kis szobámba, befejezni készülő könyvem szétesett mutatóját. Másnap hajnalra el is küldtem Nagykanizsára e-mailen, meg is érkezett – az időeltolódás miatt – hat órával később, délután tájban. Kész vagyok! Másnapról én is várost nézhetek! – kiáltottam fel magányomban. (A könyv viszont hazaérkezésem után készült el végleg – de elkészült!)

Másnap nagy sikerrel megtörtént a kiállítás megnyitója. Minden a protokoll szerint, ahogy kell, mint valami rajtunk kívülálló természeti jelenség. Jobbára csak

A kiállítás

csendesen álltam, majd ültem. Nem volt sok dolgom, csak néhány politikust kellett végigkísérnem a kiállításon (szívesen tettem).

A megnyitó hosszú volt, sok beszéddel, két kiváló ifjú hegedűssel, Kállay Ernővel és Mága Zoltánnal. A film azonban itt is döbbenetet váltott ki, s a film után megszólaló Bródi Gábor, Teleki László, Korózs Lajos, sutba dobva eltervezett, leírt beszédét, személyes vallomásokot tettek.

Az ünnepség kapcsán találkoztam hosszú idő után először régi jó barátom, romaügyekben harcostársam, a már égi erdőkbe költözött, felhőfaragó Orsós Jakab fiával, a fesztivál szervezőjével, Orsós Jakab Lászlóval. Átöleltük egymást és váltottunk pár szót. Boldog voltam, s egyben riadt is. Egy világnyi volt már köztünk a távolság. Éreztem – ő itt már amerikaivá vált, én meg maradtam magyar. Ez csak érzés persze, különös feszültség, a távolság hideg érzete és a vágy az újraközeledésre. Mint rég egymástól elkerült családtagok voltunk, akiket összeköt Jakab emléke, a család ismerete, de már nem találunk más közös élményeket, újabb közös pontokat.

Arra is gondolok: szeretném már ilyen távol, történelmi hibernációban tudni a pharrajimos, a holokauszt ügyét is.

E két napon (vasárnap és hétfő) nem sokat láttam New Yorkból. Csak egy rövid sétát tettem hétfőn, amúgy szegedi módra. Szegeden kerestem így, vízszag után a Tiszát, mint most az óceánt. Összefutottam az egyik sarkon két társammal, így már hárman sétáltunk tovább a partig. Csípős hideg és verőfényes nap volt, vidám fényekkel, s nem éreztem szmogot, gépkocsibűzt. Az Almalakók azt mondják: ez az évszak söpri ki a városból a füstöt.

Észrevettem még valamit: nem nyomasztottak a házak. Nem is teheték, hiszen a tenger felé alacsonyabb épületek álltak többségben, az 1920-as, 40-es évek közt épültek, felújítottak. A magas üvegpalaták pedig a sugárutak oldalán sorakoznak, s talán csak a Times Square környékén zsúfolódtak össze zavarba ejtően. De egyik sem olyan, mint a másik, vannak merész dőlésszögűek, kecsesek, hivalkodók és szolidak, opálszínűek és smaragdban pompázók, s mindegyiken egy halom neonicoma, vagy világított belsejükben a zajló élet varrottasa.

Manhattan szép és emberi. Igaz, pont annyival nagyobb, amennyivel többen lakják, mint hazánkat. New Yorkban két Magyarországi ember él.

Folytatás: Puritán pompa, „Fölkér az anyám!”, Ingyenyeggel a Metropolitan-ben, A Szabadság háta megett és az eretnek gondolat, Át a hídon – Kínába

Küldöttségünk
az én
szemszögemből

Karáth Anita

A folyami delfin utolsó kívánsága

a vízállásjelentést
a rádióban idegen
hang olvassa fel
előttenek a
tikasztó napok
a gáton turisták
mennek fagyival
-vakuvillanás-
kihalófélben vagyok

Paneljazz

lépéseid között a korlát
húrjain játszanak ujjaid
becsukom a szemem
felütéssel kopogtatsz az ajtón
köszönéskor ahogy ölelsz
lila magnóliák illatát kevered a gangon
frissen mosott holmik redői közé
a refrénre az ablakhoz simulnak páran
lábujjaikkal átveszik a lüktetést
csodálatos ahogy most vagyunk
andante ringatja a folyosót a kötél
az üvegtesten itt-ott párafolt
vasárnap lehet ilyenkor és nyár
pedig csak ennyi ami mára volt

Prae

Gyertyafénynél írok –
nincs minden nap áram,
a készletek fogytán vannak
egy ideje.
A múzeumigazgató holnap
rendkívüli sajtótájékoztatón
jelenti be, hogy kénytelenek
üzembe helyezni
a még működő gépeket
és mostantól önkénteseket toboroznak
a pénteki kenyérsütésekhez is.
A teknő mellett a fészületen raktári szám,
Jézust kínálja egy ötéves forma kisgyerek.
Holnapután gyógyfüveket gyűjtünk.
Allergiás tüneteimen enyhítene
megváltó tekinteted.

Utassy József

Amerre a nap lejár

Dühöm évszaka: kivagyí nyár van
e bajuszpödrő kukoricásban.

Már tudtam én, eljön a perc, el:
megállok, hazám, előtted háttal,
s kivárom, míg a naplementtel
hontalanná nyurgul nagy árnyam.

Állok itt: Magyarországnak háttal.

Háttal! anélkül, hogy hűtlen volnék,
s lennék idegen utakon vendég:

ki-fia-borja megcsodáltan.

Ifjú bakancs és őzikelábnyom
remeg át előttem a határon.

Johnny-vá itt lényegül át János!

Vagy egy vak lépés, s virradatra
beszakad végleg a föld alatta.

Hazám a halállal is határos!

Kérdéske görbül sírásra számon,
mert a felelet próféta haragú:

nincs határ, ami engem határol!

Koponyám geoid alakú,
koponyánk geoid alakú.

Van egy világ

Görgőre húzva hajnalunk,
sörhab csipkézi éjszakánk,
van egy világ itt általunk!
S honunk helyett egy fél hazánk.

Kerekíti a telihold
szemünk esteledő tavát.
Miasszonyunk, szomorúfűz
tükrözteti ott szép magát.

És testet ölt a szerelem,
mert nem égi bútor az ágy!
Mégis, miként ha fellegen
vonulnának az éjszakák.

Isten faggatása

Úristen, hát hol élek én?!
Valóban ez a föld hazám?
Mért nem ölel akkor magához
úgy igazán?

Uram, te láttad apámat!
Agyamon derengés fut át:
valahol Minszkben kaparták el,
mint a kutyát.

Fiam szélfútt, zsendülő ág.
Örök barbár: letörted őt,
Hizlalod vele a rédcisi
köztemetőt.

Számomra mit eszeltél ki?!
Miféle döghalált, uram?
Búzlók, de mégis téged szánlak
szomorúan.

Mert nincs esély, Uramisten,
föltámadásra nincs esély!
Gyere, ültess föl térdeidre,
s hazudj, mesélj.

Burkus József

Szárnyak és vérerek

Az Erzsébet tér padjait már „beültem” magamnak. Helyem van, mint az itt élő galamboknak. Innen rálátok a Vasemberházra. A vasból lett emberre. Szinte csak sziluett – pro forma, a mi formánk, homo-szemiózis a Ház/unk/falán. Árnyékunk, mindannyiunké, a harangjátékok üde komplementerében. Szinte várjuk, teljék az idő: halljuk hát, újra és újra a hangocskákat, Kanizsa hangjait, amit magamban hordozok, mint plusz kromoszómát.

Kirakatok, mint minden városban, ám ezek, hozzám közeliek. Nincs előttük üvegfal, megérintem az itt lakókat, bábuk új ruhákban, barátaim.

Éjszaka mind megelevenednek, az erős lámpafényben átmelegszenek, és táncolnak, énekelnek hangosan, addig, amíg ott állok előttük.

Ezen a zebrán megyünk át naponta, fogjuk egymás kezét, mindenki szorítja a másikét. A lovam is sétált ezen a zebrán, egyszer, éjszaka...

Az éttermek falépcsőí, a Múzeum görnyedt, sóhajtozó fakapuja, szoborrá lassult Turul madarunk a Deák téren, templomaink könyörgése... a városunk.

Errefelé még vannak utak, amik terekre vezetnek. Bár nem óriásiak, de van rajtuk, bennük elég levegő, kellemes hőmérsékletű, oxigéngazdag, amit a környező zalai erdők lélegeznek nekünk, pannonlakóknak, a római harcosok megkeresztelt unokáinak. Ősidők, porhanyóssá érett századok hevernek lábunk alatt. Lukacsossá, átjárhatóvá koptatjuk az időt, nálunk nincs száz év magány, mert őrizzük, egymásba fűzzük a több ezer éves pillanatokot, az együtt töltött századokat, mert mit érne a légiosok ereje, ha nem lenne kinek mesélni, páncélfényes csatákról.

Vonaton ülök, délután, és Kanizsa felé tartok, vár otthon a családom. Végigfekszik mellettem, ezüstbe őszülve, fenséges ájulásban, a környező hegyek öleléseitől állandó, gigantikus pázrásban fehérré hevülten, a Nagy Víz. Íme, ifjúságom színpadképe, tektonikus díszleteim. Emlékezem... szeretkezem a téridővel. Hej Einstein! Hiányzik az a bizonyos képlet. Hogy jussak vissza, az origó közelébe!

Mert itt, a Balatonon vitorlázhattam át ifjonti éveimet. A balatoni Kütherén öleltem szilaj nőket, százat, habos-hideg sörökkel hűtöttem tüzeket föllihegő bensőmet. Nem egyszer, Lamasszuval is birokra keltem. Sistergett a bőröm, szikrák pattantak érintéseimtől, ha éjszakánként tenyerembe fészkeltek bársonyhamvas női mellék... Kronosz kezét szorongatom. Mindent tudtam az ifjúságról...

Akkor is vonatoztam. A pályázatomat vittem Pestre, mert postán, a megadott határidőre, nem érkezett volna be. Nem hittem, hogy megnyerem, és mégis, úgy lett. Megkaptam a nagykanizsai műtermes házat. Így lettem e város lakója. Még útközben eldobtam Ariadné fonálát, amit évekig a zsebemben hurcoltam, hiszen kiegyenesedett labirintusom.

Nézem a Vasembert, várom, hogy mozduljon, ahogy Basel kalapáló „vasembere”. De nem.

Sétálok a svájci városban, ott, ahol éveket töltöttem, ott, ahol első pillantásra úgy tűnt, a villamosokon nincsenek ablaküvegek. Pedig voltak, csak láthatatlanná tisztították. Kanizsán, nincsenek villamosok...

Színek. Ismét színek keverednek az umbrák tónusai között bujkáló hétköznapjaimba. Immáron nagy tér a műtermem. Végre, kipakolhatom bőröndökbe csomagolt álmaim.

Az aprócska Petró galériában szorosan állunk egymás mellett. Több a vendég, mint az állóhely. Kíváncsiak a festményeimre, meg rám. Ki ez az idegen? Itt, in tempore opportuno találkozom először Szoliva János költővel, akin már érett fűrtökben csüngenek Kanizsa illatú versei. Mini Parnasszus, s mi, a „hegyen”. Beszél mindarról, ami csak „a lélek balga fényűzése”. Hallgatok.

Szinte egyszerre gyulladtak meg a lámpák, a tó vizén is. Apám rendelte így a tiszteletemre, amikor Zürichből

látogattam haza, Hévízre. Azóta csak egyszer éreztem hasonlót, amikor éjszaka New Yorkból emelkedett velünk a felszálló Jumbo, fényutakká összeolvadt milliomm városi „csillag” fölött. Hej Kalliope, erre neked sem volt szavad! Ahogy úszkáltam apámmal a tóban, miközben azt mesélte, hogy milyen nehéz egy ekkora intézményt vezetni, s mennyi nehézsége adódik nap, mint nap, láttam a tavirózsákon üldögélő párkák áttetsző ujjai között életem ez egyszer csillogó fonalát. Ez a fonál kötözte hozzám az utakat, városok százait, tengereket, óceánokat, hegyeket, sivatagokat, emberarcokkal együtt, hogy a világ szét ne essék körülöttem, hogy majd hazatalálhassak, mikor Kasszandra jövődöli, és hinni fogok neki.

Odd Nerdrum, ott ült a Fő utca közepén nagyanyám mosóteknőjében, és valami fakanálfélével úgy tett, mintha evezne. A járókelők, ügyet sem vetettek rá, csak én mentem hozzá, hogy segítsék neki az aszfaltot vízzé változtatni. Nem is volt olyan nehéz, mint gondoltam, így vidáman továbbvezethetett, majd hamarosan eltűnt a szemem elől. Ekkor nagyanyám, meglepetésemre, odalépett hozzám, persze nem tudtam, hogy a közelben van, hiszen már régóta halott, megfogta a karomat, és fülembe súgta: álombikák a zalai erdőben.

A szarvasbögés a mai napig lázba hoz. Sziklák éneke a Teremtőről, kihangosított protuberanciák. Pentaton barlanghangok erdőkatedrálisokban..., csak Bach orgonamuzsikája fogható ehhez – talán.

Nevét már a nyolcvanas évektől ismerem, amikor rám talált az irodalom.

Szép versekből őriztem arcát, mostanáig. Zalaegerszegen találkoztunk, személyesen, végre. Egy kiállítást nyitott meg puhán Kostyál Laci, a jámborhangú műtörténész, ő kísért hozzá, hogy kezet foghassunk. Egy divattalan szemüveggel keretezett, ide-oda cikázó intravénás tekintet, valószínűleg a szörztelen, kortalan arc mögött, archivált metonímiák láthatatlan panoptikuma. A száj még mindig határozott, egyenes vonalú, és nem látszanak a „félrebeszédék” nyomai. Vállán bőrtáska, színe megállapíthatatlan, de láthatóan nehéz, bár súlyát nem érzi, testrészévé vált. Ruházata, mint bárkié, póló, farmer. Azt mondja, Péntek Imre vagyok.

(Nagykanizsa, 2009 nov. 23.)

Frimmel Gyula:
Bajusz
mezzotinto

Kaj Ádám

Vázlatok hétfőről

1.

A hétfő megszokottsága

A hűvös épp csak az eszméléshez elég.
Gondolataim Téged rajzolnak ki.
Ha közhellyel élnék, azt mondanám,
Édes vagy, mint az agyoncukrozott kávé.

A sokadik automatánál várok,
Közben elmegy a pesti és az esztergomi vonat,
És csak a bizonyosság marad a peronok szélén:
A szerelmed üres szexualitás,
Az élet pedig, amit ismerni véltél
Csak egy szürke kabátos idegen.

2.

Föllellek, mert a keresés tárgya vagy,
Faltól falig futkosol, mint fehér ruhás,
Egy pillanatra beesett ablakpárkányon látlak,
Gőgösen nézel onnan fentről,
Fejemet meghintik az apró mézsdarabkák,
Megtisztulok, fehér leszek,
De éjszaka meghalnak a színek,
És csak kitapintani tudjuk a piros helyét,
A keresés unalmában
Egészen Ady Endréig vezetjük vissza
A szerelmet.

3.

Az asztalon befőtt üveg
(most vázának mondanám)
A vázában irigységcsokor
A tenyéren kenőcs
A szív alatt alkohol bomlik

Én kerestem a tüskét
Én nyúltam bele

4.

Reggel csak üres impresszióim voltak.
Képed betűkbe nem öltözött.
Egyedül fogalmaid volt,
Nevedet nem becéztem,
S ahogy beállt a gondolat csöndje,
Az üresen hagyott tér helyén
Egy óceán készült megszületni,
És úgy álltam ott a mostohaanyelvben,
Mint az a New York-i magyar
A rekettyés előtt:
Az illatod már ismertem korábbról,
Csak szavakat nem találtam hozzád.

5.

Egy a szürethez közeli születésnap.
Tortámon zselatin és szőlő,
Az asztalon poharak részegegednek,
S a poharak mellett szomjas barátok
Merülnek józan felejtésbe.

Ajándék, a legszebb ajándék lesz
Aki elfújja velem a gyertyát.

6.

Egy pince alatt megcsapott a mustszag,
S mert nem ettem tegnapéjjel óta,
Mint a részeg ballagtam tovább:
A tudat nem eszmélt,
A szervek nem szerettek.

Tóth Imre

Az olvasóhoz

Kinyitom a könyvet, beleolvasok a könyvbe. Azt írja, Wallenberg tényleg a harminchat igaz ember egyike volt. Azt is írja, hogy új Nap kel fel északon, amelynek fénye soha nem látott lesz. Besüt az elhagyott könyvtárba, keresztül a homályos ablakon. Szerzők szelleme táncol, karonfogva cikázó porszemekkel.

Reggel van, csalódott vagyok és fáradt. Ahogy emelkedik a melléknep, látom kísérőit, ahogy legyező alakba fejlődnek, mint rohanó kutyafalka, vagy mint támadó alakzatok. Nem nyitom ki többé azt a könyvet. Eldobom műszereim, nincs már szükségem rájuk. Nehezen telik az idő, az idegen testben. Érzem, ahogy visszatér a helyettes lélek, és én lassan távozom. Csak arra gondolok, ami valódi volt. Maradék emlékek, kőszá emlékiratok könyve. Így is jó. Változom.

Nézem, ahogy futnak a képek, poros ruhájukban a napok. Végül, az órség szeme láttára, az idő leszáll az égből, és a színhelyen megáll. Akkor aztán elkövetkezik végre a középnap dele.

Rendezői változat

A lemenő nap utolsó sugaraira ébredtem, amikor bement a rádió, hogy egy istennek tetsző tárgy közelít a föld felé. Gyorsan felöltöztem, és kifényesítettem a cipőm, mert már régóta vártam, hogy találkozzunk a közeli kávézóban.

Keresztury Dezső dedikál

A magyar irodalom újabb történetében kevés olyan szerteágazó alkotói, tudósi életmű található, mint Keresztury Dezsőé. Számtalan, még életében napvilágot látott írása mellett tisztelői, barátai is időről időre, különösen az évfordulókhoz kapcsolódóan, tematikus válogatást, tanulmányokat, saját költeményeket adtak és adnak közre, a kiváló mester szellemiségét idézve. Ez a célja a jelenlegi válogatásnak is, mely a tudós költő reprezentáns ajánlásaiból ad közre egy csokrot, a születésének 105. évfordulója tiszteletére megjelenő, *Keresztury Dezső dedikál* című kötetből.

S hogy miért éppen dedikációkat, arra egyszerű a válasz. Mert a nagy műveltségű, polihisztor költő ebben a műfajban is kiemelkedőt alkotott. Fontosnak tartottuk, hogy ne csak a címzettek köre, a szakma, de a nagyközönség is megismerje őt erről az oldaláról, és a műgonddal megkomponált vagy éppen sietősen papírra vetett szövegekben megcsillanó szellem az alkotói oeuvre-ben való további elmélyülésre csábítson.

A legkülönbözőbb személyeknek írt ajánlások mintegy emberöltőnyi időt fognak át. Összegyűjtésük a zalaegerszegi Keresztury-ház és a benne található komoly irodalomtörténeti jelentőségű anyag féltő gondozójának és rendszerezőjének, Nyakasné Túri Klárának köszönhető. A humort sem nélkülöző, a baráti és olvasói figyelmességről árulkodó, virtuóz formakészítéssel – a nyilvánosság előtt! – megírt maradandó „rögtönzések” ma már az életmű szerves részének tekinthetők. Az itt közölt ízelítő – betekintés egy immár klasszikus alkotó személyes, emberi szféráiba.

Baranyai György és Pécsi Gabriella részére

(Csak a hangköre más)

A költészet és a tudomány,

akkor jó, ha együtt jár:

A könyvtáros és a költő

úgy jó, ha egy kertben nő!

Gabinak és Gyurkának

öreg barátjuk: Dezső bátyja.

1987.

Csoóri Sándor részére

(Helyünk a világban)

Te is a világban
helyünket keresed:
tápláld égő lánggal
a kicsinyeket
a hazafiságban!
Szeretettel

Keresztury Dezső

Felföldi Tiborné részére

(A közelítő csönd)

Ne hátra nézzünk, de előre,
ne merüljünk a semmibe:
csak a bátornak van jövője
de jól tudja ezt Esztike
szeretettel csókolja vén barátja
Dezső bátyja

Bp.1989. szept. 6.

Fodor András részére

(Pásztor)

Lassan s szívesen átadom
a pásztorbotot:
öröm éltet, nem fájdalom:
legyetek kosok!
Andrisnak szeretettel
Keresztury Dezső
'82.

Fülöp István részére

(A szépség haszna)

Fülöp Istvánnak,
A szülőföld egyetlen hű
követének – bár vasi vér –
szeretettel

Keresztury Dezső

Bp.1973. IX. 25.

Gyimesi Endre részére

(Féktelen idő)
Gyimesi Bandi,
akinek adni
szeretném e könyvet:
adjon Isten többet.

Üdv! Keresztury Dezső

Illyés Gyula és Kozmutza Flóra részére

(Csillagok között)
Keserű, mint az élet,
keserű, mint a halál,
aki ma újraéled,
hiteles jó emléket
ebben talál.
Flórának, Gyulának
1974. XII. 24.
szeretettel Dezső

Keresztury Mária részére

(Német költők antológiája)
Ó mennyi év, láz, szív, agy írta,
hány vihartépte, hány özön!
Van benne könnyű irka-firka,
van szenvedély, derűs öröm.
örülj neki, úgy olvasd mintha,
én írnám egy felhőn, kövön
ülve, napfényben, éjben sírva
nevetve s ha összetöröm:
mindegyikben neved van írva
Te: pólyám, könnyem, örömöm.
Ebből is az 1. számot
Dezső
Bp.1963. I. 1.

Keresztury Dezsőné Mara asszony részére

(Mindvégig)

Ki munkámhoz csöndet, nyugalmat
biztosított, s hogy kinek, hogy élek
köszönhetem, az elsőt annak
ajánlom, mert a test, a lélek
csak dadogva tud szólni
de a dadogása is angyali
Marának, édes angyalomnak
Vérem helyett piros tintával
D
Bp. 1990. szept. 25.

Király László részére

(Csak hangköre más)

Olvassátok figyelemmel
Mai gondunkra is felel
verseim zenészének,
hogy ő is „hírhedett” legyen
szeretettel
Keresztury Dezső, 1988. május

Kodály Zoltán és Emma asszony részére

(Dunántúli hexameterek)

Hexameterben is büszkén, szépen szól a magyar: sváb
Sváb nem lép így kecsesen, csak papucsában csoszog.
Lágy széllal, viharokkal zendül benn a Dunántúl:
Zrínyi szózata zúg: Sors te! Ne bánts a magyart!
Emma asszonynak és Kodály Zoltánnak
Tisztelettel és szeretettel
Keresztury Dezső
1957.

Kustos Lajosné sírkövére

Országos viharokban nőtt, s lett árnyat adó fűz,
lombjával szívesen védte a rászorulót.
Jó férjet, gyereket, unokát, városnyi barátot
járt be derűs fénnel lelke: kertnyi hazát.
Emberséges lénye, nyugodt mosolyú szép tettei élnek,
mint okos orvosság hívei a szívében.

Lakatos István részére

(Festetics György és a magyar irodalom)

Aki keresi Keszthelyt
megtalálja ott
azt az emberi embert
aki példát adott,
hogy borús ég alatt meg lehet
találni, ami életet
lehel a sivatagba:
Maga se hagyja abba!
1964. febr. 24.

Németh János részére

(A magyar önismeret útján)

A hűség nem zalai erény,
de nekem Zalából jön a fény.
Őrizzétek ti is híven
zalai kedélyem és szívem
1992. szept.
Jancsinak szeretettel
Dezsőbáttya

Németh József részére

(Lobbanj föl új dal)

A Babits versek könyve mit bizonyít?
hogy a költészet mesterét befagyasztani
nem lehet: túléli ki ellene vét, mind a
ballábas lelkeket.
Németh Jóskának szeretettel
Keresztury Dezső
'84.

Nyakasné Túri Klára részére

(Emlékeim)

Kedves Klára,
őseim háza,
a Maga kezére
van bízva : a legjobb kézre:
őrizze híven,
mint a Magát az én szívem!
Szeretettel
Keresztury Dezső
Bf. 1993. szept. 6.

Sinkovits Imre részére

(Egy Nagyajtay Teréz-jelmeztervre)

Ha ősapánkat jászod:
megújítod Madáchoth.
játszd újra s éppoly jó lesz
– mint Mózes.
Imrének szeretettel
Bp. 1986 karácsony
Dezsőbáttya

Tüskés Tibor részére

(Közelítő csönd)

Kinek esze, szíve, keze
mindig munkával van tele,
kiben vulkánok heve forr
éljen Tüskés Tibor!
Szeretettel, jóbarátsággal
Keresztury Dezső
Bp. 1989. szept. 6.
P.s. Beteges vagyok,
ki mit sem ér:
de szívből hálás mindenér!

Vas István és Szántó Piroska részére

(Így éltem)

Ha elnézitek e derűs keresztet,
ne vessetek meg, szeressetek!
Piroskának, Pistának
Szeretettel Dezső
1979.

Weöres Sándor és Károlyi Amy részére

(„Csak hangköre más”)

Én is csak árnyát idézem,
mint Te a szellemét;
de ismerni véljük régen,
s kiderül: semmi se ép!
Sanyinak-Aminak szeretettel
Dezső 87.

Összeállítás Degré Alajos születésének 100. évfordulója tiszteletére

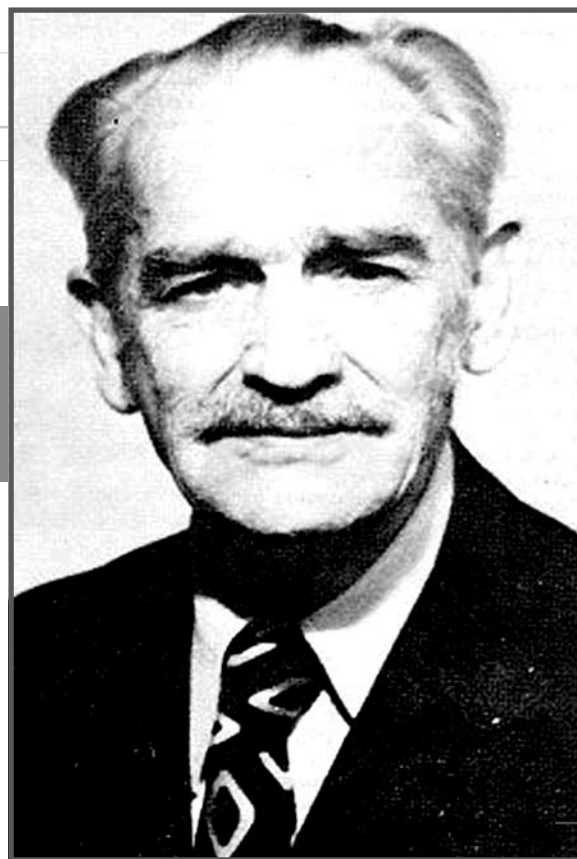
Dr. Gyimesi Endre

Egy tudós levéltáros idézése

(Köszöntő)

Engedjék meg, hogy nagyon nagy tisztelettel köszöntsek minden jelenlévőt. Nagy megtiszteltetés, azt hiszem, a megyei bíróság és Zalaegerszeg számára is, hogy zsúfolásig megtelt ez a terem a megye és a város kiváló, tudományban jártas és közéleti cselekvésben élén járó embereivel. Külön megtiszteltetés, hogy a szomszéd megyékből is többen érkeztek. Köszöntöm Tilcsik György urat, a Vas Megyei Levéltár igazgatóját és azokat a levéltáros és múzeológus kollégákat, akik eljöttek a mai tudományos ülésre. Köszöntöm Balogh Elemért, az Alkotmánybíróság még mindig legfiatalabb tagját, úgy is, mint a levéltárunkba hajdan járó fiatalembert, aki nagyon sokszor találkozott Degré Alajossal, és talán életre szóló tapasztalatokat szerzett a vele folytatott beszélgetésekből. Köszöntök minden jelenlévőt, aki elfogadta a megyei bíróság és a többi rendező meghívását.

Az ember mindig zavarba jön, amikor ebben a teremben beszél - pedig higgyék el, hogy 15 éves polgármesteri tevékenységem alatt volt úgy, hogy naponta hét-nyolc beszédet kellett elmondanom -, mert olyan teremben ülünk, amelynek valóban történelmi levegője van. A hajdani vármegyeház dísztermében vagyunk, ahol a betérők közül mindenkinek talán nem is tűnt fel a szerény emléktábla, mely arról tanúskodik, hogy Festetics György gróf itt tagadta meg a Napóleon hadai elleni katonaaállítás, Csány László itt tiltakozott Kossuth Lajos bebörtönzése ellen, komoly büntetést vonva magára, és itt utasította vissza Deák Ferenc az országgyűlési képviselőiséget, amikor elveivel ellentétes követutasításra akarták rábírní.

Ebben a teremben azóta számos tudományos ülést tartottak. Köszönöm a megyei bíróság vezetésének, hogy a vármegyeház egykori nagytermét eredeti állapotába igyekezett visszaállítani, így az – valamennyiünk öröme – a tudomány zalai fellegrára lehet ezeken az üléseken. Szeretném megköszönni a Zala Megyei Levéltárnak, hogy nem feledkezik meg nagy elődeiről. Tíz esztendővel Degré Alajos halála után emlékkonferenciával adózott emlékének, húsz évvel később tudományos emléküléssel és közös kötettel tisztelgett Degré Alajos és Szabó Béla főlevéltáros emléke előtt, most pedig kettős ünnepünk van, hiszen Degré Alajos születésének 100. évfordulóját üljük, és alig hihető, hogy halálának 25. évfordulóját is egyúttal.

Sokan, akik ismertük Degré Alajost, még mindig csodálkozunk azon, hogy nem tűnik fel jellegzetes alakja az Arany Bárány szálloda sarkánál, a levéltárból indulva a megyei könyvtár felé, aktatáskájában cipelve a jegyzeteit. Útközben alig 150-200 métert kellett megtennie, de számtalan emberrel találkozva, beszélgetve elég nehezen jutott el a könyvtárba. Degré Zalaegerszegen született, de nagyon hamar elkerült a városból. Ami számára - életműve szempontjából - nagyon komoly törés volt, az a zalaegerszegiek számára óriási ajándék: 1958-ban, közel 50 évesen visszakérült városunkba, és attól kezdve itt élte le a teljes aktív életét. Volt energiája arra, hogy rendbe tegye a levéltár felhalmozott irategyűjtéseit, komoly gyűjtőmunkát folytasson. Az 1956-os forradalom leverése utáni időszakban sok helyen hányódó, rendkívül fontos történelmi iratokat gyűjtött be, és ezeket szakszerű segédletekkel látta el. Felismerve azt, hogy Zala megye és

Zalaegerszeg város szűkölködik a társadalomtudományok iránt elkötelezett kutatókban, olyan óriási munkákban vett részt, mint az első megyetörténeti olvasókönyv összeállítása, vagy Zala megye helytörténeti lexikonának anyaggyűjtése, és sorra jelentek meg ismeretterjesztő cikkei vagy nagyobb tanulmányai a város és a megye történetéből. Volt energiája megszervezni és megszerkeszteni, részben pedig megírni a Deák Ferenc halálának centenáriuma, 1976-ban kiadott, későbbi kutatások egész sorát inspiráló Deák tanulmánykötetét. Volt energiája különböző kötetek szerkesztői munkáját elvégezni, és segítőkészen figyelni a fiatal kutatógárda, a kollégák munkájára, mindig jótanácsokkal szolgálva. Magam is részesültem ebből; ő volt az, aki először a *Zalai Gyűjtemény*hez csábított. Tapasztalhattam, hogy igazi szerkesztőként valamennyi kéziratunkat elolvasta, a lektor mellett ő is véleményezte őket, és mindig jó tanáccsal látott el bennünket. Sikerült rávennünk arra is, hogy mindazokat a műveket – tanulmányokat és könyveket –, amelyeket ő írt, kézirat formájában eljuttassa a Zala Megyei Könyvtár helytörténeti gyűjteményébe. Így kezdett kialakulni életművének bibliográfiája, ami azután később a könyvtárosok gyűjtőmunkájával kiegészítve a közelmúltban jelent meg.

Ezeket mi, zalaegerszegiek önző módon csak a saját lokálpatrióta érdekünkben tapasztaltuk, de Degré mindezek mellett tovább folytatta élete fő művét, a jogtörténeti kutatásokat is, melyekről most – ennyi jogász előtt – nem merek részletesen beszélni. A magánjogról – a feudális jogtól elkezdve – számos alapvető tanulmányt jelentetett meg, és inspirált szerzőtársakat, inspirált más jogászokat, hogy a kutatómunkáról ne feledkezzenek meg. És végül a sors megadta neki, hogy ismét a katedrára állhatott. Kiváló jogászkollégák segítségével, életének utolsó éveiben ismét tanított Budapesten,

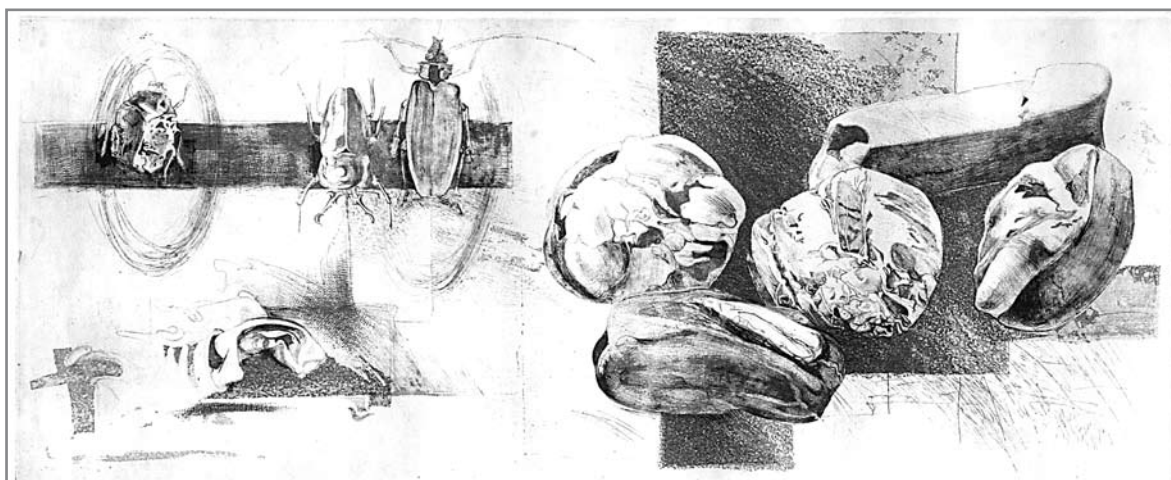
miután - mint valamennyien tudjuk – 1956 után éppen a fiatalokkal való jó viszonya miatt, a forradalomban való részvételéért tiltották el a katedrától.

Amellett, hogy agilis, fáradhatatlan ember volt, nagyon zárkózott és szerény is tudott lenni. Kevesen tudják róla, hogy a második világháború alatt Erdélyben a székely szombatások ügyeit intézte kormánybiztosként, és sok ember életét sikerült megmentenie; ezzel azonban sohasem kérkedett. Úgy gondolom, a legkevesebb, hogy mi, késői utódok rendszeresen megemlékezzünk róla, és az országos hírű zalai jogászok sorában, olyan nagyságok, mint Kelemen Imre vagy Deák Ferenc, méltó helyet adjunk Degré Alajosnak is. Biztos vagyok benne, hogy az itt ülők, köztük például Balog Elemér Sárhidáról, vagy Magyar Károly Zalaegerszegről folytathatják majd ezt a sort.

Befejezésül késői utódként, mint a levéltár hajdani igazgatója - és úgy is, mint Zalaegerszeg polgármestere - örömmel jelenthetem be, hogy városunk a 100. évforduló tiszteletére egy meghívásos pályázatot adott ki a Degré Alajos Zalai Honismereti Alapítvánnyal közösen egy Degré mellszobor megalkotására, amelyre 3 millió forintot ebben a nehéz, válságos időszakban is elkülönítettünk a város költségvetésében. Biztosra veszem, hogy ebben az évben, születésének centenáriuma, illetve halálának 25. évfordulóján Zalaegerszegen már nem csak a Petőfi utcai szülőházon lévő dombormű, hanem egy szobor is meg fogja örökíteni Degré Alajos emlékét. Kérem a jogász kollégákat, ha úgy érzik, csatlakozzanak ehhez a felajánláshoz, hogy minél szebb alkotás születhessen.

Engedjék meg, hogy a „Degré Alajos emlékezete” című, rangosnak ígérkező tudományos ülést megnyissam. Ez a nap teljék el azzal, hogy valamennyien Lojzi bácsira emlékezzünk. Az előadóknak nagyon jó munkát, a hallgatóságnak pedig tartalmas előadásokat kívánok!

Frimmel Gyula:
Bogarak,
kövek

Dr. Záborszky Miklós

Emlékeim nagybátyámról, Degré Alajosról¹

Családtagként és előadóként is szólhatok ezen a rangos megemlékezésen, hiszen Degré Alajos a nagybátyám volt. Akik ott voltak Degré Alajos temetésén, talán emlékeznek arra, hogy Csizmadia Andor azzal kezdte beszédét, hogy megemlékezett az elhunyt két nagyapjáról s édesapjáról.

Egyik nagyapja, Degré Alajos, ha nem is tartozott a korszak legnagyobb írói közé, de a maga korában ismerték a nevét, és ami ennél lényegesebb, tagja volt Petőfi baráti körének.

Másik nagyapja, Lechner Lajos viszont a kiegyezés utáni Budapest városképének egyik fontos kialakítója, és Szeged árvíz utáni egyik újjáépítője volt.

Degré Alajosról ma utca van elnevezve Vácon, Lechner Lajosról tér Szegeden, és mindkettőjüknek emléktáblát is állítottak. Nevüket a mai napig minden fontosabb lexikon megemlíti.

Nagybátyám, Degré Alajos egyiket sem ismerte személyesen, de emléküket híven őrizte, sokszor beszélgettünk róluk.

Édesapja, Degré Miklós a maga korának kiváló büntetőjogásza volt, nyugdíjazása előtt a Budapesti Ítéltábla elnöke. Társaságban mindenkiel megtalálta a hangot; az egyszerű emberekkel is úgy tudott beszélgetni, hogy közülük is sokan rajongtak érte. Feleségét imádta, családjáért bármi áldozatra kész volt. Három gyermeke közül legjobban fiáért rajongott. Fantasztikus önfegyelemmel bírt.

Világnézetét szigorú konzervativizmus jellemezte, még az őszirózsás forradalom is elkésérítette. Ugyanakkor mélyen elutasította az antiszemitizmus minden megnyilvánulását. A zsidótörvényekkel szemben állt, a „sárga csillagos” korszakban valahányszor zsidó ismerőssel találkozott, azokkal feltűnően barátságosan viselkedett.

Nagybátyám tanulmányait a családi hagyományoknak megfelelően a budapesti piarista gimnáziumban végezte. Az iskolát általában kedvelte, bár némelyik tanárát később kritizálta. A történelmet egy Báthory nevű szerzetes kedveltette meg vele. Egy

¹ Elhangzott Zalaegerszegen, 2009. május 14-én a „Degré Alajos emlékezete” című tudományos emlékülésen. (A szerző Degré Alajos unokaöccse, nyugalmazott középiskolai tanár, Oroszlány.)

időben történelem tanára volt Balanyi György, a későbbi iskolaigazgató, majd egyetemi tanár. A renddel és az iskolával haláláig szoros kapcsolatot tartott.

A cserkészetet nagyon szerette. A mozgalom két magyarországi meghonosítójának, Sík Sándornak és Teleki Pálnak rajongójává vált. Sík Sándor tanára is volt, Teleki Pál mellett pedig titkárként tevékenykedett az 1933-as cserkészjamboreen. Őt annyira tökéletes embernek tartotta, hogy sohasem tudta elhinni öngyilkosságát.

A cserkészmozgalom romantikáját nagyon kedvelte. Később, amikor anyagilag jó viszonyok közé került, akkor is inkább sátorban töltötte az éjszakákat, mint szállodában. A vízi- és gyalogtúrákat haláláig nagyon szerette.

Ebben az időben a magyar cserkészéletben egy új irányzat honosodott meg, az úgynevezett „népi”. Az iskolában Bartókról, Kodályról, Veres Péterről, Illyés Gyuláról, vagy a földbirtokreformról akkor még nem lehetett hallani. Itt viszont mindezekkel megismerkedett, és bár édesapja a rendszer rendületlen híve volt, ő mégis kezdte érezni, hogy valami baj van. Sorban elolvasta - főleg egyetemista korában, vagy még később - a népi írók műveit. Különösen Kodolányi János munkáit kedvelte. Egészen furcsa volt a viszonya Szabó Dezsőhöz, akinek művei rá is hatást gyakoroltak, de megalomániáját ellenszenvesnek találta.

Vallásosságát a szülői házból hozta magával, a cserkészlet és iskola ezt elmélyítette. Két testvérével együtt egész életében buzgón gyakorolta katolikus hitét, a vallás parancsait mindig megtartotta. Ugyanakkor minden más vallású és világnézetű emberrel toleráns volt. Ezért nem kedvelte különösebben Serédi Jusztiniánt, és később Mindszenty Józsefnek sem vált rajongójává, bár kitartását mindig becsülte. Még a régi pápákon is szeretett viccelődni, de korának egyházfejedelmét (főleg XXIII. Jánost és később II. János Pált) rendkívül tisztelte. A magyar főpapok közül Prohászka Ottokár volt az ideálja.

Amilyen természetes volt, hogy a gimnáziumot a piaristáknál végezze, ugyanolyan természetesnek tartotta, hogy tanulmányait a jogi koron folytassa. A jogi karon hamarosan a jogtörténész Illés József tanítványa lett. Mindig érthetetlen volt számomra, hogy nem Eckhardt Ferencé, hiszen mióta eszemet bírom, őt mindig többre becsülte. A büntetőjogász édesapa örült, hogy fia jogtörténész lett, és tudományos munkát is folytat. Sohasem vált azonban szobatudóssá.

Az egyetemi bajtársi szövetségek közül egyikhez sem csatlakozott. A Turult mindig megvetette, de nem lett tagja az Emericánának sem, jóllehet az katolikus egyesület volt. Társadalmi kötelezettségeinek viszont mindig eleget tett, szívesen járt lányos házakhoz, zsúrokra, bálókba. De ezt sohase vitte túlzásba. Egyetemistaként is sokat járt kirándulni, leginkább pedig evezni szeretett. Érdekes módon sohasem sportolt versenyszerűen.

Joghallgatóként, 23 évesen jegyezte el későbbi feleségét.

Egyetemi tanulmányait egy évi párizsi ösztöndíj koronázta meg. Erről az évről később rengeteget mesélt. A franciák sohasem szerették a magyarokat, ő azonban franciákat igen. Az ottani tanulmányairól nekem sohasem mesélt - sajnos én ezekről nem is kérdeztem -, de a párizsiak mindennapi életéről annál többet. Emlékszem, csodálkoztunk azon, hogy Franciaországban a miniszterelnök ellen lehet tüntetni. A baloldalt (Ady Párizsát) nem kedvelte, inkább a szerinte csekély számú párizsi katolikus élete érdekelte, de a Dreyfuss-perben (rá jellemző módon) a baloldalnak adott igazat. A Jeanne D'Arc kultuszának elkötelezett híve volt. Végigjárta az összes párizsi múzeumot, ellátogatott Versailles-ba és Trianonba is. Többször volt színházban, de hogy miket látott, azt sajnos nem kérdeztem meg tőle. Annyira megszerette Párizst, hogy öreg korában nagyon szívesen ment vissza pár napra.

Húsvéti hazalátogatásakor megnősült. A fiatalok egyszerű esküvőt szerettek volna, de a társadalmi konvencióknak is eleget kellett tenni. Ezért - a hagyományoknak megfelelően - a Piarista Kápolnában mondtak igent egymásnak. Az esküvőt a „tágabb” család (kb. 10-12 ember) részvételével ebéd követte a Gellért-beli Gundellben. A fiatalok ezután még őszig visszamentek Párizsba.

Ebben az időben kezdődött hivatali pályafutása is (természetesen megint a családi hagyományoknak megfelelően), a bíróságon. Nem tartom feladatomban - mert ezt nálam hivatottabb emberek már megtették - hivatali és tudományos előmenetelének részletes ismertetését. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy pályáján szépen haladt előre. Ebben alig lehetett része édesapjának, aki 1936-ban már nyugdíjba vonult, és különben is óvakodott attól, hogy fiát bárhol protezsálja.

Degré Alajos egy időben kollégája volt Bibó Istvánnak is. Bibóról annak börtönbüntetése alatt is tisztelettel és szeretettel, mint barátjáról beszélt, bár társadalmi nézeteik nem egyeztek maradéktalanul.

Nagybátyám élete céljának mindennek előtt az egyetemi katedrát tartotta. Ezért továbbra is dolgozott a jogtörténeti tanszéken, ahol rövidesen magántanár lett. Harminckét éves korában a Kolozsvári Tudományegyetem megnyitására megcsillant előtte a professzorság reménye. Ezt az állást azonban a másik pályázó, Bónis György nyerte el. Emiatt rajta sohasem láttam az elkeseredés legkisebb jelét sem. Továbbra is remélte, hogy valamikor, valahol mégis professzor lehet, és továbbra is dolgozott ernyedetlen szorgalommal jogtörténeti munkákon. Egyébként igen jellemző rá, hogy vetélytársa, Bónis György haláláig egyik legjobb barátja maradt, ezért ma is joggal emlegetik egymás mellett a két kiváló jogtörténész nevét.

Degré Alajos sohasem foglalkozott aktívan politikával. A német befolyástól félt, különösen, ahogy az egyre erősebb lett. Mussoliniról tudta, hogy bár az ország belső berendezkedésére nem akar hatni, de barátsága is csak addig tart, amíg ez az érdeke. A kommünt gyerekfejjel élte át, de azt tudta, mit jelent a kommunizmus az értelmiségnek. Ezért az oroszoktól még a németeknél is jobban tartott. Azzal is tisztában volt (akármennyire szerette a franciákat), hogy a nyugattól semmit sem várhatunk. Talán még fiatalabb korában bízott abban, hogy az ország önálló maradhat. Ahogy a háború folytatódott, egyre sötétebben látta a világot. Arra jól emlékszem, hogy mennyire tudott örülni mindnyájunkkal együtt az első bécsi döntésnek, a másodiknak azonban közelről sem annyira. A Délvidék bekebelezésekor már nagyon érezte a vést. Ismerte a falusi és külvárosi nyomort, mivel - mint feljebb írtam - szorgalmasan olvasta a népi írók műveit. Különösen megvetette azokat az ismerőseit, akik az alsóbb néposztályokat lekezelték. Érezte, hogy valahol változtatni kell a rendszeren. Sajnos arra sohasem gondoltam, hogy megkérdézzem tőle, milyennek képzei el az „új országot”. A politikai pártok közül a nyilasokat, mint a németek kiszolgálóit, megvetette, a szociáldemokratáktól pedig azért tartott, mert úgy vélte, hogy azok mindig, akár a saját kárukra is hajlandók kiegyezni a kommunistákkal. Horthyval szemben érzelmei vegyesek voltak. Nem rajongott érte, de némely tulajdonságát becsülte, és úgy érezte, egyelőre nincs jobb. Mint följebb írtam, Teleki Pál volt az ideálja, de Bethlen Istvánt is sokra tartotta, Kállay Miklós kiugrási kísérleteitől azonban félt (természetesen ezekről is mindnyájan tudtunk).

Bár anyagi helyzete ebben az időben kedvező volt, mégis szerényen élt feleségével. Mulatóba, szórakozóhelyre sohasem jártak, legfeljebb néha színházba, esetleg operába. Időnként barátaikkal jöttek össze, és vasárnaponként, ha csak lehetett, a „vízre” mentek. Nyáron tudtommal csak egy ízben voltak külföldön, oly módon, hogy magukat és csónakjukat hajóval vitették fel Passauig, és onnan az Al-Dunáig leveztek. A nyarat különben eleinte a „nagy Degré családdal”, később önállóan, Verőcén töltötték, olyan házban, ahol se víz, se villany nem volt. A családban hagyománynak számított, hogy a cselédnőkkel mindig udvariasan kell bánni, ők pedig valósággal családtagként kezelték őket. Bár a gyerekek még kicsik voltak, nevelésük különösen fontosnak tartották, hogy ne érezzék magukat különbnek bárkinél, még a legszegényebbeknél se.

Nagybátyám az egyetem elvégzése után vonult be egyéves „önkéntes” katonai szolgálatra. Ez a valóságban egyáltalán nem volt igazi önkéntesség, de akkor így hívták a később karpaszományosnak nevezett szolgálatot. Ez a legtöbb fiatal részére a borzalmak borzalmát jelentette, ő azonban sohasem panaszkodott.

Igaz - bár ő azt sohasem igényelte -, a lovas-tüzérséghez került, ami elit alakulatnak számított, ahol az altisztek sem voltak annyira kegyetlenek, mint máshol. Hogy mennyire komolyan vette ezt a tüzérséget, az abból is látszik, hogy tiszti vizsgáján évfolyam második lett, noha nem volt semmi műszaki érzéke.

A későbbi években is gyakran behívták, mint a legtöbb hadkötelest, így részt vett a Délvidék megszállásában is, de harcba ott sem került. Ezekben az években Magyarországon maradt, még katonaként is. Jellemző rá, amit 1943 végén sokszor említett: szégyelli, hogy míg sok barátja a fronton szenved, ő itthon maradt.

Persze 1944/1945 telén ő is bekerült a „húsdarálóba”. A dunántúli fronton teljesített szolgálatot közel fél évig. Ha frontélményeiről kérdeztem, rendszerint arról beszélt, mi a tüzérség feladata a harctéren, arról azonban, hogy milyen lehetett az állandó életveszély, sohasem.

Legnagyobb gondja az volt, hogy mi lehet Pesten rekedt családjával, mivel akkor már három gyermeke volt. Akármennyire utálta a nyilasokat, sohasem jutott eszébe, hogy megszökjön. Parancsnokával, Orbán Nándor századossal olyan jó barátságba került, hogy haláláig leveleztek. Később valahányszor a Horthy-hadsereget gyalázó könyv került a kezébe, mindig azt mondta: „ez az én hadseregem volt”.

A háború utolsó napján esett bolgár fogságba, aiktól úgy remélte, meg tud szökni, de aztán mégis az oroszok kezébe került. Az első fogolytábora a jánoshidai volt, ahol néhányszor felesége is meg tudta látogatni. Ott tudta meg, hogy lakása megsemmisült, és családja falun, Hosszúhetényben lakik. Azután a romániai focsáni fogolytáborába vitték őket. Neje menet közben még egyszer meg tudta látogatni, és tőle tudtuk meg, milyen rettenetes állapotban van.

A feketeleves azonban csak ezután következett. Meg próbáltak szökni, mégpedig oly módon, hogy a kocsi fenékdeshkját felfeszítik. Sajnos lebuktak, és az új táborban rögtön zárkába kerültek. Keservesen mesélte, hogy még német hadifoglyokkal is verették őket. Közben vérhast kapott, de semmiféle diétára nem volt módja; csodával határos, hogy mégis meggyógyult.

Ezután újabb út következett Nyizsnij-Novgorodba (Gorkijba). Itt két keserves hadifogoly évet töltött. A munkát (favágást) csak a legkeményebb - 40 fok körüli - hidegben találta kibírhatatlanak, az állandó koplalást azonban nehezen bírta. A nemzetközi fogolytáboron belül a románokkal jobban ki tudott jönni, mint a németekkel. Valamennyit románul is megtanult. Itt ismerkedett meg a szovjet és a magyar kommunista irodalommal. Az volt a véleménye, hogy a szovjeteké még mindig „reálisabb”, mint a magyar kommunista irodalom (Illés Béla és társai művei). Emlékei szerint a spicliket hamar felismerték, ezért szabadabban beszélhettek fogolyként, mint később otthon. Még a tábor személyzetében is talált

„embereket”. Hálával emlegette táborparancsnokukat és egy orosz orvosnőt is, aki szerinte több fogoly életét megmentette.

1947 őszén került haza. Bár 1948-at emlegetik a fordulat éveként, de a valóságban már ekkor bekövetkezett az igazi fordulat. Mint a legtöbb hazatért hadifogoly esetében, ők sem ismerték meg egymást gyermekeivel.

Ettől az időtől kezdve az volt az elve, hogy „add meg Istennek, ami az Istené, és a császárnak, ami a császáré”. Bár meggyőződését sokszor titkolnia kellett, azt soha meg nem tagadta. Így mindig járt, ha másképpen nem, titokban, templomba. De ugyanakkor kötelességeit is maximálisan teljesítette. Még egy kísérletet tett, hogy - már nem emlékszem, hol - katedrát kapjon. Ebben azonban alig reménykedett, és nem is kapta meg.

Állása egyelőre megmaradt a minisztériumban, de nem sokáig. Hamarosan a pécsi ítélőtáblára került. Ekkor Hosszúhetényben lakott, és naponta egy órát kellett gyalogolnia a vonatozáson kívül. Nemsokára az ítélőtáblától is távoznia kellett.

Közismert, hogy a Rákosi rendszer, amíg szüksége volt rá, kihasználta az értelmiséget, utána aztán mindent megtett kiirtásukra. Ha nagybátyámék Pesten laknak, biztos kitelepítik őket. Hosszúhetényben ez a veszély nem fenyegetett. Sőt, ekkor váratlanul rendkívüli szerencse érte. Míg számos barátja, ismerőse már rég fizikai munkát végzett, ő megtudta, hogy az egyetem jogi tanszékén alkalmazni tudják, s valóságos csoda, hogy épp a Rákosi-rendszerben tehette azt, amihez kedve volt: tanított az egyetemen. Tudta, a professzori kinevezést sohasem kaphatja meg, de vezethette a tanszékét. Igaz, ennek ára volt; a párt árkus szemekkel nézte tevékenységét, de a munkát ennek ellenére élvezte. Azt is mesélte egyszer, hogy minden elmélet ad valamit a tudomány fejlődéséhez (persze ez nem azt jelentette, hogy azonosította magát a marxizmussal). Ebben az időben Rédén találkoztam egy tanítványával, aki szeretettel és tisztelettel emlegette.

Akkor jött 1956. Első pillanattól tudta, hogy a harc reménytelen, mégis úgy érezte, hogy a diákok közt van a helye. Tulajdonképp nem tett mást, minthogy részt vett a hallgatók katonai szervezésében, de ahogy Pécsen senki egy fegyvert nem süttött el, úgy ő sem. Ez azonban elég volt ahhoz, hogy az egyetem kapui végleg becsukódjanak mögötte. Mégse mutatott legkisebb elkeseredést sem, bár egyszerű beosztottként kellett új munkahelyén dolgoznia.

Életének ezzel a még közel 30 esztendőszakaszával nem foglalkozom részletesen, hisz a jelenlévők egy része ismeri azt a férfit, aki először beosztott levéltárosként, majd igazgatóként, végül nyugdíjasként dolgozott rendületlenül.

A sors különös játéka, hogy rövidesen szülővárosába, Zalaegerszegre került, ahonnan persze nem voltak

emlékei, hiszen szülei nem sokkal világra jötte után elköltöztek.

A párttól mindig távol tartotta magát. Ezért eleinte a periférián maradt, de ahogy „puhult” a rendszer, úgy került egyre beljebb, a „nagy történészek” közé. Így érte el később az igazgatói kinevezést, de tudta, ennél följebb nem kerülhet. Számos ifjú történésszel (történész jelölttel) tartott kapcsolatot. Aki tőle tanácsot kért, annak mindig rendelkezésére állt. Néhány napos túráink alkalmával is igen sok lapot küldött ennek-annak.

Ifjúkori utazási kedve haláláig megmaradt. Még akkor is utazott, amikor érszűkület kínozza. Ha konferenciára hívták, arra feltétlenül elment, Veszprémtől Párizsig. Azt is csodáltam, hogy milyen szívesen tartott laikusok előtt ismeretterjesztő előadásokat.

De szeretett gyalogolni is. Még hetven éves korában is együtt róttuk a Tátrát. Egyik nap még valamelyik elegáns szállodában éjszakázott, másnap már egy menedékházban.

Életének utolsó éveiben egykori tanítványai elérték, hogy professzori széket kapjon. Talán ezt némi kárpótlásnak tartotta az előző mellőztetésekért, és legalább néhány órát tarthatott az egyetemen.

Végül engedjék meg, tisztelt hallgatóim, hogy befejezésésképpen még egy gondolatot ismertessek.

Bizonyára igen sokan ismerik Szekfű Gyula „Három nemzedék és ami utána következik” című művét. Ebben a történelmi tablóban a szerző, mint közismert, a társadalom fokozatos hanyatlásáról ír. Emlékeznek azonban talán arra is, hogy a végső fejezetben korának ifjúságát reményteljesebbnek látja, olyannak, amelyik foglalkozik a magyar nép problémáival, jövőjével. Bennük bízunk is. Nem látta előre, hogy milyen lesz ennek a „negyedik nemzedéknek” a sorsa: front, hadifogság, megaláztatás, állásvesztés - ennek a nemzedéknek néhány kiemelkedő tagja mégis nagy műveket alkotott.

Úgy érzem, ezek közé tartozott Degré Alajos is.

Paizs László munkája

Kiss Gábor

Degré Alajos, Zala megye történetírója²

Degré Alajos zalai történetírói munkásságának bemutatását egy idézettel szeretném kezdeni: „Szerintem a levéltáros jobban szolgálja a helytörténeti kutatást, ha ezt a tarthatatlan állapotot - tudniillik a levéltári anyagok rendezetlenségét, feltáratlanságát - megszünteti, mintha ő maga színvonalas tanulmányokat tesz közzé.”³ A fenti, elég erőteljes megfogalmazás nem mástól, mint Degré Alajostól származik; 1963-ban, a keszthelyi történészkonferencián hangzott el (persze nem minden alap nélkül) az ő szájából. Nos, akire ez a megállapítás a legkevésbé igaz, az természetesen ő, saját maga.

Degré Alajos tudományos tevékenységének, nagyívű munkásságának ugyanis igen fontos részét képezi a Zala megye történetírásában betöltött szerepe. Ennek a munkásságnak több, egymást feltételező, kiegészítő területe van. Korábbi kutatásaink során, mikor Turbuly Éva, Kapiller Imre és mások mellett jómagam is foglalkozni kezdtem Degré Alajos zalai tevékenységével,⁴ elsősorban levéltárosi és tudományszervezői munkájára helyeztük a hangsúlyt. Az öt esztendővel ezelőtt lezajlott tudományos ülés előadásai tanulmánykötetbe foglalva meg is jelentek, s a kötet kiegészült egy, Degré Alajos műveit, illetve munkásságát reprezentáló bibliográfiával is, melyet Horváth Adrienn állított össze.⁵ A tudósi életművet vizsgálva azonban egyértelművé vált, hogy még egy nagyon fontos munkaterületéről mindenképpen szólnunk kell, ez pedig a Zala megye múltjához kapcsolódó *történetírói* tevékenysége.

Degré Alajost a tudománytörténet elsősorban jogtörténészként tartja számon. Ez helyes is, hiszen az országos, illetve nemzetközi szinten mértékadó művei ebben a témakörben születtek, és ebben a történeti műfajban fiatal korától egészen élete végéig maradandót alkotott. A sors azonban – mint azt biográfiájából jól ismerjük – beiktatott egy nem várt kanyart életébe, mikor 1956 után eltávolították a pécsi egyetem

katedrájáról, és előbb Szolnokra, majd pedig – 1958 tavaszán – Zalaegerszegre helyezték, levéltári munkával megbízva. Korábbi kutatásainkra támaszkodva, de őt egykor személyesen is ismerve elmondhatjuk, hogy ez egyfelől valóban száműzetés volt számára, hiszen az egyetemi állástól, tanítástól, családjától, a jogtörténettel való foglalatosságtól, szóval mindentől messze került a Zalaegerszegre helyezéssel; de becsületére legyen mondván, nemhogy az összeomlásnak bármi jelét mutatta volna, hanem inkább nagy energiával és rengeteg ötlettel felvértezve kezdett neki itteni feladatának. A levéltárosi munka – az iratanyag felkutatása, megszerzése, feltárása, rendezése, a raktári rend építése – rengeteg munkájába került (Kapiller Imre becslése szerint napi munkaidejének legalább felét ez tette ki),⁶ de egyáltalán nem bújta el a levéltár falai közé: azonnal kapcsolatot keresett a társközgyűjtemények, a Göcseji Múzeum, a nagykanizsai Thury György Múzeum, a megyei könyvtár vezetőivel és az iskolákkal. Kiállításokat, kiadványokat kezdett szervezni, sőt állami alkalmazottként beválasztották a Megyei Műemlékvédelmi Albizottságba is, melyet a megyei tanács működtetett és évente jelentős összegekkel támogatta a kiemelt zalai műemlékek fenntartását. Kapcsolatot teremtett a megyei tanács és Holub József között (aki Zala megye monográfusa volt), és elérte, hogy az idős professzortól megvegyék a megye községeinek kéziratban lévő történeti vázlatait, sőt ezeket legépelve kutathatóvá is tette. 1961-től pedig hozzájárult egyik legnagyobb szabású vállalkozása, a Zala megyei helytörténeti lexikon létrehozásának.⁷

Mindezeket azért volt fontos felidézni, mert Degré Alajos zalai történetírói munkásságát döntően ezek a körülmények határozták meg; kutatásainak alapja a folyamatosan bővülő és titkait feltáró levéltári anyag volt, melyet azután más levéltári kutatásokkal egészített ki. Munkáit is ebben a közegben készítette, és jelentős mértékben itteni kiadványokban jelentette meg. Nagyon fontos viszont megjegyezni, hogy már az 1960-as évek elejétől rendszeres szerzője lett két országos szakmai folyóiratnak, a Levéltári Közleményeknek és a Levéltári Szemlének, de írt az Ethnographiába és a Századokba is, így a Zala megye történetét tárgyaló írásai széles körben ismertekké váltak, és tudományos értékük mellett hírt adtak a megyében folyó kutatásokról, történetírásról is.

Átnézve a munkásságát összefoglaló bibliográfiát, megállapítható, hogy a 218 jegyzett publikációjából kb. 150 zalai témájú. Ebből a szigorúan vett tudományos publikációk száma kb. egyharmadnyi; nyitottságára, a történeti múltat közkinccsé tenni igyekvő habitusára viszont nagyon jellemző, hogy csaknem 100 ismeretterjesztő jellegű írást jelentetett meg, elsősorban a Zalai Hírlapban és a Zalaegerszegen megjelenő Műsorkalauzban. Ezek a neves zalaiak élettörténetétől

² Elhangzott Zalaegerszegen 2009. május 14-én a „Degré Alajos emlékezete” című tudományos emlékülésen.

³ Idézi: Kapiller Imre: Degré Alajos zalai levéltáros és levéltárigazgató. In: Levéltáros elődeink. Degré Alajos és Szabó Béla munkássága. (Szerk. Molnár András) Zalaegerszeg, 2006. 61. p.

⁴ Kiss Gábor: Degré Alajos tudományszervező tevékenysége Zala megyében. In: Levéltáros elődeink 64–72. p.

⁵ Horváth Adrienn: Degré Alajos műveinek bibliográfiája. In: Levéltáros elődeink 73–92. p.

⁶ Lásd Kapiller Imre i. m. 56. p.

⁷ Lásd Kiss Gábor i. m.

kezdvé a települések históriájáig igen széles skálán mozgó íráskorok – a megye lakóinak, különösen a diákoknak kezébe kerülve azonban igen fontos szerepük volt, hiszen a történelmi tudás mellett a szülőföld megismerésére, értékeinek megbecslésére is buzdítottak.

Degré Alajos munkásságának érdekes jellemzője – melyet már korábban is említettünk – a nagyfokú együttműködésre való hajlandósága. Jogtörténetírói tevékenységére is igaz ez – az egyik állandó partnere pl. Bónis György volt –, de a zalai publikációiban is számos társszerző, szerkesztőtárs tűnik fel. Legalább nyolc könyv elkészítésében vett részt ily módon, többek között az egervári várról, a megyei kórházról, a zalaegerszegi elemi iskola történetéről írt művekben. Szerzőtársa volt pl. Szilvás Rudolf kórházigazgató, Valter Ilona régész, Kerecsényi Edit és Szentmihályi Imre etnográfus, múzeumigazgató, Ördög Ferenc nyelvész, Szabó Béla és Simonffy Emil levéltáros is. Legelső, már zalaianak tekinthető tanulmányát is egy társszerzővel, egykori pécsi tanártársával, Csekey Istvánnal készítette: Babocsay József megyei orvos, majd kanizsai városbíró élettörténetét írták meg. Babocsay volt az első, aki a hévízi gyógyító áldásos hatásait nyomtatásban ismertette – Degrét azonban mintha nem ez érdekelte volna elsősorban, hanem inkább a Babocsay család története, különös tekintettel nemesi jogállásukra, illetve annak a XVIII. század folyamán történő elismertetésére.⁸ Egyik fő kutatási témája lett ez a terület; a későbbiek során is számos köznemesi eredetű család titkait tárta fel, lerántva a leplet a jól adagolt családi legendákról, egyúttal hitelesen feltárva a XVIII. század során újjászerveződő ország jogtörténeti, társadalomtörténeti jellegzetességeit.

Degré Alajos történetírói munkáját – közvetve – egy korábbi „méltatója”, Kocsis Mihály ítéletáblai elnök, későbbi pécsi jogi kari dékán egy mondatával szeretném jellemezni: „Politikai szemlélete hiányos, messze elmarad egyébként kiváló jogászai és tudományos felkészültségétől.”⁹ Nos, ez az 1950-es években neki felrótt „hiányosság” történetírói munkásságának – és az erre támaszkodó későbbi utódoknak is – csak a javára vált. Tanulmányai, minden osztályszemlélettől, preconcepciótól mentesen, rendkívül nagy mértékben *elsődleges* levéltári kutatásokon alapulnak, óriási jegyzetapparátust tartalmaznak – minden állítása adatokon nyugszik. Ez különösen jellemző az 1960-as évek tanulmányaira, melyek legtöbbször úgy keletkeztek, hogy egy-egy érdekes iratanyag került a kezébe, melyet a rendezés után fel is dolgozott, mintaszerű alaposan. Ennek megfelelően témaválasztása is változatos; a kora

8 Csekey István – Degré Alajos: Dr. Babocsay József 1760–1838. Hévíz első ismertetője. Balatonfüred–Hévíz, 1960. 24 p.

9 Idézi: Németh László: Degré Alajos miniszteri biztosi tevékenysége a székely szombatosok ügyében 1941–1944. In: Levéltáros elődeink 52. p.

újkori, feudális viszonyoktól egészen a II. világháborút követő eseményekig sokféle „ügyet” napvilágra hozott, kutatók tucatjait inspirálva további munkára ezekkel az alapvető publikációkkal. A gondos anyaggyűjtés jellemezte, és az, melyet ő maga – jogtörténészként – így fogalmazott meg, arra a kérdésre reagálva, hogy mit tanult Eckhardt Ferenctől: „...azt, hogy az életet, a gyakorlatot vizsgáljam, ha írott jogszabály is volt, azt kutassam, érvényesült-e a gyakorlatban, és milyen értelmet adott neki a gyakorlat.”¹⁰ Ezt a felfogást, felkészültséget nagyon jól tudta kamatoztatni pl. a családtörténeti vagy a közigazgatás-történeti kutatásaiban. Hadd utaljak a korábban szóba hozott köznemesi család történetének kutatásaira: az említett Babocsay família mellett az egykori kiscsörbői jobbágycsalád lett Csutor, illetve a szintén jobbágyszármazású, zsitkóci eredetű Deák család felemelkedését vizsgálta fel részleteiben.¹¹ Esetükben is, de pl. a Zalaegerszegtől északra fekvő területeken gazdálkodó Stern, később Csillagh család esetében is végigadapta e családok megjelenését a közéletben, felmutatva azokat a praktikákat – ma úgy mondanánk, hogy joghézagok kihasználását – amelyekkel élve az élelmes családtagok nemességet vagy nemességigazolásokat szereztek, majd tanulás, hivatalviselés, előnyös házasságok révén a megyei elitbe emelkedtek. Ezek a történetek rendkívül érdekesek, nemcsak az említett jogtörténeti, jogalkalmazási szempontból, hanem azért is, mert ezek a famíliák, a belőlük kikerülő tisztviselők, választott vezetők határozták meg több évszázadon keresztül, gyakorlatilag a II. világháború végéig Zala megye sorsát.

Számos, az irodalomtörténet vagy a néprajz által számon tartott neves személyiség, pl. Kisfaludy Sándor, Pálóczi Horváth Ádám, Plánder Ferenc életével, munkásságával is foglalkozott, de esetükben is mindig megtalálta a kapcsolódási pontokat a nemesség, a megye, a közigazgatás-történet témájához; apropóul valamilyen hozzájuk kapcsolódó mű vagy jogeset közreadását választotta, és ennek kapcsán írta meg tanulmányát.¹² A megyei nemességkutatás egy másik

10 Idézi: Mezey Barna: Degré Alajos, az egyetemi tanár. In: Levéltáros elődeink 18. p.

11 Degré Alajos: A helytörténetírás és a történeti kritika kezdete Zala megyében. In: Levéltári Szemle 1973. 1. sz. 53–55. p., Degré Alajos: Két zalai család felemelkedése az egytelkes kurialisták közül a birtokos nemességbe. In: A Dunántúli településtörténete II/2. 1767–1848. Pécs, 1977. 183–188. p.

12 Degré Alajos – Szentmihályi Imre: Egy adalék Pálóczi Horváth Ádám életéhez. In: Göcseji Helikon Honismereti Közlemények 7. Zalaegerszeg, 1972. 65–82. p., Degré Alajos: Kisfaludy Sándor szerepe Zala megye politikai életében. In: Irodalomtörténeti Közlemények 1974. 3. sz. 342–348. p., Degré Alajos: Pálóczi Horváth Ádám és az 1819. évi zalai tisztújítás. In: Tanulmányok. (Zalai Gyűjtemény 2.) (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1974. 43–69. p., Degré Alajos: Plánder Ferenc élete, egyénisége, politikai nézetei. In: Plánder Ferenc: Göcsejről. (Göcseji Múzeum Közleményei 29.) Zalaegerszeg,

vetülete az úgynevezett nemesi (curialista) községek történetének, belső rendjének, sajátos jogrendjének a feltárása. Ez a településforma vidékünkön nagyon jellemző volt, számos kutató foglalkozik azóta is társadalomtörténeti, néprajzi sajátosságaikkal; Degré Alajos publikációi ebben a tekintetben is alapozó jellegűek.¹³ E kutatások eredményét élete utolsó éveiben számos nagyobb tanulmányban foglalta össze, amelyek már nem helyi, hanem országos kiadványokban láttak napvilágot (így például a „Jogtörténeti tanulmányok”-ban).¹⁴

Ide kapcsolódik másik, láthatóan kedvelt kutatási területe is, a feudális vármegye szervezetének, közigazgatásának, sajátos viszonyainak feltárása. Az 1960-as években a feudális vármegye nem éppen a politikailag leginkább kedvelt objektumok közé tartozott, hiszen minden elnyomásnak, elmaradottságnak az egyik fő jelképe volt – Degré Alajost viszont ez nem zavarta, és számos tanulmányt készített ebben a témakörben. 1966-ban jelent meg egy nagyon alapos elemzése, hatalmas forrásapparátussal Zrínyi Miklós zalai főispánjáról a Levéltári Szemlében. Zrínyi és a vármegye viszonyát elemezve, rámutatott arra, hogy ebben az időben már működött a megye önkormányzatisága, és Zrínyi ezt tiszteletben is tartotta.¹⁵ Ez a gondolat, a vármegyei önkormányzatiság megjelenítése más, hasonló tanulmányaiban is felbukkan, nagyon pregnánsan pl. a Bónis Györggyel közösen készített „Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából” című kötetben. Itt ő a törökkori megyegyűlésekről írt; de maga a kötet, amelynek szerkesztője is volt, kimondottan a helyi autonómiák szempontjából vizsgálta a megyei, városi, mezővárosi önkormányzatok működését.¹⁶ 1971-ben, az új gazdasági mechanizmus idején ennek nagyon 1970. 41–54. p.

13 Degré Alajos: Egy XVIII. századi falusi népítélet hagyománya. In: Etnographia 1963. 2. sz. 264–267. p., Degré Alajos: A magyar nemesi (curialista) községek szervezete és gazdálkodása 1848 előtt. In: Vas megye múltjából. (Levéltári Évkönyv 1.) (Szerk. Horváth Ferenc) Szombathely, 1976. 100–118. p., Degré Alajos: A magyar Nyugat-Dunántúl fejlődése és reformmozgalmi a XIX. század első felében. In: Internationales Kulturhistorisches Symposium Mogersdorf 1982. Graz, 1983. 133–142. p., Degré Alajos: Regionális kutatás és közigazgatástörténet. In: Nagykanizsai konferencia a komplex táj kutatásról. (Szerk. Babics András) Nagykanizsa, 1973. 105–113. p.

14 Degré Alajos: Zala megye vezetőségének kiválasztása a feudalizmus végén. In: Jogtörténeti tanulmányok 5. (Szerk. Csizmadia Andor) Budapest, 1983. 45–47. p.

15 Degré Alajos: Zrínyi Miklós zalai főispánja. In: Levéltári Szemle. 1966. 3. sz. 652–659. p.

16 Degré Alajos: Megyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korában. In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából. (Szerk. Bónis György) Budapest, 1971. 35–52. p., Degré Alajos: A megyei közigazgatás átalakulása a XVIII. század elején. In: Jogtörténeti tanulmányok 4. (Szerk. Csizmadia Andor) Budapest, 1980. 59–70. p.

fontos üzenete volt – sajnos, a következő időszak már ismét a centralizáció irányába vitte országunkat.

Degré Alajos, mint tudjuk, nagyon sok energiát fektetett a zalai helytörténeti lexikon létrehozásába.¹⁷ Az anyaggyűjtésben maga is részt vett; ennek kapcsán hosszasan kutathatott a horvátországi, zágrábi és varasdi levéltárakban. Különösen a Zágrábi Érseki Levéltárban lelt gazdag anyagra, a XVII. század elejétől kezdve a megye déli részének, a Muraköznek és a Lendva-vidéknek a történetéhez kapcsolódó iratokra. Itt készített jegyzetei bekerültek a helytörténeti lexikon kéziratanyagába, ám a javasolt muraközi lexikonkötet – akárcsak a többi rész – soha nem készült el. Ő viszont anyaggyűjtését kihasználva, 1972-ben egy nagyon érdekes tanulmányt tett közzé – ismét a Levéltári Szemlében – a Muraközben a XIX. században testet öltő magyar–horvát nemzeti küzdelmekről, amelyek itt az egyházi igazgatás színterén jelentek meg, és fontos adalékot szolgáltatnak nemcsak Zala megye, hanem a magyar nemzetiségi politika történetéhez is.¹⁸ Egyébként foglalkoztatta őt is a megye horvát falvainak, Tótszerdahelynek, Tótszentmártonnak és más településeknek a története, több tanulmányt készített megtelepedésükről, illetve 20. századi történetükről.

Ez már egyébként Degré Alajos munkásságának egy másik részéhez is elvezet; hivatkozva korábbi megállapításomra, hogy a kezébe kerülő iratanyagot történészként is feldolgozta, számos olyan munkájára szeretném felhívni a figyelmet, amelynek már nincs köze a feudális megyéhez és lakóihoz, hanem kifejezetten XX. századi témájú – amikor ezek az iratok készültek, a bennük foglaltak szinte testközelből voltak még ismeretesek. Többször is foglalkozott a Tanácsköztársaság megyei eseményeivel: először 1961-ben, az MSZMP Zala Megyei V. B. által kiadott tanulmánykötetben; ez nyilván kötelező penzum volt, de a megvalósítás jellegzetesen rá vall. A szövege tényyszerűsége törekszik, részletesen feltünteti a forrásait, csak a végére volt kénytelen odabiggyeszteni a ma már csak „vörös faroknak” aposztrofált, de akkor kötelező jellegű megjegyzést, miszerint „a dolgozó nép megértette a Tanácsköztársaság kikiáltásának jelentőségét...”¹⁹ Később, 1969-ben viszont egy nagyobb jelentőségű munkát tett közzé, a megyében egyedülként megmaradt zalaszántói községi munkás-, katonai- és földművestanács iratait; ennek kapcsán hűen mutatva be, hogyan is működtek a magyar falvak a „dicsőséges 133 nap” idején.²⁰

17 Lásd a 2. sz. jegyzetet!

18 Degré Alajos: 19. századi kísérlet magyar egyházi közigazgatás bevezetésére a Muraközben. In: Levéltári Szemle 1972. 2. sz. 14–24. p.

19 [Degré Alajos]: 1919. március 21-ének hatása és a tanácsköztársaság első napjai megyénkben. In: A Tanácsköztársaság Zala megyében. Zalaegerszeg, 1961. 37–46. p.

20 Degré Alajos: A zalaszántói községi munkás-katonai- és földműves tanács iratai. In: Levéltári Szemle 1969. 1. sz.

Két korai publikációja, mely nem sokkal ideérkezése után, 1960-ban keletkezett, szintén a megye legújabbkori történetéhez kapcsolódik: a II. világháború utáni közigazgatás, illetve az igazolóbizottságok működéséről írt alapos tanulmányt.²¹ Néhány év múlva, 1964-ben viszont egy olyan munkával rukkolt ki, amely előbb a Századokban, majd egy év múlva a Levéltári Szemlében is megjelent: ez pedig a Zala megyében, 1944 nyarán lezajlott eseményekről készült, amikor Teleki Béla főispán (az országos politikai törekvésekkel összhangban) megpróbálta egységes pártba tömöríteni a jobboldali erőket.²² A hatalmas forrásanyaggal alátámasztott, rendkívül tárgyilagosan fogalmazott tanulmány nál jobbat hosszú ideig nem lehetett olvasni erről az időszakról – később sem igen foglalkoztak e témával a kutatók, csak a rendszerváltás után mertek hozzányúlni, a Holocaust-kutatás kapcsán.

Ugyancsak egy érdekes iratanyag kapcsán került szembe egy, az ő korában kissé „rázós” témával: a tótszentmártoni körjegyzőség irataira támaszkodva, az ide tartozó falvak – Tótszentmárton, Petrivente, Semjénháza – II. világháborút követő éveinek történetével. Ha valaki tudni szeretné, hogyan élt egy magyar falu közvetlenül a háború után, kiszolgáltatva a megszállóknak, a beszolgáltatásoknak, a közigazgatási vákuumnak, a zavarosban halászni kezdő politikai erőknek, annak ajánlhatjuk ezt a tanulmányt. A Degré által leírt tények viszont óhatatlanul összeütközésbe kellett, hogy kerüljenek az 1970-ben kötelező végkövetkeztetéssel, vagyis a sommás összefoglalóban leírtakkal, miszerint a tisztviselői apparátus ellátta ugyan a feladatát a háború után, de mihelyt összeütközésbe kerültek a népi szervekkel, menniük kellett, mert alkalmatlanok voltak a népi demokrácia gyakorlására...²³

Degré Alajos életének utolsó évtizedében már kevesebbet kutatott kedvenc levéltárában, hiszen egyrészt korábban hatalmas anyagot halmozott fel, amelyekből előadásait, szintetizáló tanulmányait elkészíthette, másrészt az újra megnyíló tanítási lehetőség is időt, energiát kívánt meg tőle, harmadrészt lekötötte erejét újabb hatalmas vállalkozása, a Zalai Gyűjtemény című tudományos kiadványsorozat elindítása, a kötetek szerkesztése. Mint szerkesztő, nem igyekezett teleírni az

általa jegyzett tematikus vagy gyűjteményes köteteket. Két kivételt tett; az egyiket már Pálóczi Horváth Ádámnál említettük, a másikat akkor, amikor a legendás 5. számú „gyűjteményt” megszervezte. Ez a kötet Deák Ferencről szólt, akinek történeti rehabilitációját Degré Alajos nagyon a szívéen viselte. Szokatlan módon egy Deák levelet is közzétett e könyvben, hogy igazolja az országgyűlési követtség 1843. évi visszautasítását, és egy remek tanulmányt készített a megye 1839. évi követutasításáról – tudjuk, hogy ez az idő volt Deák politikai pályafutásának első csúcspontja: Degré Alajos ezzel mintegy visszaemelte őt a reformkor igazi nagyjai közé.²⁴

E rövidre szabott terjedelemben megpróbáltam áttekinteni az egyik legjelentősebb zalai történetíró, Degré Alajos munkásságát. Sok mindenről nem, vagy csak röviden szólhattam, de remélem, így is sikerült felvillantanom egy nagyon felkészült, nagyon szorgalmas és rendkívül imponáló életművet felmutató tudós munkásságának bennünket különösen érdeklő szeletét; mi, egykori fiatal munkatársai, sokat köszönhetünk neki, nemcsak kutatási eredményeinek, hanem történetírói munkánkat segítő, bíráló, nevelő tevékenységének is.

214–221. p.

21 Degré Alajos: Igazolóbizottságok iratai a Zalaegerszegi Állami Levéltárban. In: Levéltári Híradó 1960. 1. sz. 33–41. p., Degré Alajos: A közigazgatás megindulása Zala megyében a felszabadulás után. In: Levéltári Közlemények 1960. 3–21. p.

22 Degré Alajos: Kísérlet jobboldali pártegység megteremtésére Zala megyében 1944 nyarán. In: Századok 1964. 5–6. sz. 1188–1195. p.

23 Degré Alajos: Egy dunántúli körjegyzőség a felszabadulás idején. In: Levéltári Közlemények 1970. 1. sz. 167–185. p., Degré Alajos: Tótszentmárton élete a felszabadulás idején. In: Történelem 1970. 10. sz. 89–102. p.

24 Degré Alajos: Deák Ferenc levele Zala megye alispánjához 1843. In: Tanulmányok Deák Ferencről. (Zalai Gyűjtemény 5.) (Szerk. Degré Alajos) Zalaegerszeg, 1976. 7–10. p., Degré Alajos: Zala megye 1839. évi követutasítása. In: Tanulmányok Deák Ferencről 217–245. p.

Geresits Gizella

„Szerettem ezt a földet / Megirigyelhetik sorsunk az angyalok”

Élettörténet, sors, önazonosság – Szabó Ferenc S. J. életútja

„Zalában – Kálócfán – születtem
göcseji magyar mediterrán lettem.”

A mindennapok embereit, mindannyiunkat, a kisvilágokba alászállókat, az újra és újra nekilendülőket, még a bezárulni kényszerülőket is egyre sürgetőbbben hajtja a szellemi szabadság szomja, vagy éppen eltölti a boldog bizonyosság „az odafent valókról”. Bizony örvendezünk, ha a nem-is-messze Dióskál parókiája előtt képzeletünkben ellebben Virág Benedek reverendája, s úsznak utána-vissza, fülünkig zengő hexameterai, ha a nem-is-oly-messze Rohoncon, mint ablakrámban jelenés, felsejlik Faludi Ferenc mécs világította sápadt arca. Aztán örvendezünk afelett is, hogy gyermekünk a megyeközpont gimnáziumának folyosóit járhatja, melyen elkopogtak már a hajdani gimnazista, Keresztury Dezső csizmái... Látnivaló: a periférián és a határhelyzetekben érlelődik igazán a lélek, a mindig terhes, belülről feszítő csendben. Érlelődik nagyra a nagyra hivatott, és megszüli az életművet Erosz és Thanatosz ágyán „Égi és földi szerelem ígézetében” a vadkörtefa alatt, akár Gombosszegen is...

Megszületik az önmagán túl emelt élet Kálócfán, mely azonban egyediségének önkörét átlépve, önérvényesítő akaratát alázattal tagadva ajánlja fel magát a Szolgálatra – az Abszolútum vonzásában. Megszületik az örök megmaradásba átlendített élet, kétségeken áttörő szent bizonyossággal, felmerül a mélységből, felhozza a „szomjúság-forrás” szavait születés és halál, „két kiáltás között”, „hogyan végleg kimondja magát” – hogy halálig új életre, másokat is újjászültető szolgálatban megvallhassa:

„(...) nem a Véletlen és Szükségszerűség
végzet-játéka vetett ki a fényre
hanem gyengéd atyai Kéz
formált a fejlődés során
s fektetett anyám ölébe”
(Két kiáltás között, 9.)

Intervallumokra szabdalt élettörténet a most következő, stációinak rejtett folyamatosságában ott a stigmatizáció jele. Viselőjének üzenetei –személyenként megfelelő irányban, erősséggel és időben – sokunkhoz elérkeznek.

I. Stáció: „Amikor Isten megérinti a lelket, elindul a keresés”

Ámul az ember, mennyire igaz: a szellemi centrum soha nincs messze, bár az Kálócfán–Párizs–Róma–Budapest négyzetére távol azért, hogy a jövőndő „keskeny út”-ja a „szűk kapu”-hoz (Máté 7,13) vigyen. Elvigyen egyre messzebb a fizikai térben, s egyre közelebb a lelki térben, önmagához és Önmagához, a Centrumhoz. Sőt, hozzánk is még közelebb úszik odaadó figyelemmel szó és gondolat, kimondó és kimondott. Igen, mert ugyanabban az alkonyati fényben világol „a lélek szérűskertje”, melyben felragyogott „a nyíresig érő búzatábla”, ott, a kálócfai nyárban, hogy szemlélője átélje a természetnek és a művészi átlényegítésnek csodáját. Miként Faludi Ferenc, a tisztartó fia körmendi gyermekéke kisvilágában őrizte a lélek szülőföld-örökségét, s építette rá Pest-Budától Bécsig-Rómaig látható gondolatkatedrálisát, úgy tárta ki Szabó Ferenc, Kálócfán szülötte is, szűkebb hazája kapuit. Tudósi és költői tehetségével emelte a szellemi hazába a hazulról hozottakat, a messze földön tanultakat, hogy mindannyiunk számára elérhető legyen. Így ér össze verseskötetek és tanulmányok sorában a kálócfai-lövői kistemplom tornya a római Szt. Péter bazilikáén túl a végtelennel:

„A templom tornya volt a látomás
ott benn Lövön, mikor mint iskolás
először községünkben jártam.
De tornyon túl a csillagokig szálltam (...)
(Atlantisz)

Szabó Ferenc S. J. jezsuita szerzetest, szűkebb hazánk, a Göcsej-Hetés határregiójának szülöttét hite, tehetsége és akarata hatalmas erővel lendítette a világba, messzebb, egyre messzebb szülőföldjétől. Őt ismerő földije ámulva-örülve lát sorsjelképet abban, hogy „a páter” szülőföldje Csíksomlyó és Róma tükörtengelyében fekszik, közel Velemérhez, melynek koraközépkori kápolnáját Aquila Jánosnak ma is látható freskói díszítik, közel az Őrséghez, ahonnan a már-már párhuzamos sorsú Faludi Ferenc is elszármazott.

Közismert, hogy a poétikus látásmód nemzeti karakterünké vált, nagy költőket-írókat adtunk a világnak, azonban a lelkész-teológus, egyetemi tanár, költő-műfordító-szakíró-szerkesztő Sík Sándoréhoz fogható egyéniséget alig. Szabó Ferencben úgy formálódott e sokoldalúság, hogy külső-belső magatartásának jezsuisztikus szigorát és az intellektualitás szikárságát oldotta az eredet adta természetes életöröm, gazdagította a józanság és az atyai jószág is. Nyugat kultiváltságának, szociális egyensúlyának és Dél „derús eszményé”-nek szép egységét hozta hazulról e „göcseji magyar mediterrán”. Természet-ember-közösség harmóniájában született meg az a „szociális báj” (Hamvas B.), melyet a szülőkre-szülőföldre emlékezés versei örökítenek meg, a valahai gyermek mosolyával együtt:

„A vízmosásban, hol a róka járt,
korsóban vizet vittünk s uszonnát
apámnak minden délután. Markos férfiak
kaszája élén hullottak a rendek (...)
(Atlantisz)

Létértelemmel áthatott, belülről építkező rend tárul itt fel, önfegyelmet és hűséget tanít, ám hagyományainak, hitvilágának mélyéből örökségül ad olyan választható sorsot is, mely határaitól jó messzire lendíti az ént...

Szabó Ferencet, a neves jezsuita teológust, filozófiai szakírót, költőt, műfordítót, irodalomkritikust és -szervezőt, szerkesztőt, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanárát országhatárainkon túl is ismerik, olvassák, hazai és nemzetközi konferenciákon hallgatják. A több, mint harminckötvetnyi, életművé szélesedő alkotások és tanulmányok mennyisége és minősége már önmagában is sejteti, hogy írójuk létének érvényessége messze és magasan túlhaladja a személyes életkör határait: túl sokat, túl mélyen és súlyosan ismer a benti és kinti világokból, mintsem hogy elcsitítsa magában a hívó hangokat, hogy elhallgathasson, vagy veszélyekkel terhelt történelmi időben elhallgattassék. Életútján nyomon követhető a nagy formátumú egyéniségnek markánsan, erős akarattal megszabott szellemi iránya, sejtethők a kiválasztottság jelei.

„Mindent egybevetve egész életemben boldog voltam, minden nehézség ellenére.” – a mérlegvonás szavait 1985-ben az olaszországi Villa Cavalettiben elvégzett lelkigyakorlaton jegyzi le a jezsuita szerzetes, amikor három napon át elmélkedik Jézus „Boldogmondás”-ain (Hegyi Beszéd). Ebben keresi a választ a boldogság nagy kérdésére, s annak szinonimájában, a „Hogyan, miért, mit hiszek?” alapkérdésre adott jézusi tanításokban találja meg a kiinduló gondolatot. Szabó páter élettörténetének talán legtöbbször számára ez az egyik legtanulságosabb gondolatköre. Fontos ezt most leszögeznünk, mert a kérdés súlyosan egzisztenciális, s mert rendkívüli élet kiindulópontján állunk. Rendkívüliségét nemcsak a forrásvidéktől messzire lendült tehetség sokoldalúsága, a megalkotott (s még gyarapodó) életmű tematikai-minőségi-mennyiségi gazdagsága adja, hanem a létértelem keresésének következetessége, alaposága és szigora, s e keresésnek mégis-elfogadó, megújulásra és megújításra kész rugalmassága biztosítja. Bizonyára erősen motiválták őt a szülők, a hitvilág tágassága, az anyagi javaknak önfegyelemre kényszerítő szűkössége, az életforma természetközelsége, s készítette őt mindebben a jó vágyakat szülő, többre szomjas lélek. Pásztori Juliska és Szabó János pusztai cselédek első gyermeke 1931. február 4-én született Kálócfán. Szegény világ ez, s a küzdelmes életű szülők még nem is sejtették, hogy vissza van a szomszédból támadó tűz rémülete, a pusztai szegénység, a költözés, a gyötrelmes napszámba járás, át kell élniök tehetséges gyermekükkel együtt a tanulmányok megszakításának megalázó fájdalmát, majd a hónapos szobák hidegét, s mindezt a pénztelenség miatt. Majd az ifjúknak el kell szenvednie az idegenbe száműzetés megpróbáltatásait, át kell élnie az igazán tragikus fordulatot, az édesanya váratlan, korai halálát. Szükséggel és fájdalommal terhelt világ ez. De gazdagság születik belőle, a hitbe foglalt élettörténetnek sorssá szövődő, tanító erejű bizonyossága. Mintha Jézusnak a következő, sokat elemzett-vitatott kijelentésére, mint szétomlatatlan alapra épülne a páter gyermekkori világa és egész eddigi élete: „Boldogok a lélekben szegények: övök a Mennyek országa” (Máté 5,3).

Boldogság, szegénység és mérhetetlen lelki-szellemi szomjúság – e háromnak sors- és lélekjegyében áll Szent Ignác követőjének, Szabó Ferencnek élete, majd ehhez társul a lélekszegénység jézusi paradoxona. „A szegénység fogadalmával a Szegény Jézus követésére köteleztem el magam” – írja a fenti lelkigyakorlat naplójában, s néhány sorral följebb ezt olvashatjuk: „A lelki szegény nem jelent együgyűt, gyagyásat! Mondjuk inkább: 'lélekben szegény'. Vagyis alázatos, aki megnyílik Isten és mások ajándékának, aki nem ragaszkodik görccsösen („harpagmos” – Fil 2, cf. Harpagon) anyagi vagy szellemi javakhoz, nem olyan öntelt, (...) De a tényleges (fizikai) szegénységről is szó van” –

teszi hozzá a valahai pusztavilág gyermeke, majd a következő bekezdésben feltárul a göcseji-kálócjai valóság: „'A puszták népéhez' tartoztam, cselédgyerek voltam. Kicsit jobban éltünk, mint mások, mert csak ketten voltunk öcsémmel, ahol több gyerek volt, többet koplaltak, meg négyen aludtak egy ágyban, vagy az istállóban, a jászolban... Megvolt a ruhánk, a zsíroskenyér meg a sültkrumpli, no meg füstölt oldalas is... Mindig dolgoztunk az iskola mellett, magunknak vagy napszámiban. Keveset játszhattunk ezért. Játékszert nem kaptunk, még egy teniszlabdát sem, magunk csináltuk a rongylabdát, később magam készítettem a síléceket... Sümegre – amikor megnyertem a versenyvizsgát és állami ösztöndíjon tanulhattam – mit vittem? Egy öltöny ruhát, ágyneműt (Először volt paplanhuzatom!) Negyedévenként apáméktól kaptam egy kosár almát és pogácsát. Később is – miután kikerültem a szemináriumból – nélkülöztem, K.-nál hideg szobában aludtam egész télen, egy bögre tejet tudtam venni vacsorára. Előtte meg, diákkoromban, mikor a népi kollégiumból el kellett jönnöm, sorkosztos voltam. Instruáltam, hogy valami pénzt keressek. De mindezek ellenére *boldog voltam a szegénységben.*” (im: 484.).

A Vigília számára készült Hegyi Béla-interjúban (Vigília, 1983/1.) ismét azt látjuk, hogyan edződik a lélek, hogyan gazdagodik testbefoglalt homeosztázisa a szellemnek és pszichének egymást átható rendszerében, határhelyzetekben, a látszólag perifériális életközegben formálva értékrendjét: „(...) csak a hatodik elemi után kerültem gimnáziumba, mert a szüleim szegények voltak – a 'puszták népéhez' tartoztak –, és nem tudtak tovább taníttatni. Mivel azonban jó tanuló voltam, irsapusztai (Zalalövő) tanítóm elküldött versenyvizsgára a premontreiekhez Szombathelyre. Az úgynevezett falusi tehetségmentés eredményeként fel is vettek (...) Én Sümegen kezdtem a gimnáziumot 1943-ban: állami ösztöndíjon tanultam, és az internátust is ingyen kaptam. 1946-ban már Zalaegerszegre folytattam (...) Amikor megalakult a népi kollégium, ez lett az 'otthonom' (...), sokat vitatkoztam társaimmal világnézeti kérdésekről. *Ekkor már pap, jezsuita akartam lenni.*” (im: 378.). E sorsfordító szituáció már nem a lélek határhelyzete, hanem a belső bizonyosság állapota, amikor a határ kívül húzódik, az én és az ők között, ezért véget is ér a másságba fonódó önazonosság első stációja. Amikor a másság megtapasztalása, a teljes létidegenség szemlélése az „ők” tükrében történik, bizonyára felgyorsul a távolodás. Vele párhuzamosan erősödhetett a belső, hogy majd az elkülönülés a kimunkált én identitását védelmezze azért, hogy az élet véglegesen erre a megerősített lelki alapra épüljön, és munkása az elhagyottakhoz feltétlenül visszatérjen, tanítóként, oldást és kötést adóként – mindez jól látható.

Azonban alkotói szándékú, életművet építő visszatérésre csak a világra csodálkozás, a folyamatos kérdésés készsége, a kint és a bent igazságának együttes keresése vezet. Ezt tükrözi a Teológiai napló visszaemlékezése (im: 446-47.): „Már kamaszkoromban (...) olyan kérdéseket vettem fel, amelyeket később Pascalnál és Heideggernél olvastam: Miért vagyok? Mennyi véletlen játszott közre, hogy megszülettem, hogy éppen itt és most vagyok a megvalósult világ öléni? Elfogott a döbbenet! Miért van egyáltalán valami? Mi lenne, ha egyáltalán semmi sem lenne? Így tehát a Lét (...) önmagában bírja léte 'magyarázatát'. Az igazi probléma, (...) a panteizmus, ill. a személyes Isten léte, vagy másképpen: a személyes létezők a Mindenségben.”

Jól láthatjuk azt is, hogy az önmagára figyelő és létbizalommal megáldott lélek önreflexivitásának képességét úgy fordítja az igazságkeresésre, hogy az én faktorainak ereje biztosan tartsa őt az értelem világosságában. Így szolgálja egymást hit és tudás. Mondhatjuk ezt bátran, mert az értékrend csúcán ott a legtöbb, a hitben fellelt szeretet, mely egyszerre képes elvezetni a 'személyes létezők'-hez és a 'személyes Isten'-hez.

II. Stáció: „Előbb te böjtölj s öltél zsákruhát / s utána hirdesd -- ne a pusztulást (...)”

Szabó Ferenc 1950-ben lépett be a jezsuita rendbe. A szerzetesrendek gyors és agresszív feloszlata után egy-egy évet az egri és a szombathelyi szemináriumban töltött, majd ezt követte –

1953 politikai helyzetében – a súlyos és végleges döntést szükségszerűen retardáló kitérő: egy esztendő könyvelőként és készletellenőrként dolgozott a zalaegerszegi ruhagyárban. Am a valahai cselédek gyermeke megtörte már az örökölt sorsminta kötőerejét, elszakította „kényszersors”-a (Szondi Lipót) szárait, a lélek erősebb kötelékével köti most magát az „izzó Öröklét”-hez, az „örök Szeretet szívé”-hez. Aki alázattal e munkás és gazdag élet fölé hajol, most látja benne a filozófiailag megragadható életigazságot. „Személyes azonosságunk – helyesebben önazonosságunk – élettörténetünk egységében áll” – állapítja meg Tengelyi László, a filozófus, Élettörténet és sorsesevény című tanulmányában (16.). Erős igazság ez, mert az alig enyhülő, majd a hatalmát újra érvényesítő bolsevik uralom évében, a továbbtanulás és hitvallás szervezeti kereteit is megtalálva fonódik szorosabbra a Szabó Ferenc-i élettörténet egysége – a hit és a tudás jegyében. Még 1953-ban Budapestre költözik, két évet végez magyar-francia szakon az Idegen Nyelvek Főiskoláján, majd különbözeti vizsgával átkéri magát az ELTE bölcsészkarára. Főiskolai és egyetemi tanulmányaival párhuzamosan felelt meg a noviciátus szabta követelményeknek is. A választott hivatáshoz való hűséget és nem csillapítható tudásszomját tükröz ez a lehetők határait már-már feszítő akarat.

„Miért ez a mérhetetlen tudásszomj (...)?” – merül fel a kérdés a Vigília-beli interjú során is, miután elmondja a páter, hogy Nékoszosként, a „Fényes szellők” nemzedék tagjaként nemcsak szaktárgyaiból szerzett mélyebb ismereteket,

inspirálták a világnézeti kérdésekről szóló kollégiumi viták is, sőt, arra gondolt, hogy „jezsuita csillagász” lesz. Miért tehát e szomjas tudásvágy? Hegyi Béla válasza Szabó páter szellemiségét tükrözi klasszikusaink legnemesebb nyelvén: „*Mert használni akarunk egyházunknak, a kereszténységnek, tenni akarunk a világért, 'erők szerint a legnemesbékért'.* (...) támaszt és energiaforrást keresünk, biztonságot a hitben, a tudásban, az ismeretekben. Hogy felvértezzenek bennünket az élet minden csapása és kísértése ellen. Ezért a sietség, az önbizonygatás, a verseny.” (im: 381-82.).

Mindezeknek mélyebb, pszichológiai és szellemi okát kutatva elérkezünk Szabó páter Blondel-tanulmányához, melyben a keresztény gondolkodó elemzését értelmezi a kétféle akarásról. Az ember teljes bensőjét átható dinamizmus, a „volonté voulante”, a mélyen fekvő, magasabbrendű akarát az, mely az elhivatottság-tudatban munkál, mindig a szellemi célt szolgálva úgy, hogy egy adott tárgyra irányuló konkrét akarást is áthasson. Az „immanens emberinek” és a „transzcendens isteninek” eme egybejárását Szabó Ferenc saját élettapasztalataként, önsorsának magyarázataként is konstituálhatjuk. Ő maga mondja: „A titok nem ellenkezik a megnyilvánulással, hanem inkább természeténél fel akar tárulni. Minél inkább rejtett, annál nagyobb erővel fel akar fakadni, mint a föld alatt feszülő forrás.” (Szomjúságforrás, 121). E látható titok az élettörténetet egybelátó számára sors-titokká szélesül, ám előjön rejtettségéből, térgeometriája szinte felrajzolható: páter Szabó életútjában, életének belső és külső köreiben az egymásra épülő szintek mindegyike – pontos fedéssel – egymást emeli. Az öröklött sorson túllendítő „énsors”, „karaktorsors”, a „mentális-szociális-érzelmi sors”-nak és „szellemsors”-nak (Szondi Lipót) egymást a Jó felé vivő erőhatásai ezek. Fides et ratio, hűség és ész, hit és tudás – e kettő Szabó Ferenc élettörténetében sorssá szövődő eseményeiben „sorseseemény”-eiben (Tengelyi László) szétbonthatatlan egységet alkot, ezért jelenik meg teremtőerőként, újjá teremtő erőként, s azért is, mert éberséggel őrzi elméjében-szívében a transzcendensnek és a földinek eredetét, önazonosságának ismeretét. Őrzi és munkálva munkáltatja, makacsul, vasakarattal.

Így vall erről ötven évesen a Lélekben és igazságban című, legtöbb önéletrajzi vonatkozást tartalmazó kötetében (453.): „*Szóval adottság vagyok (génjeim, természetem sajátosságai 'adva vannak') Az öröklött tulajdonságokat szüleimtől kaptam. A hitben ezt mondom: minden adottság a Teremtő ajándéka. De ugyanakkor önmagam is alakítottam személyiséget szabad döntéseimmel. Amivé lettem, azért felelős is vagyok. Életem tehát adottság és feladat. Emberi, szerzetesi, papi hivatásom távlatában kell megvalósítanom önmagamot. Vagyis Isten reám vonatkozó terve szerint, az Ő kegyelmével. (...) Hiába próbálnám felkutatni 'forrásaimat' (az eredő, forrásozó élet elérhetetlen, ahogy az Isteni Milió-ben Teilhard oly döbbenetesen leírta), nem tudnám kibogozni azoknak a tényezőknek szövevényét, amelyeknek mostani mi- és kivoltomat köszönhetem (...) Biztos az, hogy tetteim megváltoztatnak, akár jó, akár rossz irányban (...) végső soron tőlem függ, kivé alakítom magam (a kegyelem erejében), tehát személyiségem, az, ami bennem leginkább én, tőlem függ. És itt számításba kell vennem bűneimet is: az erkölcsileg rossz tettek (döntések), vagyis az 'elidegenedett' szabadság 'eredményei' is ide tartoznak. Akadályozzák személyiségem kialakulását. Mindenesetre a 'dilettantizmus' ki van zárva. Vagyis nem lehet, hogy el ne kötelezzem magam. Aki nem akar választani, az is választ.’* (im: 453-54.). Íme, az egzisztencia lényegi kérdése a lélekre irányul, a „léleknek erény szerinti tevékenységére” (Arisztotelész). Láthatjuk, hogy az én-tudatosságnak ezen a szintjén a személyes felelősség már minden irányban ható erőként munkál, s ezt még keményebbé élezi, hogy a transzcendens távlatba állított életegészben ott van nemcsak az egyes ember, hanem a pásztorolt nyáj és – léleknek-szellemnek ezen a szintjén nem túlzás így fogalmaznunk – az Istenért való felelősség is.

Naponta tapasztaljuk, hogy a felelősség mértéke és az önértéktudat szorosan összetartozó személyiség-tényezők. Ám megdöbbenünk, amikor felismerjük az időbe helyezett emberben a tudati elővételezetségnek, a várhatóságnak szellemi és pszichikai lehetőségeit! Ámulunk, amikor az éntudatnak e fenti ismérveit nem a „Mi vagyok most?” jelenébe, hanem a „Mi akarok lenni?” jövőjébe, a transzcendens erőkre is számító célélvű létfelfogás rendjébe lendítjük át, és innen kiindulva tekintjük realizálhatónak. E gondolatot léterőinknek drámai polarizáltságával tökéletesebben tükrözi Szabó Ferenc Internum aeternum című versének záró szakasza. Kimondja: e jövő nem a rosszat újratermelő evilágiság mégis-zárt-jövője, mert akkor testben is, lélekben is, világa örökös szűkösségét, sőt, halálát szülné újra az ember. A poézis tömörségében, áttetszően ellentétező architehtonikájában viágol ez a gondolat. Íme:

„Nem a zárt hanem a nyitott
nem a múlt hanem a jövő
a most kifésülő lehetőség
nem a hiány hanem a bőség!
Tárulkozz ki – tiéd a jövő
mert Isten örök jövő
s mégis Jelen
benned lüktet a Végtelen”

(*Internum aeternum*) Az élettörténet elemzőjének bizonyára megbocsáttatik e fontoskodó okoskodás: a páter másokat is tanító-pásztoroló sorsának és benne sikereinek biztosítéka az egyénileg kimunkált felelősség és az ontológiailag adott ősbizalom, azaz az isteni Gondviselés. Ennek kettős tükröképe lehet az elhivatottságnak a pszichében fellelt korai impulzusa, mely létértelemként és bizonyosságként kapott érzelmi és gondolati formát, hogy majd a tanítás, oldás és kötés szellemi munkáit végezve alkothasson is. Ő szebben és egyszerűbben mondja: „az isteni kegyelemnek” elfogadása, hordozása ez – emberi felelősséggel. Talán erre hív mindenkit a Názáreti, amikor ezt ígéri: „Békét adok nektek, az én békémet...”

III. stáció: „A szabad, érett személyiség jellemzője, hogy kész az áldozatra is.”

Szabó páter önsors-elemzéséből és az előző fejezet gondolataiból kiolvashatjuk, hogy identitásunk ébertudása nem elég ahhoz, hogy az önmagunkhoz való hűségnek és önbecsülésnek megfelelő sikerei szövődjenek jósorsra. Ugyanis a sorsegész – kanti értelemben – még „jogtalanul bitorolt”, mert még nem megélt, nem realizált, ezért beláthatatlan. Ez igaz, de önazonosságunk újra és újra-felismerésének kivételes pillanatai már „sorsesemény”-ként érintenek meg bennünket. Ekkor éljük meg a mindenki mástól elválasztó „helyzeti különbség”-et, melyet Tengelyi László sorsfilozófiájában így határoz meg: „(...) helyettesíthetlenségünk végső forrását (...) kell keresnünk azokban az egyszeri és megismételhetetlen sorseseményekben, amelyek az önmagunkból való kilépés igényét a megszüntethetetlen másság és idegenség erejével szegezik nekünk.” (im: 48.). Talán ezt az idegenséget érezhette Szabó páter a Nékosz-ban és a zalaegerszegi ruhagyár könyvelői irodájában. Ez az övétől elhajló másság feszült benne ott és akkor létidegenséggé...

1953-57 – egyre keményebb akaraterőt, egyre több tudást és felelősséget kívánó nehéz feladatok ideje jött el. A „mátság és idegenség erejével” való szembenézés időszaka érkezett el. Az ehhez szükséges képességek adva voltak a szülőknél természetközeli életformájában, alázatot és önfegyelmet kívánó, hittel megélt lelkeségében. Gazdag mintázata később is sorsajándékként szövi át nemcsak a szubjektív önfeltárlkozásban megnyíló lírai ént, a benne kiteljesedő költészetet, hanem az egész tudósi életművet is, amint utaltunk a páternek szélsőségeket kiegyensúlyozó mértéktartására, valóságismeretéből táplálkozó józanságára. A pszichének e minősége így nevezetik: a csak örökölheto és csak a szülői házban megerősítheto *lelki intelligencia*. Az utalásszerűséget most meghaladva érdemes a múltban mélyebbre szállni.

A rózsát oltó apának erőt és gyöngédséget adó, atyai pártfogást sugalló alakját látjuk. Három versben jelenik meg ő, talán nem véletlen, hogy mindig rózsza közelében, maga a rózsza-motívum pedig több versben is feltűnik:

„Kemény kezét, munkától edzett markát
elnéztem illetődött áhítattal:
a nyíló rózsát tenyerében tartva
babusgatta mint szunnyadó madárkát.”
(*Apám rózsákat nemzett*)

Ő az. Az ágya szélén Miatyánkat imádkozó édesapa. És íme, a rózsza-allegóriában megszólal az atyai és fiúi lélek, hogy a „Másokért élj!” imperatívusza fogadalomtétellé nemesedjék:

„Apám nagyhegyi rózsáit látom (...)
Bólogatva bölcsességre tanítanak.
Légy magad és felejtsd el magad
Másokért élj s hiteles lesz szavad...”
(*Apám rózsái tanítanak*)

A misztikus irodalomban a rózsza allegorikus alakjával jelenik meg a rózsza-létnek, a Lélek szeretetének, az isteni bölcsességnek, a szellemsors kiteljesedésének parancsa és valósága. A rózsza-motívum Szabó Ferenc költészetében a „tanács és az értelem lelke” (Izajás 7,14), a bölcsesség és az eredet ismeretének bizonyosságát jelképező motívum. A „Légy magad” és „felejtsd el magad” látszólagos paradoxonában nagyon mély és összetett pszichológiai igazság rejlik. E mondat két *magad* névmása énünknek két dimenzióját jelöli. Ennek egyike a „felejtsd el magad” negatív imperatívuszában megjelenő egoizmus: ezt kell elfelejtenünk, azaz megtagadnunk. A modern pszichológia jungiánus tanítása már leírja: ez a „magad” az „árnyék”, (ösztönkésztetések, nem tudatosodott önzés, indulat, okavesztett szorongások, stb.). Ennek tudatosítása válik lehetővé az izajási „értelem lelke”-vel, azaz a Megváltó szelleminek

erejével, hogy felvállaljuk a bennünk rejtőző Rossznak „kishalálá”-t, a bűnre való hajlam „mortifikációjá”-t (ld. az apostolok leveleinek intelmei). Az elfelejtendő-megtagadandó én a „kis én”, a még megváltatlan tulajdonságaink, a léleknek ez a „ha szeretet nincs bennem”-állapota, melyre Pál apostol is figyelmeztet Szeretethimnuszában. A „légy magad” pozitív parancsa pedig ennek ellentette, mert a *magad* visszaható névmás nem az árnyékos „kis én”-re vonatkozik, hanem a Megváltó Lelkével megformált karakterünkre.

Minden személyiségkarakter belső, ép magja szeretetre teremtettsége burkában rejtőzik. Szabó páter Teológiai naplójában az igazságnak távlatosabb képét rajzolja meg: „Létminőségről van szó, *több létről*, amikor Ágoston a 'nyugtalan szív'-ről beszél a *Vallomások* elején. *Fecisti nos ad Te...* Csak Benne teljesedhet be személyiségem. És ehhez valóban sok 'kis halál', lemondás kell (...) Minden önző hajlam legyőzése, minden ingyenesség, megnyílás másoknak, 'kis halál', de egyben 'átmenet' az életre, a szeretetre (...) A több, teljesebb, istenibb életért van az önmegtagadás, az a 'mortifikáció' is, amit például fogadalmaim megkövetelnek. A szabad, érett személyiség jellemzője, hogy kész az áldozatra is.” – figyelmeztet Szabó páter. „Önmegtagadás”, „önző hajlam legyőzése” – itt a történéseknek tehát egyszerre vagyunk alanyai és tárgyai, ugyanabban a pillanatban vagyok *énalany* és *éntárgy* (Tengelyi László) – mondja a filozófus is.

E történések ezért nem önmagukért vannak, hanem az őket megértő-befogadó tudat „értelemképződés”-éért, az „önazonosság szolgálatában álló értelemrögzítésért” – állapítja meg sorsfilozófiai tételként Tengelyi László.

- „Jelek vesznek körül” – figyelmeztet a költő (Baudelaire) az értelemképződésnek külvilágból érkező, ám az én által értelmezendő jeleire.

- „Szinkronicitás!” – sugallja a pszichológus (Jung, M. L. von Franz, S. Peck, Szondi L.).

- „Tégy velem, amit akarsz!” – mondják a Jézus-követő misztikusok.

- Gondviselés – súgja a Lélek...

„*Minden múltó semmiség, Isten egyedül elég!*” (Taedium vitae...) – fogalmazódik meg újra és újra, lírai alkotásban, esszében, tanulmányban. Láttuk, hogy Szabó páter korán elszakította a szülők genealógiájához kötő sorsszálat. Most pontosabban kell fogalmaznunk: a szinte-még-gyermekek csak a falusi szocializáció életkörülből lendítette messzire a tudásvágy és a szolgálatra hívás, de nem a szülői mentalitás hatóerejétől, hiszen serdülő korában a papitudo-si-művészi hivatáshoz az első inspirációt éppen a szülői házban kapta, az imádkozó szülők mellett és a csillagos égre táguló mezőn érintette meg a végtelenség áhítata. Az ötven évesen eltávozott édesanya fényképét így rajzolja meg az ötven éves költő:

„Pöttyös ruhádban, csukott ajakkal
szomorkász szemmel nézel rám, Anyám! (...)
Én öregszem, Te mindig így maradsz,
Húgom, kislányom, órangyal-anyám!”

A keresztutat járó, kislányként is szomorú, majd áldozatos életű édesanyának légiesen finom képét viszi magával az otthont elhagyni készülő, majd Jézus keresztalálának és a haldokló édesanyának kettős passióját jeleníti meg Passió című versében: „Nagybőjtben vasárnap délután / a templomtól messzeeső tanyán / keresztutat imádkozott anyám. / Jézus keresztjét viszi véres vállal, (...) Csak Veronika, Simon, néhány asszony / Édesanyja meg anyám / Kísérik gyöngéd fájdalommal...”.

A szellemi és földrajzi térségeket bejáró a családi genézis lélektáplálékát őrizve tanulja az önazonosság éberségét, őrzi az eredet hűségét, mert a szolgáló élet önmagát felejtő alázatát, a másik én-re irányuló figyelemnek mégis-érzékenységét tudatosítja, az áldozatvállalásnak bátorságát erősíti lelkében a sokszor-beteg édesanya mellett. Az önmagához mindig hűtlen és töredékes-szegény világban pedig gyakorolja a tények türelmes elfogadását, a lemondani tudást. Az ötven éves szerzetes Szent Ignác-i szigorral írja majd teológiai naplójában: „Nincs helye, nem is lehet annak a 'disponibilitásnak' (Gide-i értelemben), amely minden lehetőségre 'készségesen', nem akarja elkötelezni magát, illetve nem akar semmiről lemondani. Az 'infantilizmus' ki van zárva. Nem élhetek, viselkedhetek úgy, *mintha* még nem köteleztem volna el magamat, mintha még számos lehetőség között választhatnék. Ez az éretlenség jele. Irreális, csak a képzelet világában (költészetben?) lehetséges. Illúzió! *A valóságban kell élnem!*” (im: 454.). Az édesanyának szófogadó gyermekkori én lélekmagja lelkiismeretté nemesül, a valahai szegény pusztai gyermek valóságglátása „illúzió”-mentes szemléletté transzformálódik. Íme, a hiteles élet lélek-műhelye: benne munkál az önirányítás hatalmi ereje, a készenlét állapotában várakozik a kompetencia, letisztult rendjükben irányítanak az erkölcsi értékek, az elfogadás pedig a kint és a bent egyensúlyában adakozik – az önértéktudatnak e négyes dimenziója a „volonté voulante”(mélyen fekvő akarat) dűnamoszával hatja át a teljes személyiséget.

„Minden múltó semmiség Isten egyedül elég!” (Taedium vitae avagy a kegyelem pillanata) – e felismerés szenvedélye

a lélek-őrangyal édesanya, a szülők hívő alázatából-hűségéből is táplálkozik. Pascal, Szent Ágoston, Teilhard, Lubac és K. Rahner tanítványa ekkor már Istenben fellelt önzonosságát őrzi, miként később is felszakad lelkéből a Suscipe c. versében:

„Mindig tudtam
Te vagy a Forrás és Te vagy a Tenger
Szívem addig nyugalmat nem lel
Míg hozzád nem ér el.”

Szabó Ferenc Te Deuma a misztikusok szenvedélyességével, az életfelajánlás felelősségével szólal meg. Törvényszerű azonban, hogy a készsleges lélek erőpróbái a megismerő ént soha nem lendítették volna egyre magasabbra, ha nem hajtotta volna a viláértelmezésnek természettudományos és filozófiai igénye. Erről vall még egyszer teológiai naplójában és a Teilhard-kutatás történetében is: „Nagyon izgattak a világegyetem titkai, nemcsak a makrokozmosz, a mikrokozmosz is. (...) Miért létezem én? Szívesen néztem esténként a csillagokat, főleg augusztusi éjszakákon, otthon a tanyánkon – ekkor már nagyhegyi házunkban laktunk. Pascalt a végtelen csillagterek csöndje megrendítette. Nekem barátaim voltak a csillagok, szinte magába szívott a fénylő magasság.” (im: 379.).

Talán e Szent Ferenc-i Unio Mystica-élmény rezdül tovább az isteni Rend kutatásának most magasabbrendű, intellektuális szenvedélyében. Teilhard-tanulmányainak történeti összefoglalójában vall arról a páter, hogy személyes természetélményének, a megismert világmodelleknek és filozófiai létértelmezéseknek szintézisét találta meg Teilhard de Chardinben, a jezsuita szerzetes, biológus és paleontológus írásaiban. Még 1955-ben, harmadéves magyar-francia szakos egyetemistaként ismerte meg a teológus „világvízióját”, s lenyűgözte a „teremtő egyesülés” csodája. 1982-ben így emlékezik minderre a páter: „Teilhard tanított meg látni, észrevenni azt, hogy a világ *genesis*, és hogy ebben a világegyetemben az ember nem elveszett elem, hanem minden feléje összpontosul a felfelé ívelő fejlődésben. Teilhard-nak köszönhetem a nagy távlatokat és a nagy felszabadultság érzését: annak tudatát, hogy a világnak és a történelemnek van értelme, vagyis célja és jelentése (...)” (im: 391.).

Szabó pátert választott hivatása, életformája felszabadítja mind a családi, mind az anyagi-gazdasági kötelékek alól, azonban – hangsúlyoznunk sem kellene – elutasítja az intellektuális szabadságnak mint a szellem egzisztenciájának önkiteljesítését, mint az el nem kötelezettség önzését. Ezt ítéli meg olyan keményen a „puszták fia”, Szent Ignác követője, a majdani leendő jezsuita szerzetes, aki a felkészületlenségben, a dilettantizmusban, végső soron a gyávaságban megbúvó hitetlenséget látott mindig. Ezt a gondolatot emeli ki a nevezetes Hegyi Béla-interjúban: „... csak a felelősséggel áthatott szeretet tud mindennek a legmélyére hatolni, értelem és érzelem hullámhosszán egymást erősítő rezonanciákat kelteni. A tudás fölénye és a szabadság hiúsága egymagában mit sem ér a közösségben, a közösségért vállalt szeretet nélkül...” (im: 376.). Az önszigorral vezérelt alázat, lemondás, türelem, szerető elfogadás – mindezek az éntartalmak mint kiemelkedő identitás-értékek a morálisan jónál egyre magasabb szintre emelkedtek, mert a szellemi Jobb elnyerését szolgálták, elmenekítvén a vigyázó lelket az ingatag világ rosszától, vágyott sorsképének torzulásától.

IV. stáció: „Légy lendület tűzforrás -- égnek / fenn még a csillagok / van fény a mélyülő éjben”

A „minden múltó semmiség, Isten egyedül elég!” dichotomikus gondolata-hite akkorra érett meg Szabó Ferencben, amikor életútján maguk a társadalmi-történelmi tényezők is drámaivá élezték a szociális és mentális sorskérdés megválaszolását: az 1956-os forradalom bukásával kilátástalanná vált a novíciusok szolgálatra készülése. (Ki tudhatta akkor, hogy az Állami Egyházügyi Hivatal gettójában élnek majd titokban esketni, felszentelni bátor főpapok!) Az idő rövidege, az ellenforradalmi erők várható retorziója nem egy novíciust és novíciát hazája elhagyására kényszerített. (A rendek „átszervezés”-ének örve alatti agresszió, a pap-gyilkosság rettegett, majd igaznak bizonyult híre, stb.)

Az ifjú szeminarista az 1956-os forradalom és szabadságharc bukása után, november végén hagyta el Magyarországot. Elhatározására és lelki-szellemi útjának folytatására huszonöt évvel később, a Teilhard de Chardin-életmű elemzése történetének keretében emlékezik vissza, politikai, egyházpoltikai érvekbe bújtatott vádaskodás nélkül: „1956-ban külföldre jöttem, hogy rendi tanulmányaimat folytathassam. Jó féléves ausztriai tartózkodás után (...) Leuvenbe kerültem: a vallon jezsuiták eegenhoveni skolasztikátusába. Mivel már két év szemináriumot végeztem, két évet kaptam arra, hogy megszerezem a filozófiai licenciátust.” (im: 382.). Eegenhovenben a teilhardizmus hatalmas intellektuális élménye vezeti el majd a fiatal teológust a francia filozófiai teológia nagyjaihoz: itt ismerkedik meg az „új teológia” képviselőivel, valamint a francia kortárs filozófia élő klasszikusaival, Lubac-val Marechallal, Blondellel és Karl Rahnerrel, a neves német jezsuita teológussal, akivel személyes kapcsolatba került, s akinek halál-teológiájáról írta licenciátusát.

1962-ben, a teológiai tanulmányok harmadik évének végén a 31 éves Szabó Ferencet témavezetője javaslatára kinevezik a főiskola teológiai tanárának, s ugyanez évben pappá szentelik Brüsszelben. A szolgálatra elhívott szív drámaian szép vallomása a Második meghívás című vers. Jeremiás prófétának a hűséges Istent idéző hangjával szólal meg az újra elküldött múltidéző számvetése:

„Légy újra a hangom szócsöve szám
Veled leszek megszabadítlak
Csak térj vissza hozzám!”

„Hozzám már hűtlen lettek a szavak...” – a néma Babits Jónás-imájának sírására sokszor rezdül a befogadói szív, és itt most a halálig odaszánt élet kiált, sír is, már vonná is vissza hűtlenségét. Egyszerre öreges, egyszerre gyermekien alázatos és nagyon őszinte e fájdalmas magamentség:

„Olyan lettél számomra mint a csalóka patak
Kiszámíthatatlan – pedig én csaltalak
Menekültem bújdosztam előled
Pedig nem akartalak végleg elhagyni Téged”

Súlyosak e szavak, súlyos e XVI. századi prédikátor-bűntudatnak egyszerre őszövségi, egyszerre evangéliumi megvallása. Igazsága nemcsak személyes érvényű: Istennek őszövségi, büntetve ragaszkodó megbocsátásában, majd evangéliumot, örömhírt hozó új kegyelmében hűségessé szelődül, gyermekivé egyszerűsödik a lélek. Végül az örök Jelen gyújtópontjába sűrűsödik e misztikus vallomás, felizzik a Keresztes János-i Amor Sanctus tüze:

„Milyen jó, hogy megbélyegeztél
e sebsajgás milyen édes
a Te nevedet viselem
Meggfeszített Istenem”

Az önfeltárásnak ez a szándékolt egyszerűsége és őszintesége, melynek mélyén semmi titok, fedettséggel nem marad, megindítja s talán önvizsgálatra készíti a mai embert is...

V. Stációk és állomások summája: *„Hinni kell: Valaki szeret, ezért létezem”*

Szabó Ferenc 1966-ban megírja doktori értekezését a négy nagy egyházatya egyikéről, Szent Ambrusról, Milánó püspökéről. 1967-től a Vatikáni Rádió magyar műsorának szerkesztője, majd vezetője, negyed századon át a magyar adás felelős szerkesztője, a pápa és a magyar politikai vezetők találkozásainak rendszeres tolmácsa és a pápa magyartanára. E tevékenysége mellett ezekben az években születik meg Prohászka- és Pázmány-tanulmánya, jelennek meg krisztológiai, szellemtörténeti, filozófiai, teológiai, irodalomtörténeti értekezései, irodalmi elemzései a Katolikus Szemlében, a Vigiliában, majd a Mérlegben és a Távlatokban, melyet 19 éve szerkeszt, 1992-től, hazatérése után már itthon. Bemutatja az istenkereső Adyt, Babitsot, József Attilát, Szabó Lőrincet, Weörest, Rónay Györgyöt, Pilinszkyt, Mécs Lászlót, Vasadi Pétert („Csillag után”. Istenkeresés a modern irodalomban. Budapest, 1995.), közel hozza hozzánk a „keresztény öröm költőjét”, Claudel, a kegyelem mindenhatóságát hirdető Mauriacot, az abszurdba tévedt Camus-t, az ateista Sartre-ban felmutatja az önmegváltás tragikumát. És a tartalomjegyzék még nem is teljes... Közel négyszáz tanulmány, recenzió, mű- és életműelemzés jelenik meg vagy hangzik el konferenciákon 2005-ig, s az utóbbi nyolc évben a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának kommunikációs szakán is tanít nappali hallgatókat, valamint a fővárosban másoddiplomásokat. És mindezenközben íródnak lírai meditációi, versei és műfordításai (az Őszi ámulat még Rómában 1980-ban és az újabbak sorban: Jelek az éjszakában. Róma, Teljes évszak. Róma, Szomjúság-forrás. Róma, Zsoltárhangon. Bp., Szomjazod, hogy szomjúhózzalak. Bp., Két kiáltás között. Szeged, Tajtékzó idő. Bp. 2003.).

A monumentálissá váló és tanító-őrző hatalmú életmű értékelésének jelzései a kitüntetések is, melyek nem tükrözhetik e szellemi tevékenység súlyát és hatókörét a maga teljességében. 1991-ben a Pro Cultura Hungarica emléklaplettjét, 1996-ban az Illyés Gyula-díjat, 2001-ben a Stephanus-díjat irodalmi munkásságáért, 2002-ben a Táncsics-díjat, újságírói tevékenysége elismeréséül, valamint a Művészetek és a Kultúra Világakadémiájának díszdoktori diplomáját angolra fordított verseiért 2003-ban ítelték oda Szabó Ferenc S. J.-nek. A Széchenyi Társaság díját a közelmúltban kapta meg, „közéleti, költői munkásságáért és lelkipásztori tevékenységéért, a magyarság újraevangelizálásában játszott szerepéért”. 2008 márciusában a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia adományozta a Pro Cultura

Christiana-díjat a jezsuita teológusnak és írónak. Erdő Péter bíboros így méltatta Szabó atya kultúrmisszióját: „A kitüntetéssel a konferencia nagyrabecsülését kívánja kifejezni a több évtizedes elkötelezett munkáért, amelyet a katolikus teológia, az irodalom és a rádiózás területén az üdvösség jó hírének továbbadásáért tett.”

„A szellem felé tartó fejlődés mozgatói tehát a nagy személyiségek...” – írja Szabó páter egyik összefoglaló munkájában. Szavaival életrajzi áttekintésünk alapgondolatát is jelezhetjük, hogy méltóképpen összefogjuk az életút négy stációját, kiemeljük a személyes sorsot meghaladó szemléleti irányt. Jól látható a páter gondolkodásának mai napig élő törekvése, mellyel a személyes én, a közösség és az egyház szellemi-lelki megújulását szolgálja az „új teológia” továbbgondolásával, filozófiai tanulmányaival és istenes verseivel. Még a II. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt, amikor T. de Chardin műveit az egyházi cenzúra indexre tette, kockáztatva az engedetlenség gyanúját, „bizonyos merészséggel” Teilhard-szeminárium szervezését javasolja, s bejelenti: Teilhard kozmológiájából szeretné írni filozófiai licenciátusát. Már az „új teológia” jegyében fogandó e szándék, mely valójában több mint a korszerűség vágya, több mint a kor szintjén jelentkező tudatformák és koncepciók legújabbjaként megjeleneni a tudomány egén, ahova szellemi divatok alkotásai is felrajzolódhatnak. E pásztori és tudósi felelősség egybefonódásában látható a katalizáló törekvés. A „teremtő fejlődés” bergsoni elvét 1985-ben elemelve, Teilhard-ról szólva Teilhard-i ihletettséggel mutat rá a két filozófus és saját gondolatrendszerének közös mageszméjére: *Isten evolúciós rendjében a „szeretet és a teremtés összefüggnek”*. Ezért szükségszerű, hogy a mai társadalom jobbá formálódjon a „szellemi energia, a szeretet vonzása által, hogy nyitottabb legyen a párbeszédre, a barátságra, a testvériségre (...) Ebben a társadalomban a gondolat teremtőereje teljes szabadsággal kifejtethetné potenciáját, hatóképességét, és így a teremtőerő azonos lenne a világegyetemet mozgató (isteni) szeretetenergiával.” (im: 232). Szabó páter vallástörténeti tanulmányainak (Pl.: *Keresztény gondolkodók a XX. században*) fontos visszatérő tézise jelenik itt meg. E gondolatot üzeni a 75 éves tudós, „a páter” a magyar portré- és vallomásirodalom egyik legszebb, reprezentatív kiadványában, a Bodnár Dániel által szerkesztett, interjúkat és egy-egy versét kontextusba fűző portrékötetében is (Csillagfényben. Portrékötet Szabó Ferencről. *Arcképek – Vallomások. /2005/*): az európai civilizáció embere a keresztény eszme által válik személlyé, mert léte a teremtés monumentális isteni munkájába foglaltatik. Az anyagi újratermelés történelmi-társadalmi és biopszichikai kötőerőit egyre inkább képes lesz leküzdeni, s kerülhet intenzívebb szeretetkapcsolatba embertársaival és Istennel, ílymódon nyeri el nagyobb szabadságát a Szeretet létébe ágyazódva – szinte naponta kellene elménkben-szívünkben forgatni az életműnek ezeket az alapigazságait. Mert a harmadik évezred küszöbén nagyon „megszűköltünk” nemcsak magyarságunkban, hanem emberségünkben is.

Posztmodern társadalmunk ugyanakkor egyre inkább agresszív és birtokló énünkre épít, illúziókba és álhitekbe hajszol, önpusztító, „mesterséges paradicsomok”-ba vagy egymást és önmagát is elemésztő poklokba taszít. Az ok ma már kiált: elszakadtunk Létalapunktól, engedjük kihűlni magunkban a vigyázó Szeretetet, és közben magunk váltunk önistenünké. Erre a fenyegető lélek-katasztrófára újra és újra figyelmeztet „a páter”, a tudós, a lelkész-teológus, az egyetemi tanár, az esszéíró, a költő. Ma sem adja fel, figyelmeztet a technikai kultúra álbiztonságának, szédült élvezetcentrizmusának veszélyességére, utal a „felfújtt egojú” modern ember hamis énképére, a szellemi tévutakra, és megnyitja életről, világról gondolkodásunk tisztultabb távlatait:

„Nem én vagyok az Abszolútum, az Isten. A hamis evidenciákon és a jól definiálható problémákon túlhaladva a mélységben (vagy magasságban) nyílik a lehetőség az előrehaladáshoz, vagyis a lét intenzitásához. A Létteljesség kimeríthetetlen. Az, AKI VAN, minden létezőben jelen van, minden mozdulatban, minden értelmi és akaratú tevékenységben burkoltan benne van: csak fel kell ismernem és el kell ismernem. Csak ezzel az elismeréssel, megtéréssel jutok el a Titok szívéhez, a személyes Szeretethez. Végül bele kell egyeznem a létezésbe, az életembe és halálomba. Hinni kell: Valaki szeret, ezért létezem, Valaki szeret, ezért vagyok örök életre rendelve.” (im:17-18.).

Lehota János

A kérdező Madách válasza

1.

Sőtér István, a Tragédia egyik legjelentősebb értelmezője hangsúlyozza, hogy ez a mű elsősorban kérdez. Az irodalomtörténet vitáinak rengetegében is ezen a ponton egyetértés van; Madách igazi érdeme, hogy kérdéseket vet fel. Néhány szóban fejtjük ki a kérdés paradoxonát, azt a paradoxont, hogy tudniillik a kérdés szervesen összefügg a tudással, annak része. Az eldöntendő kérdés pedig, a tudás másik fele, annak egyenértékű ellentétes oldala. Vagy-vagy. A kérdés tehát azt fejezi ki, hogy a világ kettévált a tudatunkban, és lehetséges az az oldal is, amelyik kedvezőtlen számunkra: a nemleges lehetőség.

A keleti filozófia nem ismeri az egymást kizáró ellentétet. A yin és yang örök, dinamikus, egymást kiegészítő ellentétek mozgása. A keleti ember számára ily módon a világ egységes, szétválaszthatatlan. Ez az összefüggés egyben azt is jelenti, hogy szükségtelen magának a kérdésnek a feltétele is, hiszen nincs alternatíva, mindkét oldal ugyanaz, még ha ellentétesek is egymással. Vagyis mindkét oldal jó, pontosabban nincs jó és rossz oldal.

Érdemes figyelmet szentelnünk ehelyütt Kierkegaard filozófiájának. A XIX. század közepének filozófusa az Istentől elszakadt ember tudatát vizsgálja, és arra a végkövetkeztetésre jut, ami pontosan ellentéte a keleti filozófiának: nála sincs jó és rossz oldal, csakhogy bármelyiket válasszuk is, mindegyik rossz lesz számunkra. A teljes önfeladás és a teljes ego tehát így áll szemben egymással: mindegyik abszolút jó, illetve abszolút rossz, vagyis nincs helye a kérdésnek. A kérdező tudat azonban ennek még nincs tudatában, abban a tudatban van, hogy az egyik oldal a helyes, és azt szeretné tudni, hogy melyik az. Ez a kérdező tudat már kettéosztotta a világot, számára két egymást kizáró ellentétes oldal létezik, és abban reménykedik, hogy ha az egyiket választja, az őt teljesen kielégíti. A tudáshoz tehát ily módon nem juttatható el. A tudás birtokosa mind a teljes önfeladó, mind a teljes ego kérdésére azt válaszolja helyesen, hogy ne kérdezz. Fölöslegesen kérdezel, mind a kettő lehetőség jó, fölöslegesen kérdezel, mert mind a kettő lehetőség rossz. Az első esetben viszont jobb, ha nem csinálod sem ezt, sem azt, mert egyik sem lesz számodra jó, vagy ha mégis megteszed, akkor legyél tudatában annak, hogy bármelyiket választod is, az nem nyújt kielégítést. Nem nyújthat, mert csak a részt és nem a teljességet adja

2.

Madách még hitt abban, hogy a fausti alkotó ember – a polgár-burzoá – számára is az Isten áll a legmagasabb helyen, az ő törvényeinek érvényre jutásával emelkedik majd egyre magasabbra, Isten felé. Tévedett. Az emberiség nem ezen az úton indult el, nem úgy haladt, ahogy ő kijelölte. A XX. század történelme egyértelműen valóságossá tette a nem madáchi utat, amivel az ember elindult a megsemmisülés felé. A társadalmi ember úgy vált ketté – emberré és polgárrá –, hogy a polgár emelkedését egy másik isten, a pénz, a tőke irányította, annak törvényeinek rendelte alá emberi létezését. Ha Istenhez vissza is tért, az már csak a magánszférájában, „kis világában”, illetve lelki életében következett be.

A polgári-burzoá világrendszer nemcsak Istent rendelte alá a maga érdekeinek, hanem az isteni törvényeket és annak nyelvét is: a Szent Bibliát. Az általa kijelölt fejlődés, változás új és más erkölcsi kódexet kívánt, az erkölcsi parancsolatnak sokkal rugalmasabb, relatívabb értelmezését igényelte. Össze kellett paktálnia, és össze is paktált a rosszal is, az erkölcstelennel is, a bűnössel is. Sőt, a maga istene felé vezető úton az erkölcs világrendje annyira kifordult, hogy a bűntelen sokkal bűnösebb lett, mint a bűnös, az erkölcsös nagyobb prostituáltnak mutatkozott, mint a bordélyházi lány. Ilyen összefüggésben Istent és az ő törvényeit is – amennyiben Istent még nem ölte meg – ezen a világon kívülre emelte, mintegy újrateremtve kimentette az érvényét veszítő relativizmusból, mert már csak így lehetett őt és törvényeit abszolúttá tenni.

Madách is ezt az újrateremtést teszi meg, tehát elfogadja korának társadalmi-gazdasági fejlődésének szükségszerűségét. Igent mond arra az útra, amely a teljes pusztuláshoz vezet, csak ő Isten által, neki alárendelten megfordíthatónak hiszi és hiteti el a pusztulásba vivő utat, vagyis azt mondja, választhatjuk a rosszat, az erkölcstelen, végső soron mindennek az ellentétét, ha Isten vezet minket, és elfogadjuk őt. Ekkor a rossz már nem rossz, az erkölcstelen nem az erkölcstelen, hanem kiegészítője az ellentétes oldalnak. Paradox tanítás ez, de végső soron Krisztus és az Újtestamentum alapját újítja meg, mint ahogy Kierkegaard filozófiája is a hit újrateremtődésének szükségességéről beszél a hegeli rációval szemben. A paradox tanításnak azonban mégiscsak a bűn, a bűnbeesés az alapja. Nem véletlenül tér vissza Goethe és Madách is ehhez a bibliai motívumhoz, hiszen a bűnt és a bűnre csábítót akarja újraértelmezni. A Biblia értelmezésében Istentől nem szabad eltávolodni,

a polgári társadalom fejlődésre-változásra épülő rendszerének azonban ez az alaphelyzet nem felel meg, hiszen Isten az örök változtathatatlan szentesíti, és a változást a bűn erkölcsi rendszerébe helyezi. Ha tehát csak Istent választjuk, megmaradunk az öntudatlanság és kiszolgáltatottság örök állapotában, ha viszont csak a bűnt választjuk, akkor a változás eredményeként el fogunk pusztulni.

Madách számára már nem volt választási lehetőség, hiszen az emberiség, az európai civilizáció már visszafordíthatatlanul elindult a bűnbeesés útján, és a magyar társadalom is megindult az ezt követő úton. Tehát igent kellett mondani a bűnre, hiszen az abszolutizmus, a megmerevedett feudalizmus, a rendszert kiszolgáló vallás, a gondolkodásmentes hit ellen csak így szállhatott síkra. De jól tudta azt is – miként Rousseau is és a morálfilozófusok is –, hogy ezzel együtt az Isten elleni és a bűn melletti cselekedet is támogatja. Isten ellen Istennel. Ez a paradoxon alakult ki Madách korában. Egyszerre támogatja ugyanazt és az ellentétét is, holott az mégiscsak ellentéte annak, tehát mégsem minősíthető ugyanúgy.

Megjeleníthető-e ez a paradoxon? Nem. Madách „mégis” ezt a paradoxont tette meg műve kiindulópontjának, és ezzel elindította a „rejtélyek” sorát. Annál is inkább a rejtélyekét, mert paradoxona csak az Istenben való hitben létező tudatnak paradoxon, az Isten nélküli Ember ugyanis a maga „isteni” eszméivel feloldotta ezt a paradoxont.

3.

Goethétől nem lehet elvitatni, hogy halhatatlan művében ő volt az első, aki a változás, a fejlődés szükségességének kimondását nem tagadva, de korántsem egyértelműen igenelve a fejlődés és a bűn paradox összekapcsoltságáról egyetemes érvénnyel szól: „Ha láthatnám a síkon át / e nyüzsgést, szabad nép szabad honát, / a pillanathoz esdve szólónék: / Oly szép vagy, ó, ne szállj tovább!” „Ha láthatnám” – mondja Faust, aki megöregedett és magvakult, tehát nem látja, csak elképzeli azt a jövőt, amelyikért elhagyná Istent, és Mephisztót választaná. Goethe lényegében megoldotta a paradoxont: tudniillik az ember, ha el is hagyná Istent, az általa választott világ Istennek tetsző lenne, tehát a Mephisztó világával ellenkezik, ugyanakkor Mephisztót is választotta, hogy elhagyta az Istent. Goethe megoldását tehát így értelmezzük, hogy Istent csak az Istenért lehet elhagyni, Mephisztót önmagáért – öncélért – bűn követni.

Ha Goethe világosan értelmezhetően oldotta meg a változás paradoxonát, miért nyúlt ismét a paradoxonhoz Madách néhány évtized múlva? Erre a kérdésre a Tragédia megírásának kora, a magyar történelem ad választ, amelynek akkor más tartalma volt, mint Goethe korának. Mikor teszi fel a kérdést Goethe? Akkor, amikor

a felvilágosult európai ember a nagy francia forradalom hatására egyértelműen hitte azt, hogy a feudalizmus rendjét – mint Istentől való világrendet – meg kell szüntetni. A forradalom eszmerendszere azonban megvalósíthatatlanná vált – jakobinus diktatúra, I. Napóleon hódításai –, de az nem vált kérdésessé, hogy az emberiség „mégis” melyik úton haladjon tovább: ne visszafelé. Az irodalom tehát azt tanítja, hogy az Ember felépítheti a világrendjét, de Istent nem ölheti meg, a történelmét a hozzá vezető útban kell kijelölnie és végigjárnia.

Madách is ezt tanítja. Csak az ő korában, a 48-as forradalmak és főként a magyar szabadságharc bukása után ezt a választ újfent meg kellett fogalmazni, mert az Ember nem az Isten felé kijelölt úton indult el, megoldásként pedig az eszmékben kereste a harmóniát. Mivel újból és újból az eszmékben vélte azt megtalálni, ezért Madáchot mindig fel lehet, és fel is kell támasztani, hogy ráébressze, nem az Isten felé vezető úton jár. Az Embernek szólt figyelmeztetően, de nekünk, magyaroknak mondta ezt Madách. Rólunk és nekünk szól az ember tragédiája. Mi is történt Magyarországon a harmincas évektől, egészen pontosan 1830-tól kezdve? Széchenyi felébresztette az alvó nemzetet, amely öntudatlanul adta magát oda az isteni világrendnek, a Habsburg abszolutizmusnak. Ez a Széchenyi 1848-ban már szinte elméjét veszíti, a teljes pusztulást pedig már elmeegógyintezetben éli meg magát gyötörve – miként Vörösmarty is –, hogy ő indította el ezt az ide vezető folyamatot. Széchenyi fellépését Kossuth követte, aki másként képzelte és akarta lényegében ugyanazt. Vezetője lett annak a harcnak, amelyik elbukott. Teleki László, Batthyány Lajos gróf, Eötvös József, Petőfi Sándor, Wesselényi gróf, Deák Ferenc, Kemény Zsigmond és még sorolhatnánk a politikusokat és politikai irodalmat, mind-mind voltaképpen ugyanezt akarták, a magyar nép fölemelkedését. És mindebből mi lett? Széthúzás, kudarc. Az egyik megőrült, a másik emigrált, a harmadik öngyilkos lett, a negyedik meghalt, azt sem tudjuk, hol. Mennyivel más valósága ez a forradalom következményeinek, mint ami a nagy francia forradalmat követően történt. Ott még hit és pátosz övezte a pártküzdelmeket, itt viszont a teljes pusztulást kell látniuk. A függetlenség eszméjének megsemmisülése következett be: „Most tél van és csend és hó és halál.” Ez a végzetes helyzet Magyarországon az ötvenes években.

Madách itthon van, él és gondolkodik. Hogyan lehet ebből a „mély süllyedésből” kilábalni, lesz-e jövője a nemzetnek? „Megy-e előbbre fajzatom?” Létkérdéseket kell feltennie, és létkérdésekre kell válaszolnia. Nem filozófiai kérdések ezek, hanem egy nemzet élet és halál kérdései. És ezúttal nem költői, irodalmi választ kell adni, mint ahogy Vörösmarty választ adott a Szózatban. Milyen választ adhatott ekkor Madách a magyar történelem és irodalom talaján? Kérdésekkel felelünk

a kérdésre. Elvethette-e Széchenyit, aki felébresztette az országot, és elindította a polgárosodás útját? Aki Luciferként szembeszállt a Habsburg abszoluzizmussal, holott közéjük tartozott? Nem. Nem is tette. De azt sem tette meg, hogy őt tegye meg annak a követendő példának, ami megoldás lesz a magyarság sorskérdésére. Nem is volt ő annyira híve Széchenyinek, mint Arany János, de még inkább Kemény Zsigmond. Elvethette-e Kossuthot, aki a magyar nép szabadságának szimbolikus vezetője volt már az ő korában is, és az örök szabadságésszme hordozójaként vált mindannyiunk „atyjává”? Nem. Nem is tette. Annak ellenére, hogy Madách inkább Kossuth mellett állt. De azt sem tette, hogy Kossuth szabadságésszméjét reálpolitikai megoldásnak hirdesse. Így lesz ő az az Ádám, aki sohasem csügged, és aki Luciferrel elválaszthatatlanul összekapcsolódott, mint ahogy Széchenyivel is ilyen viszonyban voltak. Követhette-e Petőfit, a lánglelkű költőt, aki a demokrácia, a francia forradalom eszméinek megszállott híve volt? Nem. Nem is tette. De azt sem tette, hogy Petőfi eszméit feledésben hagyja, és ne állítsa oda a többi mellé. És szólhattunk még a többi – elsősorban Eötvös és Teleki László – gondolatairól is, akik a forradalom és szabadságharc eszmerendszerének egy-egy szegmensét alkották.

Milyen megoldást mondott akkor Madách? Azt, hogy az Ember egyik eszméje sem vezet önmagában valóan célba, önmagában valóan egyik eszme sem eredményezi azt a teljességet, azt a befejezettséget, amit az Isten a teremtséssel eredményezett. Ezért egyik eszmét sem emelhetjük úgy az abszolútum magasságába, hogy az a teljességet fogja jelenteni. Még Istentől is el kell szakadnunk, hiszen Isten annak a társadalmi-politikai világszabvány az alapja volt, amelyet éppen a polgári forradalom zúzott szét, hogy szabadságot nyisson az Embernek a maga felemelkedéséhez. Szabadság, Egyenlőség, Testvériség. Madách a polgári forradalom eszméjét tette meg a teremtő ember eszméjének, amit Ádám álmaként jelenített meg. Ez az egyetlen eszme, ami nem vált valósággá, következésképpen majd hinni lehet annak megvalósításában. A többi eszméről, amiket Lucifer bocsátott álomként rájuk, mindről bizonyossá lett, hogy önmagában egyik sem jelenti a teljességet. Amint megvalósultak, ellenkezőjére fordultak, így csalódást okoztak, és hiányt szültek.

Madách már felismerte, hogy az Ember – Istennel ellentétben – tökéletes, a paradicsomot helyettesítő földi valóságot nem tud teremteni. Ha valamelyik eszméjét meg is valósítja, az csak hiányérzetét fogja eredményezni. Ezt a „tragikumot” meg kell tanulnia az embernek. A maga korában Európában sehol nem mutathatott fel a teljességre példát – Amerikában sem volt teljes a demokrácia –, ugyanakkor a 48-as forradalmak előtt és annak kirobbanásakor még élt az emberekben az a naiv hit, hogy megteremthető a boldogságot jelentő rendszer. Ezt a naiv hitet kellett lerombolni. Ez a naivítás annak az embernek az eszmetemertő képességéből táplálkozott,

aki Isten helyébe képzelve magát úgymond „tudja” a teljesség és befejezettség titkát. A lenini eszme táplálta utóljára azt a naiv hitet, hogy megtalálták az eszmét, amely ellentétben az emberiség eddigi eszméivel, mindenre megoldást tud adni.

Madách mindaddig eleven erőként hat, amíg az ember tudomásul nem veszi, hogy egyetlen eszméje sincs, amelyik önmagában valóan Isten teremtményével felér. Az embernek a maga teremtő tevékenysége folyamatában együtt kell élnie azzal a hiányérzetével, hogy ő ember és nem Isten. Ha elszakította is magát Istentől, Istent nem szakíthatja ki magából, mert emberi hiányérzetében Isten teljessége segíti, hogy általa emelkedhessen feléje. Szabadság, egyenlőség, testvériség. Madách a polgári forradalom eszméjében látta meg az egyetlen eszmét, ami az emberiség emelkedéséhez vezet, holott ez az eszméje megvalósíthatatlan. A történelem valóságában is ellenkezőjére fordult, mert Istent helyettesítő eszmének tették meg, de Madách tanítása értelmében, ha Istenhez kinyitjuk lelkünket, és biztató szavát megértjük, „végtelen tér” nyílik meg nekünk, hogy hozzá közelítve ezt az eszmét a végtelen időben valósággá tegyük. Az Istenben való hit tehát feloldja a paradoxont.

Lucifer azt mondja az emberpárnak, hogy fiuk bűnből fogant, így „bűnt s nyomort” támasztott az emberiségre. Éva a megváltás hitével válaszolt neki: „Ha úgy akarja Isten, majd fogamzik / Más a nyomorban, aki eltörüli, / Testvériséget hozván a világra.” Madách tehát nemcsak kérdéseket tett fel nagy költeményében, hanem választ is adott a legfontosabb kérdésre, tudniillik az Ember megtalálta az eszméjét, ami az Isten felé való emelkedését szolgálja. Annak megvalósításáért azonban a végtelen „küzdést” kell vállalnia. A szabadság, egyenlőség, testvériség eszméje ugyanis kiteljesíthetetlen. Annak mindig lesz hiánya, ami újból és újból munkára hívja az embert, ezért sohasem mondhatja, hogy célba ért. A többi eszméjét sem szabad elhagynia, mert a hiányokat azok által pótolhatja, de tudnia kell, hogy mindig újabb és újabb hiány keletkezik, ily módon azokat nem teheti abszolúttá. Krisztusban való hite segíti ezen az úton, általa embertársai felé is kitarja karját, és így folyton-folyvást emelkedik, hiszen az Isten felé vezető utat járja. Az Istent elvesztő és a mélypontra kerülő embernek, ezzel együtt a magyarságnak tehát Madách a Krisztusban való hit erejét adja küzdelméhez. Ebben a küzdelmében ugyanis a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjének teljességében sohasem fog részesülni, viszont a Krisztusban való hite segíti abban, hogy eszméjét egyre teljesebbé tudja tenni.

Madách tehát azt tanítja, hogy Ádám kétkedő kérdéseit ne tegyük fel. A Krisztusban való hit és az általa kijelölt magatartás küzdelmes utat jelöl ki az embernek, mert ellentétkezzel, ellenhatásokkal is számolnia kell, de Isten felé haladva mindig legyőzi azokat, s így emelkedni fog. Ami pedig az ő körén kívül van, azt bízva Istennel, hiszen a világmindenséget Isten teremtette.

Szemes Péter

Emlék-kincsek

(Saáry Éva Elvarázsolt kert című életrajzi mozaikjáról)

A Mundus Kiadó emlékiratainak sorában idén jelent meg Saáry Éva új, Elvarázsolt kert című könyve. A svájci Luganoban élő író, festő, irodalomszervező, a nyugati magyar kultúra reprezentáns alakja születésének 80. évfordulója tiszteletére napvilágot látott kötet életrajzi pillanatképek láncából épül. A szerző visszatekintve élete legfontosabb történéseire, a különböző helyekhez kapcsolódó emlékeinek, élményeinek megidézésével sajátos szubjektív történelmet tár az olvasó elé. Megelevenednek a távoli és közelebbi múlt eseményei, s a mellékelt gazdag fotóanyag alapján magunk elé képzelhetjük protagonistánkat a boldog békeidők idején, a háborúba „ájult” Budapesten, a nagylengyeli olajmezőkön, az 56-os forradalom forgatagában, a menekülttáborokban, az afrikai őserdőben, vagy éppen jelenlegi otthonában. A számba vett életrajzi eseményeket az elkövetkezőkben legcélszerűbben, a könyv felosztását követve kíséreljük meg részletesen áttekinteni, amihez a keretként szolgáló bevezető beszélgetés (melyről nem derül ki, ki készítette) és a záró biográfiai összefoglalás jól hasznosítható támpontokat biztosít.

A Szülőföldem szép határa című nyitó fejezete a gyermekkor világába kalauzol. Ősei apai ágon, a dunántúli, Balaton környéki földesurak, nyakas „kurucok” és „kálomisták” voltak, jó evő-ivó-mulató emberek, anyai oldalon pedig a híres Kubinyi család tagjai. A családi hagyományban megőrzött történetek felidézése mellett Saáry Éva utal arra is, hogy az ő ereiben már szinte az egész Monarchia vére folyik és leányában ezt még a francia, unokáiban a lombard vonal teljesíti ki. A jogosan felmerülő kérdésre, miszerint ő, aki ilyen génkészlettel rendelkezik és élete nagy részét külhonban élte le, kit tekint magyarnak, így válaszol: „magyar az, aki a magyarság érdekét minden más érdek elé helyezi”. Megfontolandó definíció, különösen, ha belegondolunk, hogy hány, hazánkban élő, nemzetünk ügyeiben döntő, azokat meghatározó ember vélekedik és cselekszik ezzel ellentétesen. A szerző azonban, sajátos identitása, emigráns léhelyzete ellenére mindig is őrizte, óvta magyarságát, s ez a kötet írásainak hangvételeben jól érzékelhető. Különösen szép és megindító, ahogy édesanyjával a visszacsatolt Észak-Erdélyben tett utazásait elbeszéli (Tündérvilág). A gyermekkori témájú szövegek nagyobb hányada mégis a szülőhelyhez, Balatonkeneséhez kötődik. Szülei válása után édesapja, a település köztisztvisletben álló orvosa

továbbra is itt élt és praktizált és szeretett leánya nyarait mindig nála töltötte. Áttekinti a falu nevezetességeit, jeles személyiségeit, rövid történetét (a két világháború közti időszak boldogságától, polgári idilljétől a kommunisták hatalomra kerülése után végbement bomlásra át a jelenig), bemutatja korabeli pajtásait, háztáji állataikat, kedves elfoglaltságait. Goethe Wilhelm Meisterét juttatja eszünkbe az 1942-43-as évek hasznos gyermeki kezdeményezése: a színházi előadások rendezése és az ezeken való fellépés. Sokat elárul az akkori idők hazafias szellemiségéről, hogy a bemutatók bevételeiből összegyűlt pénzt a kislány a fronton megsebesült katonák ápolására adta, később pedig egy barátnőjével, korukat megváltoztatva, bátorító, szeretetteljes lapokat küldtek azoknak az ismeretlen magyar bakáknak, akik senkitől sem kaptak levelet. A kenesei évek alatt alakult ki művészi hajlama is, mely egész későbbi élete során, s mindmáig meghatározó alkotója jellemének: az irodalom, az előadó- és képzőművészet, a kultúraszervezés vonzása. A háború utolsó időszakát, a Böszörményi úton fényképész műteremmel rendelkező édesanyja gondoskodásának köszönhetően, nagymamájával vidéken töltötte Éva, az összeomlás azonban már a fővárosban érte őket. Miután lakásuk találatot kapott, egy pincében húzták meg magukat. A végső harcok során ide vetődtek be német, majd magyar katonák, akik közül, mikor elszóltotta őket a riadó, már soha senki sem tért vissza. Aztán jöttek a „felszabadító” szovjetek – hozzájuk valójában besszarábiai románok érkeztek –, akik csak „zabrálni”, vedelni és nőket erőszakolni akartak (keresztanyját le is teperték). Nagymama félelmetes külsejének és édesanyja

fellépésének (fényképezni hívták a főparancsnokságra) köszönhetően megúszták az atrocitásokat, az általános kavardásban azonban mindenük elégett az óvóhelyen és a lángokban elvesztették Mackó nevű, kedves pulikutyájukat is. A szinte csak nőtagokból álló család sorsa (Asszonyorsok, Nagymama, Cseppkő utca), az átélt megpróbáltatások általánosan jellemzőek voltak 1945 Magyarországon és érzékletes képet rajzolnak a kommunista rendszer egyik legnagyobb, évtizedeken át foggal-körömmel védett hazugságáról, hazánk felszabadításáról, azaz voltaképpen megszállásáról. A folyton részeg és erőszakos vöröskatonákkal, akik meggyalázták és temetetlenül hagyták az ellenséges holttesteket, éles kontrasztot képez a halálban is nemes vonású német katona, aki a háborús események közepén művészettörténeti könyveket olvasott. A szerző a rendszerváltás után visszalátogatva szomorúan konstatálja, hogy az elmúlt negyven esztendőben végbement változások jelentősen átrendezték fiatalága XII. kerületét. A régi idők boldogságának nyomára – mintegy szindbádi módon – már csak egy-egy helyhez, személyhez kötődő emlékében találhat az utcákat járva. A romok eltakarítását követően újraeszmélő országot, s benne természetesen Éva személyes sorsát mutatják be a Baracknyílás idején című egység darabjai. Felidézi az egykori Böszörményi utcai lakás megszokott dolgait, a háborút követő átmeneti időszak zenés-táncos összejöveteleit, az első csók ízét. S az örömben öröm is vegyült: gimnáziumi osztálytársnői közül többen meghaltak (a zsidóüldözésben, a bombázások alatt), emigráltak, mások – a formálódó Rákosi-rendszer ártatlan áldozatai – a kitelepítés sorsára jutottak, „osztályidegenként”, kivette a társadalomból, öngyilkosságot követtek el. A megrázkódtatásokon átesett fiatal lánynak azonban más utat mértek a Párkák: Mindszenty bíboros közbenjárására, az Actio Catholica szervezet jóvoltából néhány hónapot Belgiumban tölthetett, hazatérése után pedig felvételt nyert az ELTE geológia szakára. Évfolyamtársaival kiváló kapcsolatot alakított ki, sokukkal az 1956-os szétszóratást követően is levelezett, ha lehetett, telefonozott. Különösen szoros barátságot ápolt Imreh Lászlóval és Jamniczky Kázmérral, akikről külön szövegben is megemlékezik. A diploma megszerzését követően aztán a göcseji olajmezőre került és hamarosan házasságot kötött kollégájával, Dedinszky Jánossal. A nagylengyeli, a MASZOLAJ (Magyar-Szovjet Olajtársaság) alkalmazásában eltöltött évekre, a zalai „pioníreltre” szívesen gondol vissza, jóllehet a helyi mostoha viszonyok jelentős szerepet játszottak férjétől való elhidegülésében, az 1956-osválás bekövetkezésében. A közeli megyeszékhely, Zalaegerszeg például ilyenek maradt meg számára: „Álmaink városa! Nemigen tudnám felsorolni mindazt, amit a lexikonok írnak róla. Én a főutcájára emlékszem, s ott is csupán a számunkra annak idején 'fontos' helyekre: a Nefelejcs-cukrázdára

és az Aranybárány szálloda füstös földszinti éttermére.” A megromlott házasság miatt új munkahelyet keresett és talált – előbb a Balatonvidéki Ásványbánya, majd a Pestvidéki Ásványbánya Vállalat szakembere lett. Utóbbi cég székházából vonzották az utcára a dicsőséges októberi események. 23-án élőben hallotta Nagy Imre sokakban csalódást keltő beszédét és később a ledöntött Sztálin-szobor egy darabjához is hozzájutott (Kabdebó Tamáshoz hasonlóan). Megdöbbsentő Bújóciska a Hallállal című szövegében annak leírása, miként került el e napokban három alkalommal, hogy maga is áldozatul essen a cselekményeknek, s ezek közül is a legborzalmasabb a vértől iszamos tér, a Parlament elől főként asszony- és gyermektesteket szállító teherautók felemlézése. Érthető, hogy a szabadságot minden másnál jobban vágyó fiatal lány nem kért tovább a kommunistákból és az ismételt szovjet megszállást követően, november 23-án kalandos körülmények között három társával elhagyta az országot. Az andai gyűjtőtáborból Bécsbe került, ahol egy Budapesten fényképezkedni kívánó amerikai katonától kapott tízdolláron vett déligyümölcsökkel lepte meg a vele menekülteket (Tíz dollár), majd asvájci tovább szállítási listára iratkozott fel. Első kinti Karácsonyát Lausanne-ban töltötte más magyarokkal (megállapítva, hogy a nyugatra szököttek közt sok a börtönökből kiengedett bűnöző) és az őket ellátó katonákkal, s ez a közösségi élmény éles kontrasztot mutat a Hideg fények c. szöveggel, melyben 1987-es, egy operáció miatt magányosan, kórházban töltött ünnepről ír. Helvét kollégái segítettek neki az álláskeresésben, melynek eredményeként végül egy párizsi cég gaboni megbízatását fogadta el. Míg a szükséges papírokra várt, a francia fővárosban lakott – ugyanabban az utcában, ahol később, visszatérése után – és barátaival, udvarlóival minden fontosabb látnivalót meglekintett. Francia Egyenlítői Afrikába érkezve a még élő, de már bomlásnak indult gyarmati világ fogadta: a fehérek irányítanak, a feketék elvégzik a munkát. Mára megmosolyogtató, de akkoriban igencsak borzongató lehetett a gyapjas hajú, fogaikat szép hegyesre faragó, kannibál bennszülöttek kijelentése, miszerint egymást gond nélkül megeszik, a fehérekkel azonban az a baj, hogy túlságosan számon tartják őket. Az olajkutató végző geológusnőt végül elvarázsolta a fekete kontinens (a gazdag állatvilágú hatalmas dzsungel, a végtelen, meleg óceánban való fürdés, a környező város, Port Gentil „luxusa”), végleg beleszeretett Afrikába és itteni kollégájába, Larroudé Josephbe. Mikor kiderült, hogy boldog együttlétüknek gyümölcse lesz, felhagyott földtani munkájával és visszaköltözött Európába. Előbb a Pireneusokbeli Oloronban (ezt a kötet írásában csak érintőlegesen említi), majd a svájci Luganóban telepedtek le, s két gyermekük született, Sophie és Ágnes. Éva új hazájában visszatért gyermek- és

ifjúkori szerelmeihez, az irodalomhoz, a képző- és fotóművészethez és a kulturális szervezőmunkához. A nyugati magyar újságok folyamatosan közölték cikkeit, több könyve megjelent, számos kiállítása volt, s különböző kitüntetéseknek kapott. 1976-tól tizenhat éven át a SMIKK (Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör) elnöke, a Luganoi Tanulmányi Napok fő szervezője volt, 1980 óta pedig a Ticinói Magyar Egyesületet vezeti. Művészeti tevékenységéről bőven vall a már említett két keret-szövegben, a kötet záró, Az idő sodrában című fejezetében azonban a számára fontos emberekről, kedves dolgokról ír. Szeretett édesanyja (Huszonöt tányér, Búcsúpillantás), édesapja (Az orvos halála) és férje (Az utolsó nyár, Az asztal, Őszi vasárnap) emlékének, a személyükhöz kapcsolódó végső élményeknek is külön szövegeket szentel, miként évtizedekkel korábban Pesten kiskutyáját, megsiratja az elveszett afrikai papagájt, az értelmes és játékos Titit, szépen búcsúzik a már eltávozott barátoktól, kollégáktól, s elmélázik egy-egy letűnt szerelemre, beteljesületlen, boldogságot

ígérő kapcsolatra gondolva. Utolsóként beválogatott kis történetei már összegző, számadás jellegű viselkednek, noha tudja, hogy elveit következetesen megtartva, vágyait kibontva, sikerült teljesítenie az antik eszményt: műalkotásként formálta meg saját életét, betöltötte sorsát, melyet, miként ő asszony-őseiét, leányai, unokái visznek tovább.

Az Elvarázsolt kert nemcsak egy nem mindennapi gazdag és tartalmas életutat tár az olvasók elé, de jól példázza azt is, hogy a nyugati, emigráns irodalom az egyetemes magyar irodalomnak, az illyési síp többi tagjával egyenértékű, hasonló megbecsülésre számot tartó részét képezi, s emellett beemeli a közép-afrikai élményeket irodalmunk témái közé. Kontextust és lehetséges értelmezési keretet teremt Saáry Éva szépirodalmi munkáihoz, mely máig feltáratlan, bőséges kutatási területet, értékekben gazdag lelőhelyet rejt.

(Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Bp., 2009.)

Frimmel Gyula:
Kentaur
lanttal

Péntek Imre

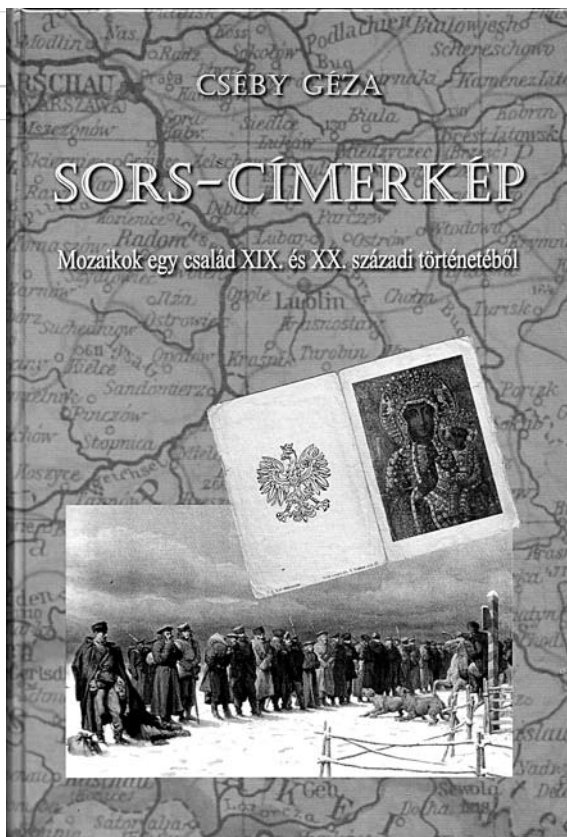
Visszatalálni a gyökerekhez

(Cséby Géza: *Sors-címerkép*)

- *Mozaikok egy család XIX. és XX. századi történetéből* -)

Azt hiszem, kevés (zalai, szerzői kiadású!) kötet található az országban, melynek előszavát egy volt, a borítón olvasható ajánlását pedig a jelenlegi lengyel nagykövet írta. De könnyen lehet, nincs is ilyen. Nos, Cséby Géza családtörténet-esszéjéről van szó, melyet az író-műfordító szerint tízévi kutatómunka előzött meg, s a magyar történelem egy kevésbé ismert (kutatott) eseményéről ad izgalmas, személyes képet: az 1939-es magyarországi lengyel menekültek sorsáról, s bepillantást enged egy lengyel-magyar család tragikus, de mégis felemelő történetébe. A Keszthelyen élő szerző – akihez több évtizedes barátság fűz, s akinek édesanyját, Halina nénit, a könyv főalakját volt szerencsém ismerni – életének egy bizonyos, „érett” szakaszában rádöbbsent arra: alig valamit tud családjának, édesanyjának lengyel „ágáról”, vonatkozásairól. És módszeres, sok időt és energiát felemésztő kutatásba fogott, mint a világirodalomból ismert hősök, akik múltjukat, származásukat kutatják. Oidipusz a saját végzetét találta meg nyomozása végén, míg Cséby Géza (lengyel) identitásából nyomozóan hiányzó családi krónika(k)ra lelt, ősökre, dédszülőkre, nagybácsikra, jeles írókra, művészekre, hősökre, áldozatokra, akik mind-mind múltjának, egyéniségének immár elszakíthatatlan részei.

A lengyel sors, az ország többszöri felosztása, a véres és levert felkelések, függetlenségi háborúk, szétszóratások és menekülések – melyek során a lengyelek valahányszor megtapasztalhatták a magyarok szolidaritást (azt a bizonyos „két jó barát”(dwa bratanki)-viszonyt) – sem szakíthatták el a kötődéseket a szülőföldről, a hazához. Szépen ír erről az előszóban Grzegorz Lubczyk nyugalmazott nagykövet, aki (ráadásul) Stefan Wyszyński bíboros mottójával figyelmeztet: „A legendák nélküli, történelem nélküli, múlt nélküli népek röviden föld nélküli, otthon nélküli, jövő nélküli népekké válnak.” (Megszívlelendő intelem ez azoknak, akiket oly nagyon irritál a „múltba fordulás”.) A nagykövet úr arra hívja fel a figyelmet: „a nemzet története nem más, mint egyének történetének összessége, nemes családoké és egyszerűké, kiknek históriáját nem jegyzi ugyan fel a krónikás, de akik mégis saját, megélt múlttal rendelkeznek”. Azt is mondhatnánk: eltéphetetlen gyökerekkel.

S Cséby Géza úgy döntött 1994-ben, hogy utánajár: ki is voltaképpen az ő lengyel édesanyja, Waroczevska Halina, a varsói Pénzügyminisztérium Kincstárvédelmi Osztályának dolgozója, aki 1939. szeptember 2-án hagyta el Varsót, és 1940. augusztus 1-jén érkezett meg, idős anyjával együtt, Keszthelyre.

Nos, a nyomozás nem várt fejleményekkel szembesítette: a család Nowogródekből származik, a Roginski familiából. 1863-ban a legkisebb fiú, a húsz év körüli József, a Januári felkelés kitörésekor csatlakozott a felkelőkhöz. S ekkor már házas volt, felesége, Aleksandra Lisicka 18 éves. A bukás után öt év szibériai kényszermunkára és teljes vagyonelkobzásra ítélte a cári bíróság. S ettől kezdve a történet romantikus fordulatot vesz: a fiatal feleség követte férjét a száműzetésbe, Tobolszkba, végigcsinálta a szörnyű éveket, dolgozott, ruhákat varrt, amivel tisztességes megélhetést teremtett – nem csak magának, fogságban tartott férjének is juttatva a keresményből. Az anyai ági dédszülők 1869-ben, egy ismerősük tanácsát megfogadva, Varsóban telepedtek le. A megtört apa – hisz közben megszületett első gyermekük – nemigen találta a helyét, de felesége szorgalma és találmányossága biztos egzisztenciát teremtett a fővárosban. A három leány férjhez ment, s Cséby Géza nagyanyja, Stanisława – a biztos színházi karriert elhagyva – férjhez ment egy festő-tanárhoz, Władysław Waroczevszkihez. A művészházasságok – úgy látszik – akkor sem bizonyultak tartósak, bár a gyermekek megszülettek, a szülők összekülönböztek és külön éltek. A leány, Halina a békebeli Varsó aranyifjúságának meglehetősen gondtalan, szórakoztató életét élte, amíg közbe nem szólt a világháború.

De a szerző továbbhalad – a jelen felé – és bemutatja a Waroczewski családot, akiknek számos tagja nem csak ismert volt Varsóban, de komoly szerepet játszottak képviselői az irodalmi és művészvilágban, az újságírásban és persze, nem maradhat ki, a politikában. A kissé bohém nagyapa tagja lett a Pilsudski légióknak, harcolt a bolsevikok ellen. A független lengyel állam létrejöttékor komoly állami beosztást kapott. 1943-ban, a német megszállás idején, egy utcai „begyűjtés” alkalmával ő is fogságba esett. S mint a földalatti mozgalom tagját kivégezték, 1943 karácsonya előtt. Testvére, Witold, az auschwitzzi haláltáborban végezte. Nem volt még 32 éves.

A szerző édesanyja, Halina Wroczevska 1939 februárjában, húsz évesen, lett a Pénzügyminisztérium munkatársa. Büszke volt a beosztására, a 17. számú igazolványára. Apja az USA-ba hívta, ahova hivatalos útra készült. Inkább a román tengerparton töltötte barátnőjével a nyarat. Aligha gondolta volna, szeptember 1-jén megszólalnak a szirénák Varsóban, német repülőek bombázzák a várost... S megkezdődik a menekülés, amelynek stációi a könyv legdrámaibb lapjai. A fiatal lány anyjával együtt hagyja el a fővárost, s jutnak mind messzebb a megszállt zónától. 1939. szept. 20-án lépték át a magyar határt. S ismételen, ahogy annyiszor a történelem folyamán: a „magyarok nagy szeretettel fogadták a menekülő lengyeleket, kitódultak az utcára, és gyümölcscsel, kenyérrrel, étellel kínáltak a szerencsétleneket.”

Egyébként Cséby Géza alaposan utánajárt a Teleki-kormány és Horthy kormányzó magatartásának is, amit a lengyel kérdésben tanúsítottak. Talán jellemző, amivel a menekült lengyel kormány találkozott, a titkos szerződést megszegő Romániában. „Soha nem gondolták volna, hogy internálják őket” – írja a szerző. A magyar kormány viszont nem engedett a németek nyomásának, Csáky külügyminiszter leszögezte: „fegyveres akcióban Lengyelország ellen sem közvetve, sem közvetlenül részt venni nem vagyunk hajlandóak... Ha a németek erre erőszakot helyeznek kilátásba, kategorikusan ki fogom jelenteni, hogy fegyverre fegyverrel válaszolunk. Aki Magyarországot területére engedély nélkül beteszi a lábát, azt ellenségnek tekintjük.” A Horthy-korszak képéhez ez is hozzátartozik.

A keszthelyi lengyel polgári tábor – a dokumentumok szerint – 28 főt fogadott be. Köztük Halinát és édesanyját. A kötet gazdagon mutatja be a keszthelyi lengyel emigráció életét, érdekes alakjait, hisz a keszthelyi tábor kiemelt értelmiségi táborként szerepelt. Itt talált menedéket az arisztokrácia több tagja (Tadeusz Wojciech, Komorowski gróf, Tadeusz Fangrat író, műfordító, és mások). A magyar (és helyi) hatóságok

meglehetősen empátiával kezelték a menekültek ügyeit, például helyt adtak távozási kérelmüknek. Így az akkor még álnéven szereplő Miszewska Halina 1942-ben megkapta a távozási engedélyt és anyjával kiköltözött a városba. A „Goldmark házba”, ahol egy tisztességes zsidó családnál béreltek szobát. A beilleszkedés része volt, hogy a lengyelek munkát vállaltak, dolgoztak, a legkülönbözőbb foglalkozásokban. S nagy szükség is volt rájuk, a háborús viszonyok közepette. Számtalan érdekes adalék található a kötetben, jókora fehér foltot tüntetve el Zala megye újkori történetéből.

Pedig egy újabb romantikus epizód, egészen más irányt adott a lehetséges fordulatoknak: Halina, a fényképek alapján is kitűnik, rendkívül csinos leány volt. A Cséby patikában megismerkedett az ifjú patikussal, s a fiatalok között szerelem szövődött. Ha ekkor összeházasodnak, talán másként alakulnak a dolgok... Minden jel arra mutatott, hogy végre 'happy end' kerül a történet befejezésére...

De kiderült: még mindig nincs vége az izgalmaknak, a történelem újabb megpróbáltatást eszelt ki hőseink számára. 1943-ban hírt kaptak a keszthelyi lengyelek, hogy fiatal honfitársaikat összeszedik és „valahova” elviszik. Később már ez hírlett az öregekről is. Halina néhány társával Várvolgyre húzódtott az elhurcolás elől. A pincében bujtatták őket. Igen ám, de az anya Keszthelyen maradt, leánya csodával határos módon kimentette innen, ahol már a csendőrök keresték a „zsidókat és lengyeleket”. Két nap után a csendőrök törtek rájuk. Szombathelyre hajtották őket... A frontról ez idő tájt érkezett haza Cséby Géza, tartalékos zászlós. Döbbenet tapasztalta: menyasszonyát és anyját elvitték. A tervezett esküvő elmaradt. A két asszony a strasshofi táborban kötött ki. Majd Ptujban raboskodtak. A felszabadulást már Rzeszówban érték meg. Ismét Varsó. Aztán – valóban úgy látszik, isteni sugallatra – visszatértek Keszthelyre. Remélte, hogy találkozik vőlegényével. És csodával határos módon – mint már annyiszor – az utolsó pillanatban hazaérkezett volt angol hadifogoly, Cséby Géza. És a házasságkötés dátuma: 1946. febr. 10. És 1947. január 7-én megérkezett a Cséby-ház (patika) új lakója, a könyv szerzője.

A krimiszerű eseményekkel és romantikus fordulatokkal teli (család)történet valóban olyan „sors-címerkép”, mely a nagy időt megért magyar-lengyel kapcsolatoknak (ismét) megedzett jelképe lehet. Műfaját tekintve: esszé, történelmi tabló, szociográfia, dokumentumregény. S ahogy a jelenlegi nagykövet asszony írja: „megrendítő személyes vallomás: egy kétlaki hazafi lelki-szellemi életrajza”. A kései „múltváltás(ok)” egyik legszebb fejezete. Nem lehet megindulás nélkül olvasni.

Lehota M. János

Szilángok

(Szoliva János
– *Hol a találkozás?*)

Szoliva János
Hol a találkozás?

*Ki vagy te, ki társam sose voltál,
csak másik énem,
kivel együtt élek örök szövetségben,
ki féltve követ, mint az árnyék,
ki – partot a tenger – úgy ölel,
kinek ajka íze öröm és szorongás:
egybeforraszt,
s elszakít?*

Szoliva János saját nyelvét autentikusan megszólaltató „töredékei”, szinte röggé dermedő, mégis egymással játékba-táncba perdülő versei e legújabb kötetében is a lét általa megélt teljességének a hitével veszik fel a küzdelmet. A szerelem rejtett, titkokban, a Másikban gyökerező és felénk nyúló gesztusait tárja elének a költő *Hol a találkozás?* című válogatásában, mely immáron tizedik önálló verseskötetként látott napvilágot. A mű szilánkokat, karcolatokat idéző verseiben a határelmény villan fel: a pillanat megragadását ellehetetlenítő idő és tér kegyetlen és mégis a közeledést lehetővé tevő gesztusai, ami a környezet, a táj és a világ őt körülvevő, őt érintő, mindent a nőiség metaforáiba burkoló képeiben tárulkozik fel számunkra. A művek sora egy ciklikus ívet jár be, ahol a tavasz fényei, a fák árnyai és a bokák röppei mind-mind a megtalált-elvesztő nő által megidézett szerelem titkaiba engednek bebocsáttatást, felillantva az őszt, a télt és a sötét állandó gomolygását. Az a mindannyiunk számára átélt viszony bontakozik ki előttünk, ahol az összefonódás, az odafordulás már eleve önmagában hordozza a búcsúzás, az elfordulás lehetőségét, vagy viszont, ahol a Másik arcának hiánya emlékezésre, vágyra: „összerakásra” készlet.

Elbeszélésre. Talán csak ezzel a kifejezéssel, cselekvéssel írható le az a vívódás, mely Szoliva e mostani, de

korábbi alkotásaiban és köteteiben is megmutatkozik, és szinte egyedüli szervező erővel bír. Felületes kritikai szemszögből felvethető, hogy a fragmentáltság, a rövid és tömör beszédmód egy szétesettséget vagy szervezatlenséget rejt el a költő részéről. Egy olyan poétikai bizonytalanságot, amit a töredékesség műfaji utalásai megengednek, mivel az enigmatikussággal látszólagos leplet boríthat arra a homályra, ami művészinél tünve elfed egy ürességet. Ha nem a költői metafora temporalitása felől közelítünk Szoliva János költészetéhez, bizony elgondolkodtató lehet e kritikai beállítódás lehetősége. Am ehelyütt nézőpontunk az időbeliség nem-mindennapi tapasztalatából indul ki, így lehetőség nyílik egy konstruktív olvasatra.

„Minden csupa jel...”

Az idő - általános és tradicionális felfogásában - jelenlévő pillanatok pontszerű, szukcesszív folyamata, mely egy valaha-volt, már-nincs világából feltartóztatlanul gördülve áramlik az itt és most felé, majd az ebből következő még-nem-jelen-lévő jövő irányába. Szinte térszerű folyam, mely kacskaringózza-tekeregve hömpölyög egy még nem látott világba, új kanyarulatokat és tájakat ígérve. E folyam utazói - és sokszor rabjai - vagyunk mi magunk, akik szélfúttá arccal hasítunk előre, meg-megállva, hátratekintve, hogy emlékeket felidézve összekapcsoljuk az elveszett idők emlékeit és képeit utunk jelen állomásával. Visszanézünk, hogy lássuk a magunk mögött hagyott tájak látványát, elhalasztott áramlatok és elágazások tovatűnő hullámain, melyeket oly sokszor szeretnénk holtágaknak hinni, bízva, hogy mi valóban egy fő vonulat hátán haladunk, logikusan és kauzálisan a megérdemelt cél felé. E költői ábrándok a fiatalság romantizáló vágyaiból merítve elfogadhatók, ha nem is művészetként.

Szoliva János versei, eddigi életműve nem romantizáló, az idő elreppenő pillanatait, vissza nem hozható élményeit megidéz, e megidézés lehetetlenségét is belátó töredékek. Az ő költői időfelfogása és nézőpontja más irányban keresendő, ott, ahol e töredékek már nem pillanatokot reprezentálnak, nem egy valaha jelenként megélt pontszerű képet idéznek meg, mely mára múlttá válván az emlékezetben él mint egyszer-volt élmény. Amit egy gesztus keserű-savanykás ízével nosztalgikusan az elmúlt élet kútjából illuzórikusan visszaidézhet. Szoliva számára e múlt így sosem volt – most születik, folyamatosan. Nem nosztalgizál az elmúlás keservén. Versei, metaforái és képei egybetolódó és egymásba fonódó horizontok hektikus szövete, ahol „minden csupa jel” biztos és valóban létező referencia nélkül. Szövevény. Mert számára a múlt soha nem egy valaha megélt jelen emlékezete: e jelen nem állt elő, nem is állhat elő – mindig áthatja egy vágy előre, és mindig belejátszik egy értelmezést biztosító tradíció: „És hol a pillanat,/ ami megmarad -/ ami virág valahol?” Amikor észleljük és átéljük élményeinket, a megjelenő másikat és a felbukkanó újat, azt soha nem egy jelen pillanatában értjük meg, mert az észlelés és megértés, értelmezés, életünk szövetébe való beillesztés, tehát az Énbe való integrálás mindig dinamikus folyamatként konstruálódik meg. Saját történetünként. E történet pedig, mint minden történet, csak a végpont felől, csak egy elérendő, vágyakozóan előttünk lebegő cél felől hozza létre magát, egy olyan cél felől, mely sosincs jelen, csak illuzórikusan kivetül egy majdan eljőn horizontján – én-hiányként. E kivetülés mint álom-kép felől konstruáljuk-értjük jelenünk és múltunk eseményeit, szőjük meg életünk textúráját, újra és újra. Jelenlét és hiány egyidejűségében. Így e kint-lét mindig tőlünk különálló, mégis minket mélyen érintő közeledés, ahol a másik alakja, arca és tekintete feltűnhet, mert szállásadóként kiszorítunk önmagunk bezártságából számára egy kis helyet, létet. Ezért a Másik soha nem kebelezhető be egy azonosságot feltételező Énbe, a különböző nem ragadható meg az én azonosságával egy pillanatban. Ő mindig is különböző marad tőlem, mert a világunk közös, és nem az enyém. Közös otthon. Így múltunk emlékei nem egy valaha észlelt és megélt jelenből vezetődnek le. Szoliva János két évtizedes költői munkássága ennek tanúságtétele. Alkotásai ezért töredékesek, alázatosak, mindig más és

más történetként újraszöhetőek. Emlék-képek. És az emlékkép – kép: nem visszaemlékezés egy jelenre, hanem köztes létező a dologi-tárgyi világ és az illúzió között. Egyanyagi hordozóval bíró fantázia, egy közellévő távollét, mely soha nem érkezik meg, csak felfüggeszt. Felfüggeszti éneket, a másik megismerhetőségét, a világ bekebelezhetőségét tagadja meg tőlem, lebontva és kítárva a világ elé. Különbözőséget hoz az azonosság hatalmi megragadásának szorításába, így nyitva ki minket a szerelemnek és a megismerés örök körforgásának. Szoliva János verseit e metaforika képisége jellemzi, ahol minden egységbe rendeződik, kereteződik, és ugyanakkor el is különböződik, mert megtagadja a világos és precíz logika definiálhatóságát. Ezért Szoliva alkotásai csupa kérdés és talány, csupa „kitüremkedés”, „félbeszakadás”, „eltérítés”, „kerülőút” és „összefonódás”. Ahol folyamatosan: „nincsen-világból/ összerakom/ kitalált arcotat” mert „nem vagy otthon sehol” – így „csak nézzük egymást,/ csak nézzük magunkat./ felsírnak sosem volt perceink.../. Hol a találkozás? A kötet címe és címadó verse örök kérdés marad. A találkozás soha nem jöhet el, csak közeledés egy folyamatos távollét közepette. De ahol a közeledést csak a távollét biztosíthatja. A tapasztalás és értés azonosságába maradéktalanul nem hullhat bele a különböző, mert akkor ő nem is különböző, így maradna a puszta és sivár narcisztikus lét, az önmagam végtelen tételezése. A találkozás ekkor azért lehetetlen, mert nem lenne kívül. Szolivánál e találkozás, a szerelemben és utazásban megélt együttlét nem azért tolódik el, mert emígy lehetetlen, hanem mert örök és folyamatos, dinamikus és vibráló, hol közeli, hol e közelség lehetőségét biztosító távolság, mely képeket és fantáziát teremt. Metaforát, ami maga az azonos, de mégis más. Így emberi.

A kötet átfogó képei a látvány és a filozofikus gondolat cikázásait, benső kétkedéseit és revelációit tartják egyben, amitől látszólagos fragmentáltsága teljessé, újra- és újraértelmezhetően egységessé válik. Ettől lehet e versciklus Szoliva János költészetének egy újabb nagyszerű tablója, az olvasónak pedig egy mélyen érintő élmény.

(Pannon Tükör Könyvek, 2009.)

Pénzes Dávid

Félelem és reszketés¹ Muravidéken

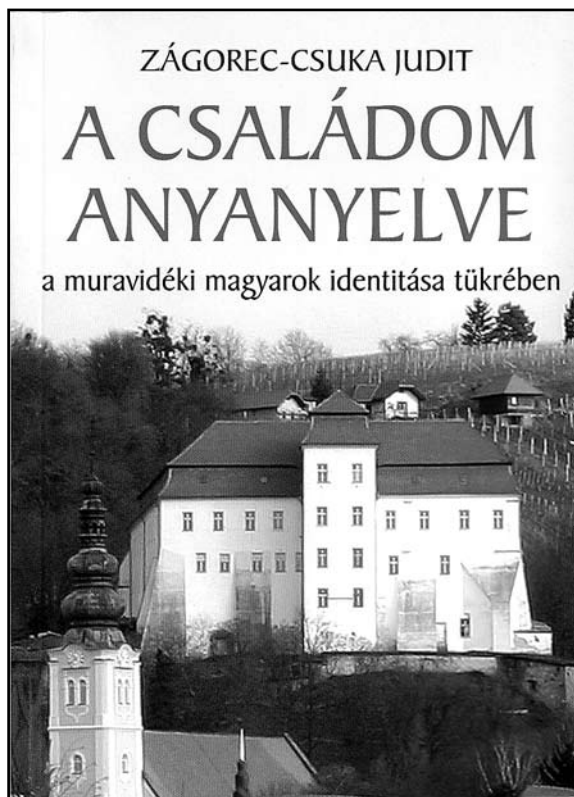
Nehéz a recenzens dolga, amikor Zágorec-Csuka Judit könyvéről, *A családom anyanyelve* a muravidéki magyarok identitása tükrében-ről kell írnia. Több szempontból is nehéz dolog. A cím alapján nem egy „nyelvédő” könyvre számít az olvasó, hanem egy leíró, „történeteket mesélő” könyvre.

A könyv két tanulmányt tartalmaz. Az első „A családom anyanyelve”, a második a „Mitől függ a muravidéki magyarok identitása?” címet viseli. Az első tanulmány a hosszabb, és véleményem szerint kevésbé sikerült.

A probléma – nem is kevés – sokkal inkább a tartalommal van, semmint a külsővel, vagy éppen a tördeléssel (ami azért lehetne jobb is). Már az első oldalon egy ellentmondásba ütközik az olvasó: „a családi nyelvhasználat folyamatos átalakulásban van. A helyes nyelvhasználat elsajátításához” (5. oldal) ugyebár az idézet első felével semmi gond sincs, ám a folytatásban a „helyes” szó valahogy nem stimmel. Miért is? A „helyes” vagy „helytelen” nyelvhasználat meghatározása – gyakorlatilag – lehetetlen. Vannak, akik odafigyelnek arra, hogy mit és hogyan mondanak (ilyenek a politikusok, esetleg a logopédusok), de a hétköznapiakban nem ez a jellemző. Mindenkinek van egy egyedi stílusa, ami olyasmis, mint az ujjlenyomat. Példának okáért ez az „egyedi jelleg” (már ha sikerül beazonosítani) segíthet a remekírók elfeledett munkáinak azonosításában. De akár a kézíráshoz is hasonlíthatjuk a nyelvhasználatot. Mindenkié más, és éppen ezért nehéz is lenne bárkiét „lemásolni”. A törvényszéki grafológusok rendszerint meg tudják állapítani, hogy ki írta alá a levelet (és ehhez elegendő néhány írásminta). A nyelvhasználat is hasonló, mindenkié egyedi.

A szerző a következő szintén téves megállapítással folytatja: „A fenti megállapítás még érvényesebb a határon túli magyarság nyelvhasználatára, főleg azokra a nyelvjárászszigetekre, ahol én élek családommal.” (5. oldal). Miért lenne érvényesebb? Hogyan tudna egy határon túli (vagy akár határon inneni) magyar „helyesen” nyelvet használni? Ki(k) és hogyan határozza meg a helyes nyelvhasználatot? Mi alapján határozza meg a helyes nyelvhasználatot? S milyen alapon teszi

¹ A cím Kierkegaard és Hunter S. Thompson nyomán jutott az eszembe.

azt „kötelezően betartandóvá” bárki számára? Mi történik, akkor ha nem tartom be ezeket a szabályokat? Szerintem semmi. És addig van jó dolgunk, ameddig ez így is marad.²

A bevezető gondolatoknál ugyan megtudjuk, hogy pontosan kikről fog szólni a könyv ám arról már nem kapunk felvilágosítást, hogy kikről nem és miért? Így például nem kapunk információt arról, hogy az édesapja és a nagypapa felesége (vagyis a nagymama és az anyuka) hogyan beszéltek, egyáltalán megtanultak-e magyarul? Továbbá az a kérdés is felmerült bennem, hogy a férjéről miért nem ír? Ő egyáltalán nem beszél magyarul? A szerző számára ezek valószínűleg evidens dolgok, ám a legtöbb olvasónak – így nekem is – nem az. „A muravidéki nyelvjárás sajátosságai – nagyapám és édesapám nyelve” (6. oldal) fejezetben nem kapunk képet arról, hogy miért is lenne sajátos a muravidéki magyar nyelv, vagy éppen milyen is édesapja vagy nagypapa magyar nyelvhasználata? Hangatani szempontból a következő fejezetben egy hosszúságú lista olvasható, mely a szerző 1988-ban írt (tehát korántsem aktuális) tanulmányából való. Jó lett volna összehasonlítani, hogy az elmúlt közel 20 évben mennyit változott a „muravidéki magyar nyelv” és ezek a változások mennyiben közzönhetők a

² Egy aranyos kis mese a témához: Dudás Attila: Mese a szállóigékről meg a nyelvőrök hatalmáról. Az interneten elérhető változat: <http://dragon.klte.hu/~tkis/mese.htm>

történelmi eseményeknek (határnyitás, s némi túlzással élve az egységes, közös Európa „létrejötté”). Illetve jó lett volna, ha kiderül, hogy ezek a változások milyen konkrét – tapasztalható – formában jelentkeztek? Hangtani változások, esetleg megváltoztak bizonyos „nyelvtani szabályok”? Mivel a gyűjtés nem a legfrissebb, talán célszerű lett volna, ha a szerző végez egy kis „friss gyűjtést”. Egyrészt egy friss gyűjtés megmutathatja, hogy pontosan „hol tart”, milyen formában él a magyar nyelv Muravidéken, másfelől pedig összehasonlító vizsgálatokat lehetett volna végezni. Ezt a lehetőséget úgy vélem kár volt elszalasztani.³

Míg a szülők nyelvi sajátosságairól alig kapunk képet, a szerző saját magáról egy teljes fejezetet ad (lásd „Az irodalmi nyelv sajátosságai Zágorec-Csuka Judit költészetében” 11. oldal). Több szempontból is szerencsétlen, amikor valaki saját magáról ír egy dolgozatban. Egyrészt minden tudomány művelője igyekszik témáján kívül elhelyezkedni (elfogulatlanság miatt is), másfelől ha meg kell határoznom saját magam, nehéz úgy írni magamról, hogy ne tűnjek nagyképűnek vagy egoistának, ebből fakadóan pedig nehéz elkerülni, hogy másokban ne keltsen negatív érzéseket. Továbbá nehézkes magunkat „külsőleg” (külső szempontból) elemezni, jellemezni, pont ezért igyekeznek magukról nem írni nyilvánosan az írók, s inkább naplókban írják meg a saját magukkal kapcsolatos gondolataikat. A szerző itt nem az ars poeticájáról ír, és nem is elemzi saját magát. Egyszerűen csak néhány korábbi művének a recenziójából idéz (szóról-szóra átvéve az eredeti szöveget) meglehetősen hosszsan. Továbbá kiegészíti még saját „mondanivalójával”, melyek általánosságok: „a kibontakozásához szükséges volt az irodalmi nyelv elsajátítása és folyamatos művelése. Erre bizonyítékként szolgálnak a szépirodalmi műveim.” (12. oldal) vagy éppen „Stílusom egyrészt általában írásomnak a módja, másrészt annak a korszaknak és irányzatnak a módja, amit képviselek.” (13. oldal). Ezek majdhogynem tíz oldalon keresztül olvashatóak a könyvben. Igazság szerint ez az a fejezet, amelyet nem kellett volna megírni, vagy legalábbis ki kellett volna hagyni a végső szövegből. Dicséretes, ha valakinek a verseskötetére felfigyelnek, függetlenül attól, hogy versfordításokról, vagy „saját” költeményekről van szó (bizonyos értelemben a fordítás is saját költemény). Továbbá az sem szerencsés amikor a szerző saját magát magyarázza (vagy legalábbis próbálja magyarázni). Ennek ékes példája a kötetnek 23. oldalán található: „A szavak fogalmi tartalma mint a szóhangulat forrása” című fejezetben. Itt ugyanis egy listát kapunk az általa írt művekben használt hangulatszavakból azok alapján, hogy pozitív vagy negatív hangulatot fejeznek

3

Arról nem is beszélve, hogy egy ilyen kutatás finanszírozását az Európai Unió és talán még Magyarország is támogatta volna. Egy összehasonlító tanulmány pedig sokkal nagyobb visszhangot keltett volna „szakmai körökben”, mint az itt ismertetett könyv.

ki (kellemes, pozitív szavak: „termőföld, szülőföld, Muravidék, Pannónia szívében”, negatívan csengőek: „viharverten, elveszítéd, gúnyos, száműzetés” – a szerző által felállított sorrendben idéztem a két lista első négy szavát).

A gyermekei nyelvének kialakulása során (az első tanulmány harmadik fejezete) a pszichológusok korábbi téziseit ismétli, némi egyéni színezettel. Sajnos pont ez a fejezet az, ami a legnagyobb csalódást kelti az olvasóban. Az egyéni színezet rendkívül halvány. Sokkal több egyedi történet – ha tetszik mese – sokkal inkább kifejezte volna a szerző céljait, semmint az, hogy a pszichológusok szavait „támassza” alá (már azét a néhányét, akikre találunk utalást a szövegben).

A 33. oldalon szól a keveré nyelvűségről. A szerző szerint: „A kétnyelvűség szükségszerű, de a keveré nyelvűség gyengíti az anyanyelvet” (s mindezt egy alfejezet címében írja). Ez egy „nyelvi interferencia”, semmi több.⁴ A felnőtteknél is éppúgy előfordul, mint a gyermekeknél. Természetesen a nyelvhasználatunkra is hat a környezet, ahol élünk, így természetes jelenség, hogy a magyar szavak közé szlovén szavak kerülnek, vagy azok furcsa keveréke. A szlovén szavakat pedig a környezetből veszi a gyermek (és a felnőtt is), ahol „mozog” – így természetes, hogy néha keverednek a két nyelv szavai a beszédükben. Gondoljunk csak arra, mi történik, amikor a városból kiviszik a gyermeket egy-két hétre a nagyszülőkhöz falura. A gyermek pillanatok alatt elsajátítja a „nagyszülők nyelvét” és alkalmazza azután is, hogy visszavitték a szülők.⁵

A 36. oldalon beszédhelyzetekbe botlunk. Találunk két darabot. Keveset! Pedig rendkívül élvezetes volt olvasni az élőbeszédet, illetve belelátni abba, hogyan beszélnek Muravidéken, Zágorec-Csuka Judit gyermekei a magyar nyelvet. Megjegyzendő, hogy nagyon is jól, pont úgy, ahogy Magyarországon is beszélnek, s korántsem olyan rosszul, mint ahogy azt a szerző írja. Az, hogy engemet használ engemet helyett, vagy éppen, tót-ot mond tolt helyett, esetleg kockáho-t kockáho helyett korántsem hiba. Legfeljebb a „nyelvművelő nyelvisművelőknél”. Élőszóban egyáltalán nem zavarja az érthetőséget.

A 39–40. oldalon hosszasan olvashatunk olyan hibákról is melyek „helyesírásiilag sem állják

4 Vö. Sándor Klára: Az előnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. in. Régió 1995 4. szám (6. évfolyam) 6-7. oldal. A tanulmány az interneten is elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00023/pdf/05.pdf>

5 Számtalan példát lehetne felhozni még, s nem is feltétlenül kell a nagymamához kimenni. Elég, ha csak arra gondolunk, hogy a gyermek a szomszéd utcában lévő óvodában mennyi újat tanul például káromkodni is. Az óvodában rendszeresen tanulnak egymástól „csúnya” szavakat, amit eleinte gyakran használnak, aztán később „megtanulják” (némi szülői nyomásra), hogy hol „illik” használni ezeket a szavakat. (Ám ezek kulturális, szociológiai következmények és egyáltalán nem nyelvészeti problémák.)

meg a helyüket, de stilisztikailag sem fogadhatók el". A helyesírás kódolás kérdése, vagyis az, hogy éppen hogyan írjuk a szavainkat a mindenkori „szokásjog” (megszokás) határozza meg. Akit érdekelnek ezek a változások nézze végig az Akadémiai kiadó által kiadott „A magyar helyesírás szabályai” című ajánlás különféle kiadásait, s maga is meggyőződhet, hogy bizony minden évtizednek megvolt a maga „hejes-nem-írása”... Az, hogy létezik egy ajánlás természetesen nem gond, mint ahogyan azzal sincs probléma, hogy ma már a szabálygyűjtemény használatával ezt az ajánlást kéri az érettségin. De egy e-mail, vagy chat közben senki sem koppint a fejemre, ha azt írom, hogy „emléxel” vagy hogy „xar napom volt”. Ugyanez érvényes a stilisztikailag elfogadhatatlan hibákra is. Ám itt fokozottan érvényes az a megállapítás, hogy „ízlés dolga”. Van aki így, van aki úgy fogalmazza meg mondandóját és egyik sem rosszabb a másiknál. A könyvben olvasható a következő mondat: „De megeshetik az is, hogy nem ismerik a tájszó köznyelvi megfelelőjét” (40. oldal) – véleményem szerint „stilisztikailag” sokkal jobb lett volna ha a „megeshetik” szó helyett a „megesik” alakot használja a szerző. De ez az egyéni véleményem – és ettől még értem, hogy mit akar kifejezni.

A suksükölést is felrója hibának a szerző, aki láthatólag szociolingvisztikát nem olvasott. Sándor Klára tanulmányából tudható, hogy „az olyan típusú mondatok, mint például *Menj egy kicsit odébb, mert nem lássuk tőled a tévét* nyelvi szempontból semmivel sem rosszabbak, mint a *Menj egy kicsit odébb, mert nem látjuk tőled a tévét*”.⁶ Magyarországon, mind a kétféle módon használjuk és értjük is. Semmi gond sincs egyik alakkal sem. Miért? Egyrészt, mert ugyanarról van szó mind a két esetben, másrészt pedig – mivel többféle környezetben mozog az ember – megtanuljuk, hogy vannak, akik így beszélnek, vagyis „suksükölnek”. S néhány alkalom után fogjuk tudni (mert megtanuljuk), hogy mi az, ami egy kicsit másként hangzik, de mégis ugyanazt jelenti nálam is.

A kétnyelvűség korántsem posztmodern helyzet. Különösen nem posztmodern nyelvi helyzet (47. oldal). Egyrészt azért, mert mindig is voltak olyanok, akiknek szülei eltérő nyelvet tekintettek anyanyelvüknek (például magyar apa és spanyol anya), másfelől pedig mindig is voltak olyanok, akik kivándoroltak és újhazájuk nyelvét teljesen átvették, gyakorlatilag anyanyelvi szinten beszélték és a régít sem felejtették el. Sőt a nyelvek széles skálája találkozhat egy-egy nyelvhatáron. Ebben semmi posztmodern nincs. A kisebbségi lét természetesen sajátos helyzet, ám ma – éppen az Európai Uniónak köszönhetően – minden lehetőség

6 Sándor Klára: Az előnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség. in: Régió 1995 4. szám (6. évfolyam). A tanulmány az interneten is elérhető: <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00023/pdf/05.pdf> - 2009-05-21

(különbféle programok), nem is beszélve az anyagi forrásokról, rendelkezésre állnak a kisebbségi nyelv használatára, megőrzésére - elvileg. A gyakorlat sajnos nem ezt a példát mutatja: Romániában éppen most tömegesen bocsátják el a magyar anyanyelvűeket a közigazgatásból, Szlovákiában pedig az új nyelvtörvény korlátozza a kisebbségi nyelvhasználatot.

A szerző felveti egy közös, magyar–szlovén egyetem létrehozását, ahol elsősorban magyar nyelven folya az oktatás (62. oldal). Szép gondolat, de talán kissé túlzás.⁷ Kétségtelen, hogy a Szlovéniában élő magyar kisebbségnek meg kell adni a lehetőséget, hogy a felsőoktatásban magyar nyelven tanulhasson, ám ehhez egy önálló, új intézmény létrehozása felesleges. Sokkal hasznosabb volna a már meglévőket fejleszteni, kiegészíteni. Erre a szlovén alkotmány lehetőséget biztosít, melyet a szerző a tanulmány elején említ is.⁸

A kötet első tanulmányának összegzésében a szerző végkövetkeztetéseit semmi sem támasztja alá. „Családom nyelvének történeti (szinkrón) és területi (diakrón) fejlődését áttekintve megállapíthatom, hogy még a kisebbségi helyzetből adódó hátrányos helyzetű nyelvi szituációkból kiindulva is lehetséges a magyar nyelvet a tájszólás szintjéről az irodalmi nyelvire emelni és művelni.” Az idézet első felében említett „fejlődés” bemutatása abszolút hiányzik a tanulmányból. A „tájszólás szintje” és az „irodalmi nyelv” illeten való egymáshoz viszonyítása nem helytálló. Az egyik ugyanis egy sajátos kiejtést takar, míg a másik az írott nyelv – stilisztikai értelemben véve – legmagasabbikának, legigényesebbnek tartott változatát. Az pedig, hogy az irodalmi nyelv kisebbségi sorból is művelhető nem új a nap alatt. Amikor Zágorec-Csuka Judit Magyarországon tanult, rengeteg szót, nyelvtani sajátosságot sajátított el, s mivel sok szépirodalmat olvasott vélhetően a szókincse is bővült. Ebben semmi különös nincsen. A szerzőn kívül jó példa a kisebbségi sorból művelt irodalmi nyelvre, a tanulmánykötet vezérfonalának is tekinthető *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című mű szerzője: Sütő András.

Továbbá egy meglehetősen rosszul csengő szó, az „élettér” (64. oldal) üti meg az olvasó szemét az összegzésben. Sokkal szerencsésebb lett volna, ha a szerző a „környezet” szót használja, ugyanis az előbbi szónak a második világháború óta erősen negatív jelentése van Magyarországon.

A tanulmány legnagyobb problémája, hogy se eleje, se vége. Semmit sem mutat be, amit pedig bemutat, az telis-tele van minősítésekkel (hibák felrovása). Azt valamiért elfelejtette jelezni, hogy milyen alapon veszi

7 Ráadásul számtalan „nyelvi problémát” is felvet, ezekről bővebben: Kontra Miklós (szerk.): Sült galamb? <http://mek.oszk.hu/03200/03269/03269.pdf>

8 Szlovéniában pedig még mindig nagyságrendekkel több lehetőség van a kisebbségi nyelv használatára, mint más szomszédos országokban, ahol számottevő magyarság él.

hibának. Az Akadémia által rendszertelenül kiadott helyesírási szabálygyűjtemény, mindössze ajánlás, igaz, a közérthetőség kedvéért célszerű az írott szövegeknél alkalmazni. De nem kötelező és nem is „rendszabályok gyűjteménye” (nem egyenlő a KRESZ-szel).⁹ Bárki szabadon figyelmen kívül hagyhatja és nagyon helyesen hagyják is, elég csak egy-egy IRC csatornára feljelentkezni és megnézni, hogy a fiatalok hogy „tiporják sárba” a magyar nyelvet.¹⁰

A kötet második tanulmánya az előzőnél sokkal jobban sikerült, de ebben is vannak „pontatlanságok”. *„Egy megtervezett, írásban is rögzített, a muravidéki magyar nyelvre vonatkozó helyesírási szabályrendszert kellene kidolgozni a nyelvápolás érdekében, amelyben meg volna határozva, hogy a szlovén kontaktusnyelv miatt mi minden elfogadható még ebben a nyelvben, és mi nem.”* (72. oldal). Ebben az esetben úgy vélem, hogy minden régió létrehozhatna egy-egy saját szabálygyűjteményt Zalaegerszegtől Záhonyig.

Gyakorlati az ismétlések a szövegekben. Többször olvashatjuk, hogy hova jár a kisfiú, és hogy mikor volt a legutóbbi népszámlálás (2002), s ezen census során hányan vallották magukat magyarnak. Ezek rendre visszatérnek egy-egy fejezeten belül is. Az identifikáció szót is vagy hat-hét helyen elmondja, hogy pontosan mit jelent, meg hogy latin eredetű. A könyv sokszor didaktikus, idegesítően szájbarágó, s ezek az ismétlések tovább rontják a stílust (merthogy ez korántsem „igényes nyelvhasználat”).

A „könyvecske” talán legnagyobb problémája, hogy céljához semmivel sem járul hozzá. Vagyis ahhoz, hogy a magyar nyelv fennmaradjon a Muravidéken. Továbbá, semmivel sem kerülünk közelebb a muravidéki magyarok nyelvhasználatához.

A szerző sajnos abban a tévhitben van, hogy a nyelv a nyelvészek által szabályozható, sőt szabályozandó. Pedig ez a nézet rendkívül téves,

9 Vö. Kálmán László: iskolai nyelvi nevelés Antal László szellemében. In: B. Nagy Ágnes – Szépe György: Anyanyelvi nevelési tanulmányok II. Iskolakultúra könyvek, Pécs, 2006. Hálózati változat: http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/anyanyelvi_nevelési_tanulmányok_2.pdf

10 Bővebben lásd: Zsádon Béla: Terjed az Internet, romlik a nyelv című írását. Az írás az interneten is elérhető: <http://zsadon.hu/kezirat/netnyelv.htm>

azontúl stigmatizáló is, hiszen önkényesen döntenék el, hogy mi a helyes és mi nem. Azt ugyanis elfelejtik a nyelv művelők, hogy mindenki egyedileg beszél a nyelvét, legyen szó magyarról, oroszról, németről stb. A különféle nyelvváltozatok színesítik, ha tetszik gazdagítják a magyar nyelvet – nem pedig szegényítik. Ugyanígy az idegenből átvett szavak sem szegényítik a magyar nyelvet, nem szegényítik a kifejező erejét, sőt a magyar gondolkodást sem szegényítik.¹¹

Tény, hogy a nyelv folyamatosan változik. Kik változtatják? Azok, akik használják, beszélnek az adott nyelvet. A Muravidéken használt mai magyar nyelv a 80 évvel ezelőttihez képest bizony nagyon sok mindenben eltér. De a mai, Veszprémben beszélt magyar nyelv is eltér a 80 évvel korábban, Veszprémben beszélt magyar nyelvtől és ez így természetes. Kár búslakodni azon, hogy ez jó vagy rossz. Egyszerűen csak más. A Magyar Társadalomtudományok Digitális Archívumának¹² gyűjteménye közt böngészve igen-igen érdekes, ma már mulatságosnak tetsző szövegeket olvashatunk. S annak ellenére, hogy magyarul van nem is mindig értjük.

Az iskolának pedig a kifejezőkészség fejlesztésére kellene koncentrálnia nem pedig az aktuális magyar nyelvtan befűláztatására.¹³ Csak remélni tudom, hogy az anyanyelvi képzés ez irányba fog eltolódní.

Jó volna, ha végre valahára békén hagynák az embereket és mindenki saját maga kedvére beszélhetne anélkül, hogy szégyenkeznie kellene, akár egy pillanatra is. Továbbá örülnék neki, ha elfogadnánk, hogy annyi nyelvváltozat él, ahányan beszélnek az adott nyelvet (a magyar esetében körülbelül 13 millió). A nyelv „elsajátítása” nagyban függ a környezettől, a családtól, a barátoktól és a különféle, a szocializációban szerepet játszó helyzetektől. Ezt végre meg kéne érteni és el kéne fogadni.

11 A török, vagy éppen a német hódoltság idején mindkét nemzettől vettünk át szavakat, pl. *spájz* (német), *papusz* (török). Ezek pedig aligha szegényítették a magyar nyelvet.

12 Közkeletű jelölése: MTD@ honlapja: <http://mtdportal.extra.hu/>

13 Vö. Kálmán László: iskolai nyelvi nevelés Antal László szellemében. In: B. Nagy Ágnes – Szépe György: Anyanyelvi nevelési tanulmányok II. Iskolakultúra könyvek, Pécs, 2006. A könyv letölthető az internetről: http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/books/anyanyelvi_nevelési_tanulmányok_2.pdf

Ferencz e. Győző

Könyvtükör

Rózsás János: GULag-lexikon, 2. kiadás

„Kolima, szép Kolima –
Micsoda sarkköri táj!
Tizenkét hónap zima,
A többi meleg nyár.”
(Gúnyvers)

Az egykori rabtárs, a későbbi Nobel-díjas, Alekszandr Solzsenyicin így beszélt az irodalmi díj átvételkor Stockholmban, 1974 decemberében:

„Én a Gulag-szigetcsoport ősszel megjelenő harmadik kötetében többek között megemlítem Rózsás Jánost, kizárólag csak azért, hogy közismertté tegyem ezt a nevet. Mert egy nagyon jó szándékú, és tisztességes magyar fiatalember, aki velem szenvedett egy táborban...” (Zalai Hírlap, 2008.08.09.)

Nos, ez az egykori fiatalember évtizedek makacs kutatómunkája eredményeképpen megalkotta nagyszerű kezdeményezésének második, kibővített kiadását.

Az előszóban Für Lajos arról ír, hogy 25-30 millió halott szárad a náci Németország vezetőinek lelken, és legalább 100 millióra tehető az eurázsiai, afrikai és amerikai kommunista rendszerek által kiirtott emberek lélekszáma. Tegyük ehhez hozzá a portugál Salazar, a spanyol Francisco Franco, a görög ezredesek, a chilei Augusto Pinochet, az afrikai Bocassa „császár”, a szerb Radovan Karadzics és a többi kényúr által szinte napjainkig „eltávolítottak” százazreit. Egyetlen adatsor a rettenet korának érzékeltetésére: csak 1932-1938 között, „a nagy tisztogatások” éveiben 19 millió szovjet embert tartóztattak le, zártak börtönökbe vagy kényszermunka-

táborba, közülük 7 millió meg is halt, köztük Sztálin közvetlen rokonai, a Szvanidzék is!

De mi most a sztálini rendszer kényszermunkatábor-birodalmának magyar áldozatai – a még élők, köztük a szerző, és a már holtak – előtt hajtunk fejet. Erről, a tulajdonképpen Lenin-Trockij óta kiépült táborbirodalomról először hitelesen 1950. augusztus 15-én értesült a világ, amikor a brit küldöttség előterjesztette jelentését az ENSz gazdasági és szociális tanácsának ülésén arról, hogy a Szovjetunióban legalább 10 millió ember sínylődik kényszermunkán a 165 táborban. (Kurt Rieder, azaz Gécz Zoltán: A koncentrációs táborok története, Vagabund Kiadó, 2001.)

Arról, hogy milyen viszonyok uralkodtak ezekben a hivatalosan átnevelő-javító munkatáborokban, egy belügyi őrnagy, a burját-mongol Dancig Szergejevics Baldajev beszélt. (Kovács Ákos-Sztrés Erzsébet: Tetovált Sztálin, Szeged, 1989.) Évtizedeken át járta a táborok tucatjait, följegyzett és lerajzolt mindent, amit látott-hallott:

„Rablógyilkosok lettek a politikai elítéltek brigádvezetői, s általuk szinte korlátlan volt az önkényeskedés. Nem számított nagy bűnnek, ha a rablógyilkos megöld egy politikait. Minél gonoszabbak voltak, annál elégedettebbek voltak a GULag főnökei. Az emberi élet, különösen ha a „nép ellenségei”-ről volt szó, nem ért semmit. A politikai elítélteket gyakran megerőszakolták, elkövettek mindent, hogy emberi méltóságukat porig alázzák.”

Közben pedig olvashatták a jelszavakat, Sztálin megállapításait a szocialista szovjet ember méltóságáról, a női lét dicsőségéről...

Idézzük ide a lexikon-szerző Rózsás János történelmi háttérű bevezető tanulmányának néhány sorát.

„Ahogy 1944 kora őszén az első szovjet katona

magyar földre lépett, a katonai elhárítás és a szovjet állambiztonsági szervek megkezdték a katonai és polgári személyek, nők és férfiak összefogdosását, letartóztatását, különböző hamis vádak, gyanú és föltételezés alapján – vagy egyszerűen a lakosság megfélemlítése céljából. A szovjet katonai törvényszékek 10-25 éveket róttak ki vagy halálos ítéleteket mondtak ki a kezük közé került magyar állampolgárokra a szovjet Btk 58. paragrafusának valamely pontjával vádolva...” Külön értéke a bevezetőnek az 58.§ különböző pontjainak részletezése: hazaárulás, fegyveres fölkelés a szovjet rendszer ellen, az ellenség támogatása, kémkedés, kártétel, szovjetellenes propaganda... Ugyanis a letartóztatott magyarokat szovjet állampolgároknak tekintették, és eszerint ítékeztek fölöttük.

Rózsás János és elfogott leventetársai fölött is. Ugyanis Szalásiék égbekiáltó bűnei között is különleges helyet foglal el, hogy fiatalságuk virágjában lévő kiképzetlen leventeiíjak ezreit hajsztolták a halálba, vagy a szovjet rabságba.

„A megszálló Vörös hadsereg felderítői minden esetben hozzájutottak a különböző, leventékből verbuválódott csapatok névsorához. A szülői házból szedték össze a fiúkat, sorra élték őket, mint terrorista, diverzáns háborús bűnösöket... sok esetben nem vesződtek névsorok felkutatásával. Az utcákon portyázó járőrök megszóltatták a fiatal fiúkat, és rövid igazoltatásra bekísérték őket a katonai parancsnokságra. A néhány percből aztán nyolc vagy tíz esztendő lett, mire néhány hírmondónak életben maradt túlélő haza keveredett Szibéria őserdeiből, a sarkkörü szénbányákból vagy Kolima hírhedt aranybányáiból.” – olvasható a bevezető tanulmányban.

Abban pedig, hogy a mintegy 750 000 magyar hadi- és politikai fogoly csak késedelemmel és éveken át szivárgott haza, nagy része volt nem csak annak, hogy a szovjet újjáépítéshez rengeteg munkáskézre volt szükség, hanem annak is, hogy Rákosi Mátyás keresett elképesztő kibúvót személyesen magánál a nagy példaképénél, Sztálinnál: ha hazatérnének, ennyi fasisztával nem tudja fölépíteni a szocializmust Magyarországon!

A szerző a GULag táboraiiban a hazatérés reménye nélkül sínylődött mintegy 100 000-ból 4,5 ezer magyar rabtársának, köztük számos zalainak állított emléket azzal, hogy nem csupán névsorolvasást tartott, hanem életutakat idézett meg elképesztően kitaró kutatás eredményeképpen, amelynek során számos segítőtőre talált még Svájcban, Californiában, Virginiában, Münchenben is a hazai adatközlőkön, pénzzel és más módon segítőkön kívül. Méltán viseli a zalai és nagykanizsai díszpolgári címet!

(Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008, Gura Nyomda, Zalaegerszeg)

Ördög Ferenc: Válogatott tanulmányok

Ugyan kinek jutna eszébe, hogy számbavegye a harangok, a gyógyszertárak, dűlőutak, tókák, céhek elnevezéseit, a gúnynevek, ragadványnevek nyomába eredjen Érsekújvártól Eszékig, Zalaszentmihálytól a Tolna megyei Gyulajig, a szülőfaluiig úgy, hogy ennek meg tudott nyerni 200-nál több önkéntes segítőt, köztük a tanítványait vagy éppen kivételes leleményként végig böngészni a Zalai Hírlap gyászjelentéseit, hogy kigyűjttesse a megkülönböztető elnevezéseket?

A nagykanizsai tudós nyelvész tanárnak, Ördög Ferencnek. Ráadásul Európában elsőként!

Most aztán rácsodálkozhatunk arra a sok rétegű és -oldalú elhivatottságra, a válogatott tanulmányok szerzőjének életútjára, amelyet 402 oldalon kísérhetünk végig.

Ebben segítségünkre van Hajdú Mihálynak a 75 éves Ördög Ferencet köszöntő tanulmánya és Czupi Gyula, az egykori tanítvány személyes hangú előszava.

A teljesen árván maradt, s a nagyszülők nevelte Ördög Ferit a tehetsége és kirtartása egészen a szegedi bölcsészkarig vitte.

„Itt nemcsak alapos nyelvészeti képzéssel találkozott, hanem diákként is olyan munkakörülményekkel, amelyek lehetővé tették számára az önálló kutatást, az elmélyülést a tudományban. Itt ismerkedett meg Domján Júliával (ahogyan nevezte, s mi, barátai is hívtuk: Jutkával), fiatalabb kolléganőjével, mégis évfolyamtársával, akivel együtt jártak szemináriumokra, speciális kollégiumokra (többek között névtanból is), és még az egyetem befejezésének évében, 1956 novemberében házasságot kötöttek... együtt lettek tanárok Nagykanizsán...” – olvashatjuk Hajdú Mihály köszöntőjében – a mai Batthyány Lajos nádorról elnevezett gimnáziumban, onnan is ment nyugdíjba 1992-ben. De nemcsak itt, hanem különböző főiskolákon, egyetemeken tanított, sőt a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének főmunkatársaként irányította az országos helynévgyűjtést és -kiadást.

Ugyanis már 1961-ben elkezdett foglalkozni a helynevekkel, s a Zala megyei tanács áldozatából Markó Imre Lehellel és Kerecsényi Edittel közösen kiadta a Zala megye földrajzi nevei című, 737 lapos alapművet. Innen szélesült országos mozgalommá a helynévgyűjtés. Ez külföldi elismertséget hozott a fiatal kutató tanárnak. Ezt követte az 1991 és 1998 között megjelent négy vaskos kötet Zala megye népességösszeírásai és egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1745-1771) címmel.

„Hihetetlen precizitás, aprólékos megfigyelés és rendszerezés jellemzi a hatalmas anyagok földolgozását” – állapítja meg a köszöntő bevezető, amely sorra veszi a további munkákat, az itthoni és külföldi

előadások tucatjait, de nem feledkeznek meg azokról sem, akik Ördög Ferencnél kezdték el tudományos szárnypróbálgatásaikat.

A hazai névtudomány szerencséjére első feleségének halála után kutatásaiban és azok eredményeinek földolgozásában kiváló alkotótársra talált dr. Lendvai Anna, magyar-történelem szakos tanárnő, helytörténész személyében, így aztán nem állt be törés tudományos munkásságában.

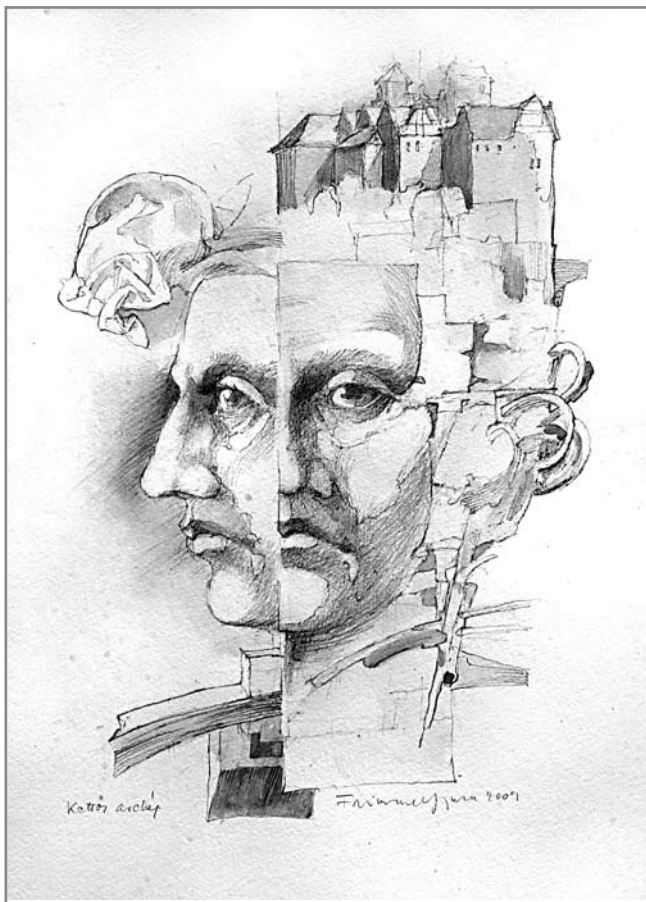
Ennek foglalata a Válogatott tanulmányok című kötet, amely sorra veszi a nyelvtudománynak mindazokat a területeit, amelyekben Ördög Ferenc kezdeményezőként kiváló alkotott: a földrajzi nevek, a személynevek, a névtudomány és művelődéstörténet, a névtudomány és stilsztika, a névtudomány és szociológia(!), a névtudomány és a helyesírás-történet, valamint mindezek oktatása is megtalálható a kiadványban. Külön ajándék az olvasónak, hogyan dolgozta föl a tudós Ördög Ferenc szülőfaluja nyelvjárását, amelyen – állapítja meg a tudóstárs Hajdú Mihály – ma is szívesen szólal meg barátai között.

Mindezek után természetes, hogy Állami Díjjal ismerték el munkásságát 1975-ben, s a Magyar Nyelvtudományi Társaság is fejet hajtott előtte a Csúry Bálint Emlékéremmel, valamint megkapta a Pais-díjat is. Választott megyéje Alkotói Díjjal, a megye, Nagykanizsa városa és szülőfaluja, Gyulaj is díszpolgársággal jutalmazta kiemelkedő munkásságát.

(Czupi Kiadó, Nagykanizsa, 2008.)

Ördög Ferenc különös büszkeséggel ajánlott egy füzetet e sorok írójának. Az ugyancsak gyulaji Dobos Anita vélhetően PhD-értekezését, amely az Ördög Ferenc nyelvtudományi munkássága címet viseli. A tudományos igényű rendszerezett 88 oldalas dolgozat bemutatja a tudós falubeli névtani munkásságát, forrásközlő tevékenységét, nyelvjárástani, művelődéstörténeti, az oktatással kapcsolatos írásait. (Kiadja a Gyulajért Alapítvány, Gyulaj 2008.)

(Pannon Tükör Könyvek, 2009)

Frimmel Gyula:
Kettős arckép

Kostyál László

A spiritualizmus Schadl János festészetében

Herceg Festetics Tasziló (1850-1933) széles körben foglalkoztatott uradalmi építészének és a Georgikon gazdasági akadémia tanárának, idősb Schadl Jánosnak (1845-1913) hasonló nevű fia 1892-ben született Keszthelyen.¹ Alap- és középfokú iskoláit a századfordulón igen intenzíven fejlődő szülővárosában végezte, majd apja kívánságának megfelelően az itteni gazdasági akadémiára is beiratkozott, azonban e számára voltaképpen idegen területet két évvel később végleg elhagyta. Tehetsége művészi pályára ösztönözte, ezen belül eleinte muzikális hajlamai bontakoztak ki. Hosszú évekig folytatott zenei tanulmányai végén Bécsbe utazott, ahol Emil Sauernek (1862-1942), a neves zeneszerzőnek és komponistának, Liszt egykori tanítványának növendéke lett. Úgy tűnt, megtalálta saját útját, azonban 1915 nyarán olyan élmény érte, amely egy évtizedre más vágányra irányította életét. Ez év júliusában ugyanis Keszthelyen tartott nyári szabadiskolát Ferenczy Károly, a Képzőművészeti Főiskola professzora. Az éppen otthon tartózkodó Schadl részt vett a kurzuson,

s itt ismerkedett meg s kötött meghatározó barátságot Bernáth Auréllal, és földijével, Egry Józseffel.

Ferenczy nyári rajztanfolyama olyan hatást gyakorolt Schadlra, hogy szinte azonnal jelentkezett a Főiskolára, ahol a sikeres felvételt követően az 1915/16-os tanévben már Ferenczy tanítványa volt. Az akadémián azonban nem egészen azt kapta, amit várt, a kötöttségek nem voltak ínyére, úgy érezte, hogy gátat szabnak a benne feszülő alkotó energiák érvényesülésének, ezért a tanév végén elhagyta a Főiskolát. A progresszív művészekkel, Kassák körével keresett kapcsolatot, s hamarosan őt is ott találjuk a MA körül csoportosuló festők között. Remek rajzkészsége, elementáris tehetsége lehetővé tette számára, hogy festészeti stúdióinak tulajdonképpen rendkívüli rövidsége dacára gyakorlatilag már kész művészként lépjen fel. Miután immár semmi nem kötötte az akadémikus, természetelvű piktúrához, képei expresszívakká váltak, formái mind erőteljesebbek, majd a kubizmus hatására tömbszerűek lettek, s egy idő után – nagyjából 1920 körül – több alkalommal síkokra kezdte

Schadl János:
Vihar, 1922

bontani őket. Más alkotásain a konstruktívan feszes szerkezet hullámozni kezdett, s így szinte nem bírta magában tartani a benne feszülő energiákat, melyeknek kivetítéséhez a formán és a kompozíción túl Schadl a mozgás-érzetet is felhasználta. A festő kifejezőerejét éles kontúrok, erőteljes folthatás, festményein nem ritkán az izzásig hevített színek és kemény kontrasztok alkalmazásával fokozta még magasabbra.

1918-ban részt vett a MA III. kiállításán, együtt többek között Kmettyvel, Nemes-Lampérth-tal, Mattis Teutsch-csal, Bortnyikkal, Uitz-cal és Pátzayval. A tárlat kapcsán Bálint Aladár így vélekedett róla a Nyugat hasábjain: „Schadl János munkáiban Greco reminiszenciák egyesülnek üvegre festett tiroli képek emlékeivel. Majd irányvonalakkal kísérletezik. E sok hatás nem válik piktúrájának hasznára és inkább zavarja, mintsem siettetné e különben tehetségesnek látszó művész kifejlődését.”² Bálint kritikája két dologra világít rá. Egyrészt Schadl stílusa még nem volt olyan kikristályosodott és karakterisztikus, mint a vele kiállító művészek jó részéé, másrészt viszont Greco és a tiroli üvegek felemlítése a kibontakozó aktivista művészet kapcsán a folyamatok felületes ismeretére és meg nem értésére utal az ítéskészéről.

Ezeket és a következő éveit Aknai Katalin így jellemzi: „Figyelme az alakos kompozícióktól a városra, az utcára, összetorlódó házsorokra, és biblikus témákra szegeződött... Schadlnál ezekben a témákban egyszerre jelentkezett a kubisztikus térfelbontás az expresszionizmus felfokozott érzelmi töltésével. Jóllehet hatott rá konstruktív, erőteljes rajzstílusával Uitz Béla és Nemes-Lampérth József, moralizáló hajlandósága, és a természetbe vetett panteisztikus hite a korai Egyri Józseffel állítja párhuzamba, minthogy Schadl későbbi festészetében aszubsjektív hang és egyfajta, „lecsendesült” kubizmus váltja fel az aktivizmus közösségi szellemét.”³ Városképeinasokemeletesházaklabirintusszerűkavargása a művész elmagányosodottságát és bezártság-érzését tükrözi. Meghatározó élményének tűnik a szorongás és a veszélyeztetettség (*Lidércnyomás, 1921., Betörő arcképe, 1921.*), a nagyvárosi gyökértelenség. A város című, nagyméretű vászna (1919) ekkori életérzésének és addigi festészetének összefoglalása. A tanácsköztársaság kitörését megelőző hónapban festett képen hullámozóan kavargó házrengeteg előtt, kezére támasztott fejjel, félig nyitott szemmel töpreng a groteszkül kicsavart testű művész. 1920-22-ben készült, részben kubista önarcképeiről mosolytalan, komor tekintetű fiatalember néz szembe. A politikai és társadalmi viharok, az ország tragédiája nyilvánvaló kihatással volt sok más pályatársával együtt az ő művészetére is, a kedvezőtlen folyamatokat befolyásolni képtelen tehetetlenség feszítő indulata tovább erősítette az általános elidegenedtség-érzést, és a megváltozott körülmények az ő pályáján is fordulópontot eredményeztek.

Schadl János: Krisztus a keresztnél

Kassák és vele együtt a MA folyóirat bécsi emigrációjának kezdetétől (1919) Schadl eltávolodott az aktivistáktól. Festészetében mind intenzívebbé vált a transzcendenciára való hajlam, a spirituális kötődés. „A közvetlen reagálásra felszólító aktivista attitűd a húszas évek elején művészetében egyre inkább etikai síkra tolódik” (Szabó Júlia).⁴ Az expresszív szókimondást a szimbolista talányossággal kezdte felváltani, a konkrét képi látvány mögé további, kódolt tartalmi rétegeket rejtett. Az aktivisták helyett Bernáthoz és Egyrihez közeledett, mind nagyobb súlyt helyezett a misztikus, a világot éltető fény ábrázolására, új elemként nyúlt a vallásos tematikához. Sokszor látszólag tájakat, falvakat, táji zsánereket festett, ezeken azonban egyre határozottabban bontakozik ki egy új, szabályos belső struktúrák mentén felépülő, titokzatos szellemi energiákból táplálkozó világ víziója.

1918-ban a MA kiállítóhelyiségében, 1927-ben a Mentor könyvesboltban, 1932-ben a párizsi Salon Parc Monceau-ban rendezett kiállítást műveiből. Az utóbbiról sajnos nem ismerünk kritikákat, pedig megítélése nem lenne érdektelen, hisz nem csak az ő művészetét vett új irányt, de az őt körülvevő közeg is megváltozott. A húszas évek közepétől Tatán élt, ahol elsősorban zenetanárként tevékenykedett, festéssel csupán a szabadidejét

töltötte ki. Képei lassan megszelídültek, elvesztették belső feszültségüket, a titokzatos belső tartalmakat egyre teljesebb mértékben feloldotta a pillanatnyi látvány harmóniájában. Az utolsó évtizedében készült képek jó része inkább jó kezű és éles szemű műkedvelőre vall, mintsem a hazai avantgárd úttörőjére. A néhány kompozícióján visszatükröződő újabb világháború befejeződését már nem érte meg, 1944-ben, 52 éves korában elhunyt.

Művészetének talán a legérdekesebb szakaszát a húszas évek képezik, miután ebben az időszakban a megváltozott helyzet egy új festői eszközrendszer kimunkálását igényelte a művésztől, amelyben központi szerepet játszott a spiritualizmus, az anyagi világtól független, de arra létével kihatással lévő szellemi valóság keresése. E törekvése mögött egyrészt morális megfontolások rejtettek, másrészt egy tiszta, emberek és országok feletti, általános törvények révén irányított, isteni energiákból táplálkozó világ iránti vágy. Képein ennek alapvetően háromféle változata tűnik fel: a negatív, sötét erők 1920 körül néhány kompozíció

megjelenő, reménytelenséget sugárzó perszonalifikációját vallásos, bibliai eredetű jelenetek, illetve panteisztikus tájképek váltják fel.

Az 1921-ben festett *Lidércnyomás* c. vásznan a nagyvárosi éjszaka démonai elevenednek meg. Edward Munch majd három évtizeddel korábbi *Sikoly*-ának (1894) hátborzongató miliője rászter-szerű, konstruktív környezettel párosul a képen, itt azonban már maguk a sötét erők is életre kelnek. A házak között kísértő, fejüknél összenövő két zöld szellem-lénybe a történelmi teherterétől kábultan tántorgó hazai entellektüelek fájdalmi, szorongásai és félelmei vetülnek bele. A sötétségben minden elhagyatott, mindenki a házába húzódik, mindent körülölel a fénytelenység és a hideg, teret nyitva a nyugtalanság démonainak. Nincs fény, nincs remény, vagy talán csak az, ami a kép szerkezetéből, a képmező feletti pontba összefutó, haránt irányú kompozíciós vonalából fakad. Hasonlóan negatív kisugárzásúak a szintén ebben az évben festett *Álom* és *Betörő arcképe* c. kompozíciók is. Mindkettőnek a sötétség a közege, amelyhez Schadl értelmezése szerint

Schadl János:
Temetés, 1928

negatív erők tartoznak. Szinte kitapintható az a belső krízis, amelyet a festő átélt, s e depressziós alkotásokba kivetített.

A feszültségekkel, aggodalmakkal teli elbizonytalanodás és útkeresés időszaka nem bizonyult tartósnak. A kiutat Schadl festészetében a spirituális szimbolizmus képezte, amelynek egyik iránya a vallásos tematika hangsúlyossá válásában mutatkozott meg. Jézus, illetve a szentek alakjainak megfestése itt nem jelentette azonban azt, hogy a festő szigorúan biblikus alapokra helyezkedett volna. Célja ebben az esetben nem a moralizáló szent jelenetek vagy tanítások hagyományos megjelenítése és ennek révén valamiféle próféta szerep vállalása vagy csupán lelki jócselekedetek végrehajtása volt. Krisztus alakja számára ezekhez képest egészen mást jelentett. E képei értelmezésének kulcsát az egyházművészet tradicionális ikonográfiája és ikonológiája helyett – úgy tűnik – máshol kell keresnünk, s aligha járunk messze az igazságtól, ha a Rudolf Steiner által kidolgozott antropozófia egyes téziseinek hatását látjuk mögöttük. Ennek a kicsit sommásnak látszó véleménynek alátámasztásához kulcsfontosságúnak nevezhető az 1923-ban festett *Krisztus* című kompozíció. Schadl Jézusa nem a csodákat tevő, a szenvedő, a diadalmas vagy az ítélő Megváltó, hanem kozmikus összefüggésbe helyezett, a látható és a láthatatlan világnak egyaránt a középpontjában lévő misztikus alak, világító fény-, és életet adó energiaforrás. Steiner megfogalmazása szerint „az antropozófiai szellemtudomány... annak az elismerésén alapszik, hogy a fizikai világ mögött és azzal bensőségesen összekapcsolódva egy szellemi-érzékeletti világ van, és az ember képes arra, hogy bizonyos megismerési erők kifejlesztésével betekintszen ebbe a fizikai világgal összeszővődött érzékeletti világba.”⁵ Steiner kifejlesztette magában e megismerési erőket, így képessé vált annak a kapcsolatnak a törvényszerűségeit felismerni, amely a fizikai és a szellemi világot összeköti. Rendszerre krisztusi alapokon nyugszik, és ennek megfelelően legfőbb tanítása a szeretetre és az erkölcsi jóra irányul. Elismeri tehát a kereszténység alaptételét, a fizikai testtel eredendően nem rendelkező IGE megtestesülését, és ennek révén a testi és a szellemi szférák átjárhatóvá válását. Schadl Krisztusa szimbolikus alak, sárga színnel megfestett, ruhátlanságában sem mezítelen fénylő, fekvő testtartásában is energikus szellemi alak. Környezete meghatározhatatlan, mondhatjuk, hogy az univerzum öleli körül, de – az őt körülvevő ovális foltot emberi fejként értelmezve – azt is, hogy szellemi síkon, gondolatként jelenik meg előttünk. Fejét és testét négy koncentrikus dicsfény övezi, ami utalhat az embernek az antropozófusok felfogása szerinti négy létagozatára (fizikai test, étertest, asztrálest, Én), de akár a négy szent tudományra (asztrológia, alkímia, kabbala, mágia) is. E motívum harmadik lehetséges értelmezése Krisztusnak,

mint az univerzum origójának és ős-okának kisugárzása. Ebből a szemszögből vizsgálva Schadl kompozíciójának olyan részletei is értelmet nyernek, mint a szívre szorított kéz, amit az antropozófusok imént említett fő tételére utaló jelképnek értékelhetünk, vagy pedig testének átlós irányú elhelyezése, amivel adekvát módon lehet vizuális allegóriába fogalmazni a különböző szférákat összekötő szerepét.

Az ugyancsak 1923-ban festett, másik, hasonlóan erőteljes színvilágú Krisztus-kompozíció már címmel is (*Emberk, legyetek tiszták!*) a tanításra – mint a magasabb rendű igazság hirdetésének gesztusára – és az etikai értékekre helyezi a hangsúlyt. Jézus felemelt jobbát ezúttal is a szívére szorítja, baljával átöleli előtte álló két tanítványát. A festő már azzal is jelzi, hogy nem „egyszerűen” a Biblia Jézusáról van szó, hogy a keresztény ikonográfiában állandósult szakállat elhagyja az arcáról. Fejét tanítványaihoz hasonló, szentségére általánosan utaló glória övezi, testét ezen túl itt is négyszeres, koncentrikus dicsfény veszi körül (az igazsághoz ragaszkodva tegyük hozzá: az egyik oldalon). Alakja mögött viszont egy másik, nagyobb, éppen a lényéből sugárzó, aranyló fényfolt is megjelenik, mely mintegy kiegészíti a fejét övező másikat. Nem csak fizikai teste van tehát, hanem fényként manifesztálódó transzcendens energiát sugárzó szellemi lény is egyben, s mint ilyen, jelképes esszenciáját képezi az antropozófia tanításának. Schadl ezt a kompozíció sajátos eszközeivel is hangsúlyozza, hisz az átlós irányok kitüntetett szerepet kaptak. Az egyiket a kép három szereplőjének felsorakoztatásával és a tanítványok felé emelt, ölelő karral emeli ki, amivel Jézus ember voltát húzza alá, a másikat a képen nem látható forrásból, de haránt irányban beeső fénypázmák, valamint Krisztus előre hajló felső teste nyomatékosítja, amivel a transzcendens világgal való kapcsolatára hívja fel a figyelmet. A környezet ezúttal is indifferens, az allegorikus jelenet lényegéhez nem tartozó, ezért nem került egyértelmű módon jelzésre.

Az igazat megvallva e Krisztus-képek nem voltak teljesen előzmény nélküliek, de Schadl korábban, a fentebb emlegetett sötét képeket megelőzően festett vallásos témájú kompozícióin Steiner eszméi még nem mutatkoznak meg. 1918-ban készült a *Krisztus a keresztnél* és a *Szent Ferenc* című festménye is. Előbbi sem tartozik a tradicionális ikonográfiai sémák közé: Jézust a legmélyebben emberi helyzetben mutatja: ruháitól megfosztva, töviskoronás fejét földnek szegezve, meggörnyedt tartásban áll a kereszt előtt, maga előtt keresztezett kezeivel eltakarva szemérmét, mögötte két, kétségbeesett imájával az eget ostromló nő-tanítványával. Alakja ezúttal a teljes megalázottság és kiszolgáltatottság jelképe, mely nyilvánvalóan tágabb, társadalmi-politikai kontextusból is értelmezhető. Különös szimbólum, hogy míg Krisztus lefelé, két kísérője felfelé néz, az égi és a

Schadl János: Krisztus

földi szféra képviselői szerepet cserélnek. A madaraknak prédikáló Szent Ferenc figurájában egyszerre van jelen az aszketikus szigor és a legkisebbekre is figyelő szelíd szeretet. Esetében a tradicionális képi toposzt alkalmazta a művész, külön hangsúlyozva a stigmatizált szent és a madarak párbeszédét. A rendalapító nem csupán teljes szellemi eszköztárát mozgósítva tanítja az állatkákat, de odafigyel válaszukra is, sőt, a képen éppen ez utóbbi tűnik a mondanivaló lényegi részét hordozóan dominánsnak.

Schadl spirituális irányultságot tükröző képeinek harmadik, s egyben legnépesebb csoportját azok a természeti környezetet megjelenítő alkotások képezik, ahol a természetet szinte panteista jellegű hódolattal illeti. E képek logikailag bizonyos mértékig következnek az *Emberek, legyetek tiszták!* c. kompozíció azon, egyébiránt biblikus vonatkozásából, amely Krisztust spirituális energia-, illetve fényforrásnak tekinti: „... meglátogatott minket a naptámadat a magasságból, hogy megjelenjék azoknak, a kik a sötétségben és a halálnak árnyékában ülnek” (Lk 1, 78-79, Károli szerint) – mondja az evangélista. Ez a máskülönben nyilvánvalóan valamely keleti napkultusz hatását tükröző vers mind a teozófia, mind pedig a panteizmus környezetébe is átemelhető. Schadl e vonulatba tartozó képeinek közös ismertetőjele a titokzatosan spirituális jelleggel felruházott fény szerepének különös kihangsúlyozása. A barát Egry József művészetével párhuzamos, s

nyilvánvalóan tőle nem is egészen független jelenség ez, amelynek dominánssá válása összekapcsolhatóan tűnik a művész Budapestről Tatára való költözésével (1924), és ezzel szellemi közege megváltozásával. Egyik korai megnyilvánulása már az 1920-as *Transzcendentális párbeszéd* c. rajzon látható, amely expresszív hullámozó, dombos éjszakai tájképet mutat, falusi házakkal. Felül az égen a hold látszik, azonban a fény nem ebből, hanem valamilyen misztikus, megfoghatatlan forrásból sugárzik, kavargó pászmái mintha valamilyen másik világba nyíló kozmikus átjárót rajzolnának az égre. Formailag és gondolatilag sem áll messze ettől egy másik, szintén ebben az esztendőben készült rajz, ennek címe *A tavasz és az érzelmek szintézise*. A középpontban ülő, sugárzó alak értelmezése a cím szerintinél sokkal logikusabbnak tűnik spirituális irányból közelítve.

Az évszám nélküli, a húszas évek második felének jellegzetességeit mutató *Exodus* c. rajzon a hosszú sorban kivonuló nép fölött izzó hatalmas napkorong egyértelműen a világot uraló és irányító Isten szimbóluma. A témájában ezzel párhuzamos *Menekülés* c. olajképen a napot sötét viharfelhők takarják el, a háromtagú család nem csupán a vihar, hanem a sötétség elől is menekül. A *Vihar* nem csak témája, de címe is egy hat évvel korábbi (1922) vászonnak, amely még a nagyvárosi képekhez kapcsolódik. Itt is titokzatos fény árad egy képmezőn kívüli forrásból, a sötét városra lecsapó förtetegben meghajlik – és így már nem felfelé mutat – a templomtorony, mellette meggörnyedt, így a fény elől elzárkózó emberalakkal, a másik oldalon pedig egy magas posztamentumon álló szobor kitárt karokkal fohászzkodó figurává lényegül át, amely a sugárzó fény forrása előtt hódol. Az újat hozó vihar nyomán már nem a templom képezi a szilárd és az utat mutató pontot, hanem a titokzatos, mindent bevilágító transzcendens fény.

Különösen erőteljesen jelentkezik ez a fény-misztika az 1928-as *Május 1.* c. kartonon. Gyújtópontjában kitárt karú alak köszönti a mögötte éppen a horizont fölött, a felhők közül kibukkanó fényt. Bár tudjuk, hogy ez a nap fénye, de az, hogy nincs korong formája, még titokzatosabbá teszi a jelenséget. A cím ezúttal is egy konkrét allegorikus utalást s így értelmezési lehetőséget nyújt, a kép összefüggéseinek ismerete viszont más tartalmi rétegeket is a felszínre hoz. A szintén ebben az évben készült *Naplemente* és az 1929-ben kartonra vetett *Fények a víz felett* c. kompozíciók akár a *Hommage à Egry* címet is kaphatták volna. A szerteömlő napfény elárasztja és uralja a tájat, szinte feloldja a formákat és különös, izzó-vibráló hangulatot áraszt. Schadl talán ezeken a kompozíciókon került a legközelebb a Balaton festőjéhez. Az 1930-as *Séta az utcán* c. kartonon a napfény-szimbólika mellett expresszív és konstruktivista reminiscenciák is megjelennek: a hullámozóan torzuló, feszesen szimmetrikus kompozíció gyújtópontjában

Schadl János: Emberek, legyetek tiszták! 1923

sétáló férfi- és gyermekalak mögött a lemenő napkorong ragyog. A töredezettség képépítés ellenére részben a *Naplementére*, részben a *Május 1-re* rimel az 1930-as *Táj tehennel*, ugyancsak a felhők közül előbukkanó, lemenő nap sejtelmes hatását felerősítő kompozíciója.

E vonulat további hangsúlyos alkotása az 1928-ban festett *Temetés* c. vászon is, ezen azonban a fény-szimbolika már egy kicsit másképpen jelentkezik. Ismét Aknai Katalint idézve: „a *Temetés* című kép, amolyan, 'két korszak határán' álló festmény; egyszerre mutatja meg az aktivizmusból elszármazó, expresszív tájképek, felülről leszakadó kontrasztos fénypázmák festőjét, valamint a zsánerjelenetek és történetmondás iránt is érdeklődő festőt.”⁶ Aknainak igaza van abban, hogy két egymást követő korszak jellegzetességei tűnnek fel egymás mellett, azonban a kép nem mondható egyszersmind ezek határán álló festménynek. A húszas évek második felében – a kezdete talán 1924-re, a festő Tatára költözésének évére tehető – és a harmincas évek elején a fény-misztika oly mértékben domináns jelenséggé válik Schadl festészetében, hogy az általa uralt vonulatot bátran tarthatjuk önálló festészeti korszaknak, dacára a megelőző időszak több olyan jellegzetessége időnkénti feltűnésének, mint a konstruktív szerkezet vagy az expresszív belső töltés. A *Temetés* c. képen maga a gyászolókat körülvevő falusi környezet veszi át a főszerepet, s mutatja a legmélyebb fájdalmat. Nem csupán a fák, de szinte a házak is hajladoznak a belső viharban, a sötét égen villódzó titokzatos fények csak halványan világítják meg a meggörnyedt, sötét ruhás alakokat. Az alkotást az teszi különösen jelentőssé, hogy Schadl egész művészetének legfontosabb jegyei összesűrítve láthatóak rajta.

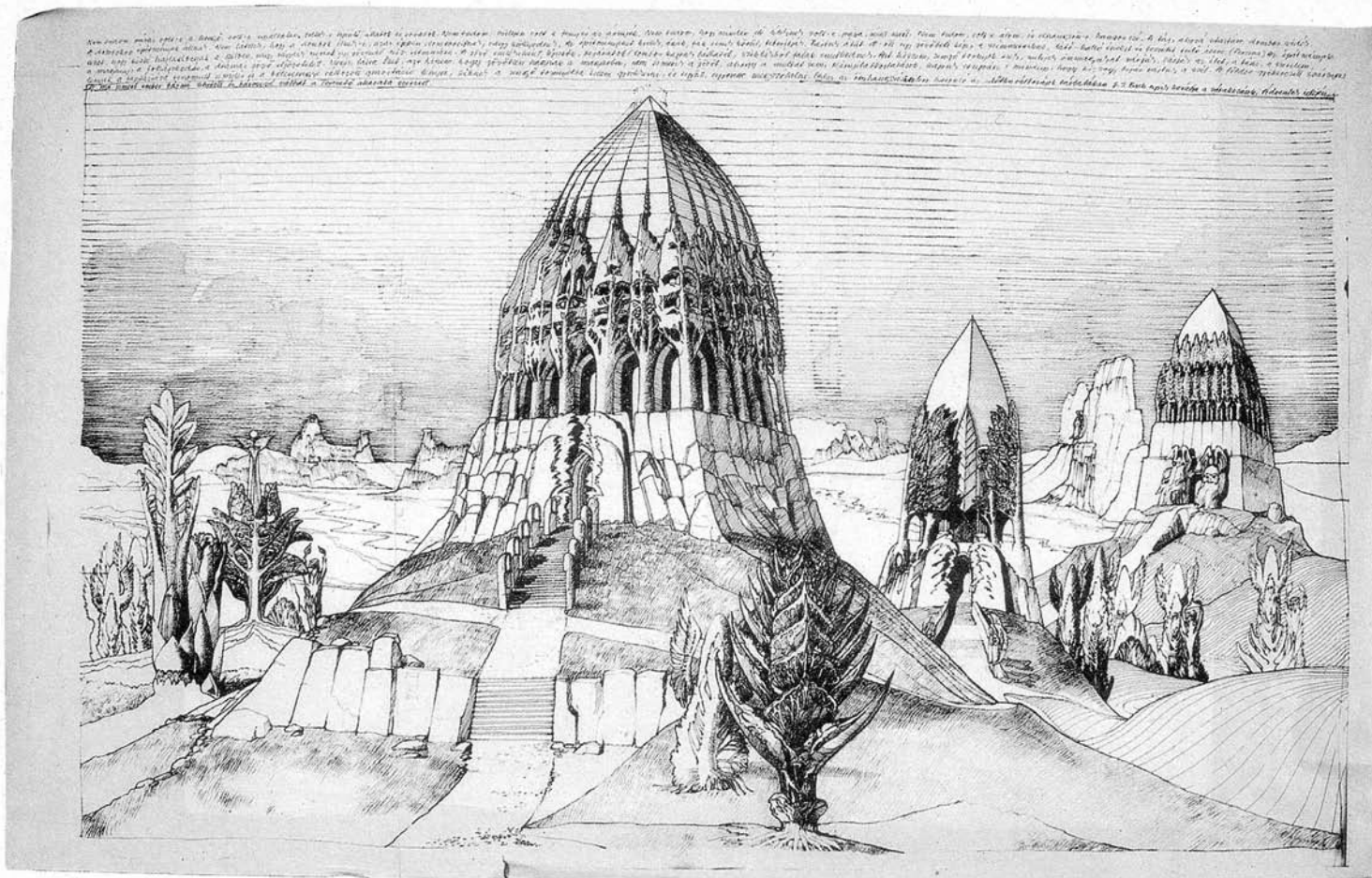
A keszthelyi születésű művész a magyar festészet különösen izgalmas és eseménydús másfél évtizedében játszott hangsúlyos szerepet. Kibontakozás, kényszerű megtorpanás, elbizonytalanodás, útkeresés, irányváltás

követte egymást ebben az időszakban. Az aktivizmustól induló Schadl pályáját ugyancsak jól jellemzik e fogalmak. A korai évek formai kísérleteiről, melyek során a figurativitás határáig is eljutott⁷, a néhány jellegzetes alkotással ismertetett második korszakában a hangsúly a spirituális belső töltésre és a szimbolikus festésmódra helyeződött át. Míg az aktivisták között inkább a „nagyok” árnyékában maradt, e korszakában jellegzetesen egyéni piktúrát alakított ki, amely a konstruktív expresszionizmus és Egry József sajátos, panteisztikus fényfestészete között félúton helyezkedik el. Sajnos, hogy a megkezdett, izgalmasan alakuló utat végül nem járta végig, hanem éles kanyarulattal eltért a plein air festészet felé, és pályájának harmadik, utolsó szakaszában szellemi energiáit már elsősorban zenepedagógusi tevékenysége kötötte le.

Jegyzetek:

- 1 Életrajzi adatainak forrása: Szabó Júlia: Schadl János (1892-1944). *Művészet* 1966/3. 26-28. p.
- 2 Bálint Aladár: A „Ma” csoportos kiállítása. *Nyugat*, 1918/20. <http://www.epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- 3 Aknai Katalin: Schadl János *Temetés* c. képéről. *Nemes Galéria évkönyve 2002*. Budapest, 2002, 98. p.
- 4 Szabó Júlia: i.m. 27. p.
- 5 Elhangzott Rudolf Steinernek az 1921. augusztus 29. és szeptember 6. között Stuttgartban rendezett antropozófiai kongresszuson tartott nyolc előadásából az első. Fordította dr. Szilágyi Jenőné. <http://bocs.hu/3part/steiner-03-07.htm>
- 6 Aknai: i.m. *Nemes Galéria évkönyve 2002*, 99. p.
- 7 „A fiatalabb művészek: Bortnyik Sándor, (...) Schadl János, Ruttkay György és Moholy Nagy László... a táj vonalait és domborulatait olyan magától értetődően transzponálják egy teljesen síkhoz alkalmazkodó elvont jelrendszerbe, hogy a természeti formákkal való személyes találkozásuk már szinte kétségesé válik...” In: Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete 1915-1927*. Budapest, Corvina, 1981, 63. p.

További felhasznált irodalom: Schadl János 1892-1944. Kiáll. kat. Budapest Galéria 2002. Szerk. Kiss Ferenc, bev. Majoros Valéria

Makovecz Imre:
Valaha létező táj

Bence Lajos

„A kártevő sohasem bocsát meg a kárvallottnak...”

(Interjú Makovecz Imre Kossuth-díjas építésszel)

A Lendvai Színház- és Hangversenyerem megnyitásnak 5. évfordulóján kiállítás nyílt az intézmény folyosógalériájában az építész munkáiról készült fotókból, a Kós Károly Egyesülés jóvoltából. Makovecz Imre készséggel áll rendelkezésre az öt faggatóknak, láthatóan jól érzi magát, mi végül a színház kávéházának teraszán ültünk le beszélgetni. Nemrég Szabadkán járt, az Aracs-díj átvételének ünnepségén. Egyébként utazik föl-alá a Kárpát-medencében, tudomást sem véve a határokról. Szabad akar lenni, mint a képzelete, mely csodálatos épületeket teremt...

- Milyen érzés itt ülni, 5 évvel a megnyitás után, amelyre nem tudott eljönni...

- Lendvára mindig szívesen jövök, ez a térség a Kárpát-medence magyarul lakta települései, városai között, úgy érzem, kivételezett helyzetben van. Böven

van összehasonlítási alapom. Errefelé a hangulat merőben más, mint a távolabbi, nemzetiségek lakta területeken. Itt az érdeklődőnek, bár más anyanyelvű, szívesen válaszolnak az emberek. Ezt ne próbáld meg Szlovákiában, Romániában és Szerbiában. Ott beteges érzékenység van, itt pedig nyugodt és nyitott polgárokkal találkoztam.

- Ennek a beteges érzékenységnek történelmi okai vannak, szoktak felvilágosítani... - hozakodok elő a sztereotípiával.

- A történelem azt mondja, hogy a Szent István-i országban a hivatalos nyelv a latin volt. Az ügyeket tehát minden nemzetiség ezen a nyelven intézte a hivatalokban, a bíróságon, a hagyatéki ügyekben, stb. Ennek következtében a magyar nyelvet a hivatalokban, a parlamentben nem erőltették rá senkire, hanem volt egy

Makovecz Imre:
Művelődési
és Promóciós
Intézet, Lendva

holt nyelv és ez tartotta fenn Szent István Magyarországot a török uralom és az osztrák uralom ellenébe. Ezért tudnak ma az utódállamok a saját nyelvükön beszélni, ezért tudtak megmaradni. Szlovéniában azt a beteges önérzeti problémát nem érzem, mint máshol a Kárpát-medencében, többek között ezért szeretek ide járni, meg azért is, mert tisztaság van, rend van, mert szépek az emberek. A neurotikusok kapkodják a tekintetüket, vagy lehorgasztott fejjel járnak.

- *Önnek nagyon sok kötődése van Zalához...*

- Apai oldalról zalai vagyok, apám nagykapornaki származású. Gyermekkoromban Nagyboldogasszony napján a falu népe – felszerelve virágszirmos kosarakkal – elindult a Remetekertbe, a bűcsű színhelyére. Apám idős korában, halála előtt azt kérte, ide vigyem el. Az erdőt azóta kiirtották, a kápolna környéke már nem a régi. Kiszállt a kocsiból, odaballagott a kápolna elé, s bár nem volt gyakorló vallásos ember, letérdelt, láttam, hogy mozog a szája, utána felkelt, intett, hogy mehetünk, s nemsokára meghalt. Az ő számára ez jelentette a zalaiságot, s az én számomra is ezt jelenti. A hagyomány megtartását, azt, hogy a virágszirmokkal meghintett út visszafelé is meg volt hintve, s bár volt közben mulatozás, a hazafelé vezető utat is együtt tette

Makovecz
Imre:
Művelődési
és Promóciós
Intézet,
Lendva

meg a falu népe, a plébános-esperes úrral az élen. A falu közössége igazi lelki közösségként működött. Tehát: erdőket, szerelmeket, társasági életet, a hegyen való kapálást, a tárogató hangját a túlsó hegyoldalról, ezt jelenti nekem ma is...

- *A szerves vagy élő építészetnek, amit ön is művel, mi a lényege?*

- Dióhéjban: az ember nagyon megnézi, hogy hova építkezik. Amikor néhány évvel ezelőtt rám bízta ennek a művelődési háznak a tervezését, én rengeteg muravidéki ház képét néztem meg, s ahogy az oldalfalakon is látszik, mintha „átvézne a múlt” (Pálinszky), megjelennek a régi parasztházak homlokzatai, ahogy a színházteremben is ezeknek a parasztházaknak a sora fogadja a látogatót. Azokat tekintem mintának, s nem a Kádár Jánosék, vagy Kardeljék paneljeit, villáit. Az ember megpróbálja azt a múlt- és jelenbeli környezetet is belevinni a házba, ami a szellemiségére, hangulatára jellemző. Én nem vagyok képes megfelelni a mai ringyó társadalmi követeléseknek, itt a nyílászárók is vörösfenyőből vannak, amihez egy-két évtizedig nem kell hozzányúlni. (Kár, hogy valamelyik szerencsétlen okostóbiás kívülről befestette őket ezzel a sárga műanyag festékkel...) Ami a tetőt illeti, mintha az égből ereszkedne le a kupola – begömbülő végekkel,

hogy ráüljön a falakra. Oly anyagokat használok, amik stabilak, s a környezetből „szubsztanciálisan” erednek, agyag, téglá, fa. Hiszen itten is vannak erdők.

- *A tornyok ornamentikája egyesek szerint túlságosan keleti, túlságosan népi, illetve magyar...*

- Ha így gondolják, akkor bizonyára az is... (felnevet) Ha egy olyan településen, melynek van évezredes „belső tüze”, és van a kultúrájának, a szeretetnek egy háza, akkor annak a tornyai „fölrobbannak”, és olyan formákat vesznek fel, amelyek a népművészetből erednek. Akik pedig nem szeretik, hogy magyar, vagy túlságosan is az, azok ne nézzék!

- *Egyéni, privát megrendelés esetén ki szokott engedni a 21-ből, ki kihez alkalmazkodik?*

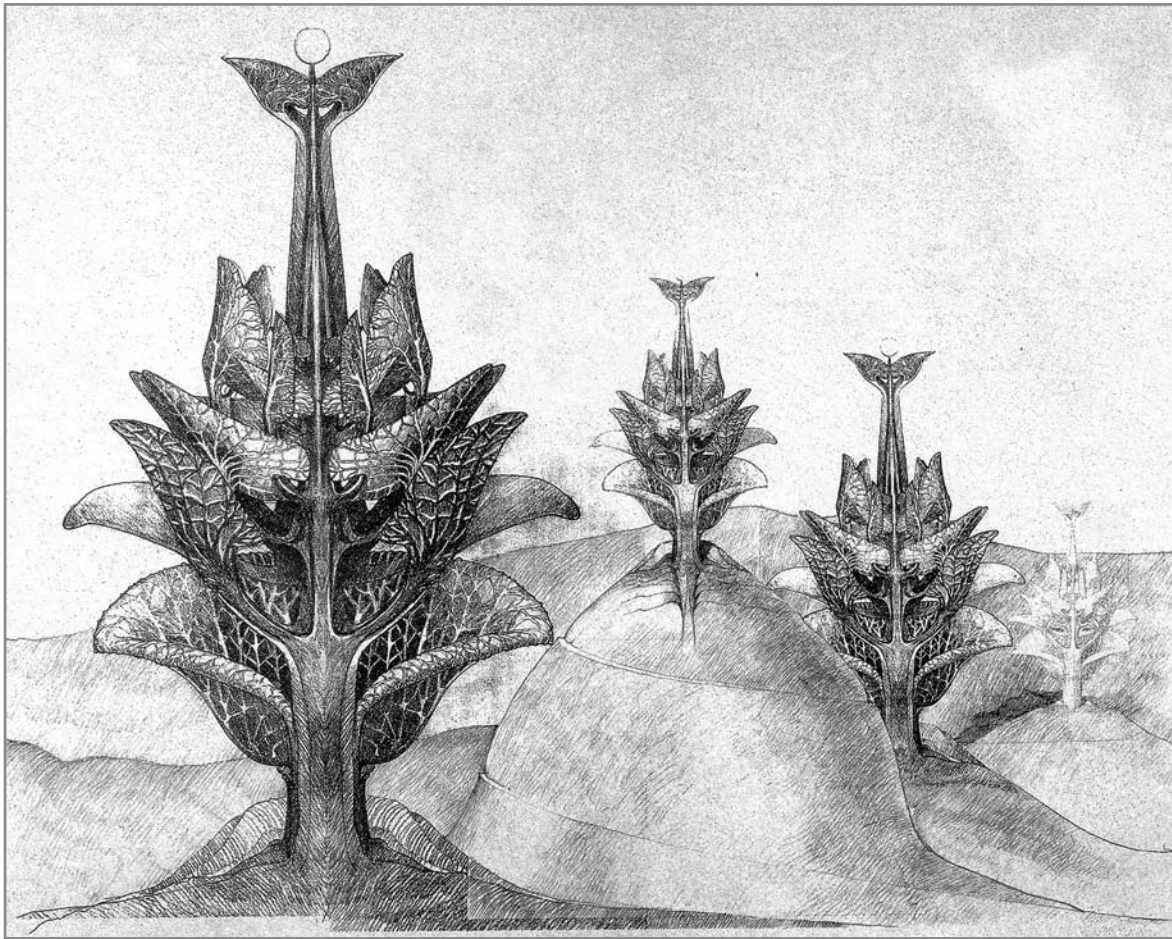
- Itt mindig kettőn áll a vásár, azzal, hogy amennyiben engem keresnek meg, az illető már döntött.

- *Ki szokott megkeresni, s kitől várhat utasítást?*

- Általában a férfi keres meg, hogy szeretne egy házat, nála van a pénz. S az asszonyt hol hagyta? – kérdezek rá, hiszen ő tartja a ház három oldalát. Maga a pénzt hozza, de hogy milyen legyen egy otthon, azt maga honnan tudja? Aztán hozzák az asszonyt,

s én megkérem, rajzolja le már, hogy milyen házban szeretne élni. Ettől megijednek, azt hiszik, építészeti alaprajzot kérek tőle. Nem! Az esetek többségében egy karikát rajzolnak, mondván: itt vagyunk mi, itt az uram, itt a gyerek, itt az ágy, ahova le lehet feküdni... Ön egy parasztház konyháját rajzolta ide, s hol a többi helyiség? Kis félköröket rajzol a nagykör köré, hogy ez itt az egyik, ott a másik hálószoba, ez itt a fürdő... Végül kijön napraforgó-forma! Ebből végül egy olyan lakásba érkezel, mely nem egy 120X400-as, megvilágítatlan, szellőztetlen lakás (előszobával), hanem olyan helyiségbe lépsz be, a pitvaron keresztül, ahova ki is lehet ülni, ahonnan nyílik a szoba, konyha, kamra, hogy legyen szíve a háznak. Ilyen egyszerű a történet. - *A szlovák nyelvtörvényről mi a véleménye?*

- Lesújtó! Azok csinálnak ilyet, akik reggeltől estig rettegnak, s nem bíznak magukban. Ezzel a világon semmit nem érnek el, sem az önbecsülésüket nem fogják megszerezni, sem a magyarok nem fognak ettől kezdve csak szlovákul beszélni. A másik egy régi mondás: a kártevő sosem bocsát meg a kárvallottnak. Én rengeteget utazom: elmegyek ide, meg oda, munkámból is adódik,

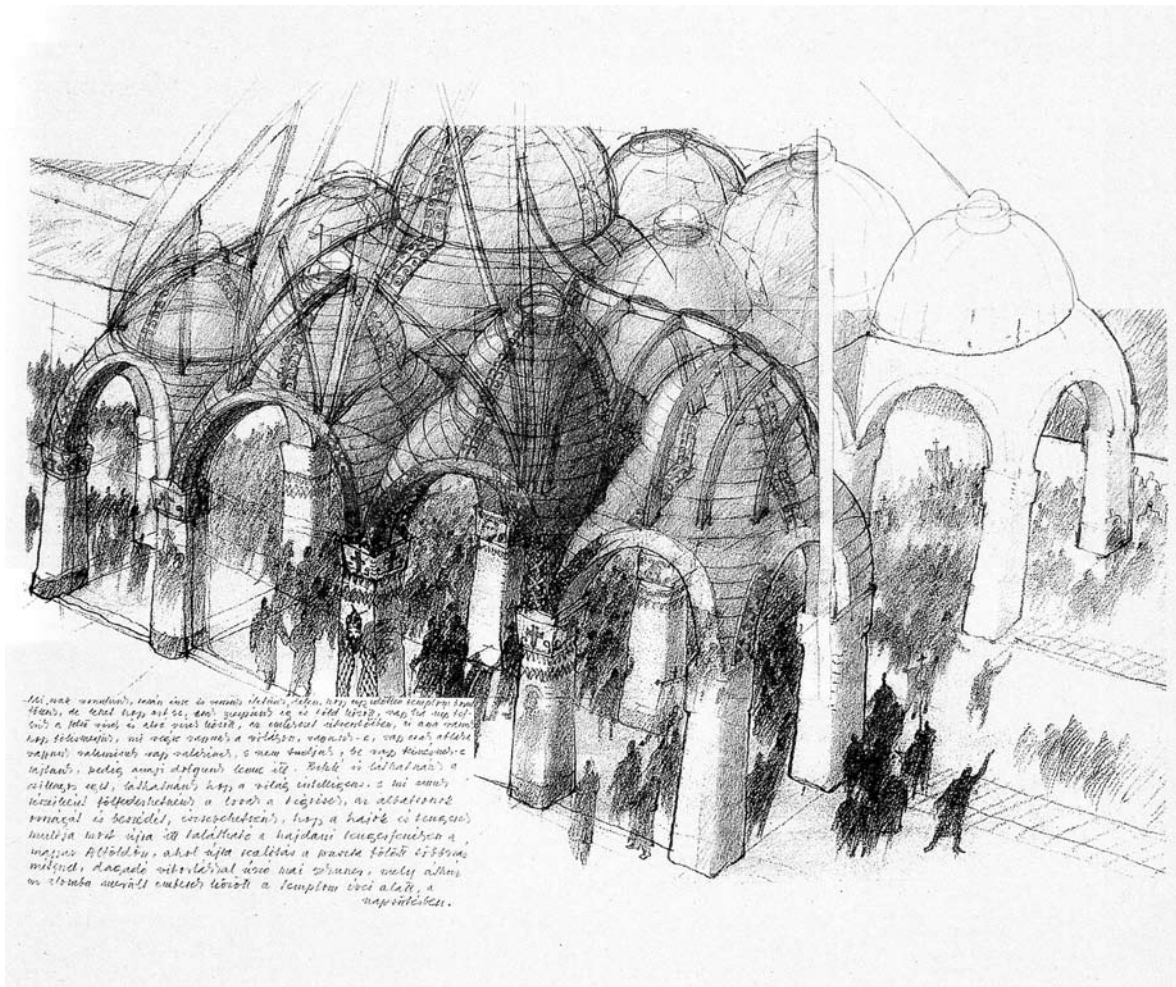
Makovecz Imre:
Tájkép,
Blossfeldt
fotói
alapján II.

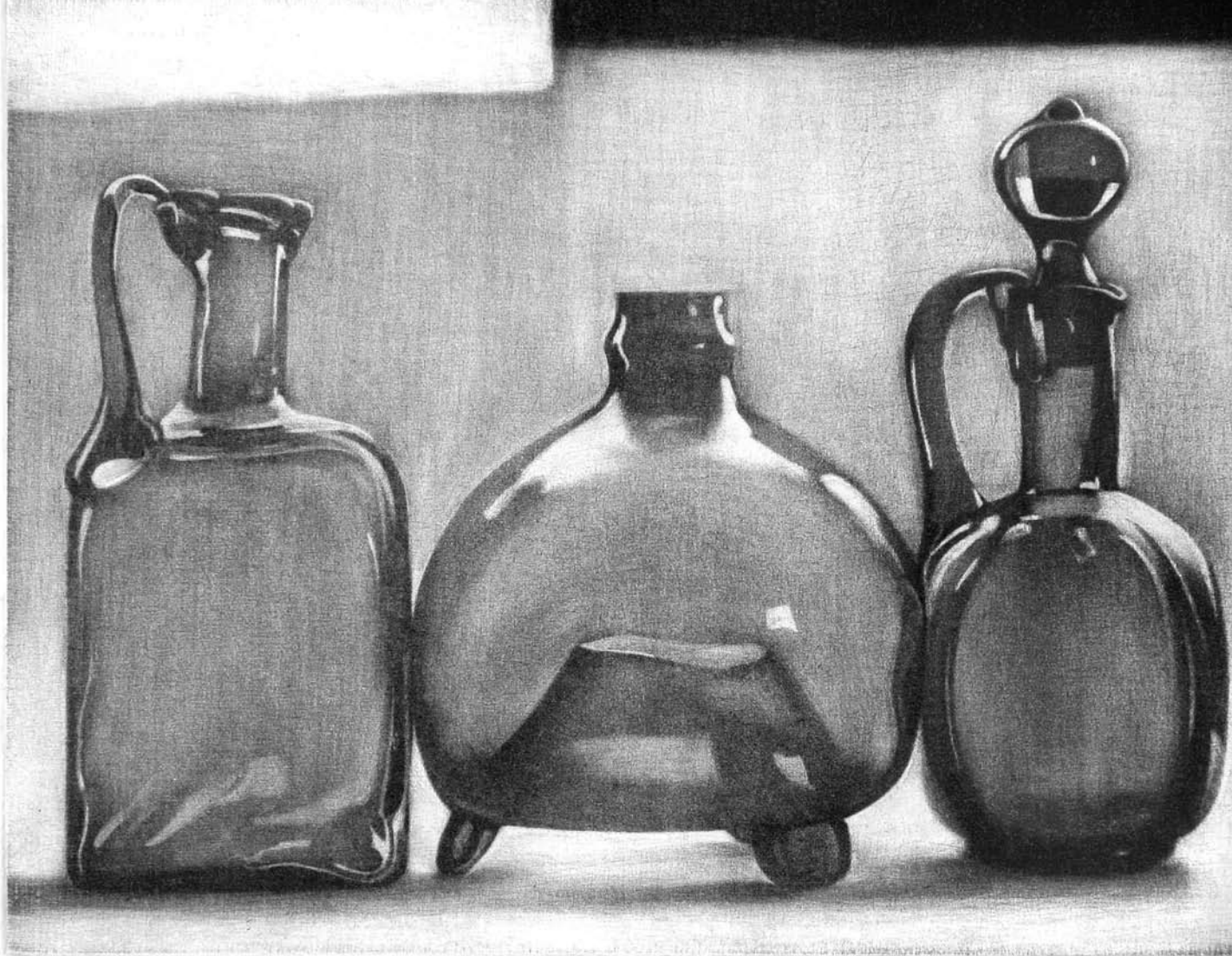
sok emberrel találkozom. Ráadásul a Makovecz név szláv eredetű. Amikor én Komáromba, vagy Lendvára megyek dolgozni, a helyi építészeket is bevonom a munkába, a magyart Litomiczkynek hívják, a tótot Vargának, a horvátot pedig Szakácsnak. Budapestről pedig jön egy Makovecz! Így áll össze Szent István Magyarországa! Ezt kéne a szerbeknek, meg a románoknak, meg a szlovákoknak megérteniük! Ez az új nacionalizmus, mely a Kárpát-medencében uralkodik, rettegés attól, hogy a magyarok visszafoglalják az elvesztett területeiket. Holott Temesváron már csak minden tizenharmadik ember beszél magyarul, Kolozsváron pedig minden hetedik! Mitől félnek? Talán attól, hogy elveszítenek bennünket!

- *Min dolgozik mostanában, tudjuk, hogy a szórvány támogatása szívügye...*

- Temesváron – Tőkés László megbízásából – egy református templomot és kollégiumot építünk. A kollégiumot a szórványban élő gyerekeknek szánja, akiknek a magyar nyelvet nincs módjuk otthoni környezetben elsajátítani. Az a tanácsom politikusainak, hogy ne csak lelkileg támogassuk a szórványban élő magyarokat, hanem konkrét lépéseket is tegyünk érdekükben. Vonatkozik ez az összes határon túli régióra is: Lendvára, Alsóőrre, Kassára és Ungvárra... Nem biztos, hogy a nagy tömbökben élők centrumait kell megcélozni.

Makovecz Imre:
Római katolikus
templom,
Nosza

Péntek Imre

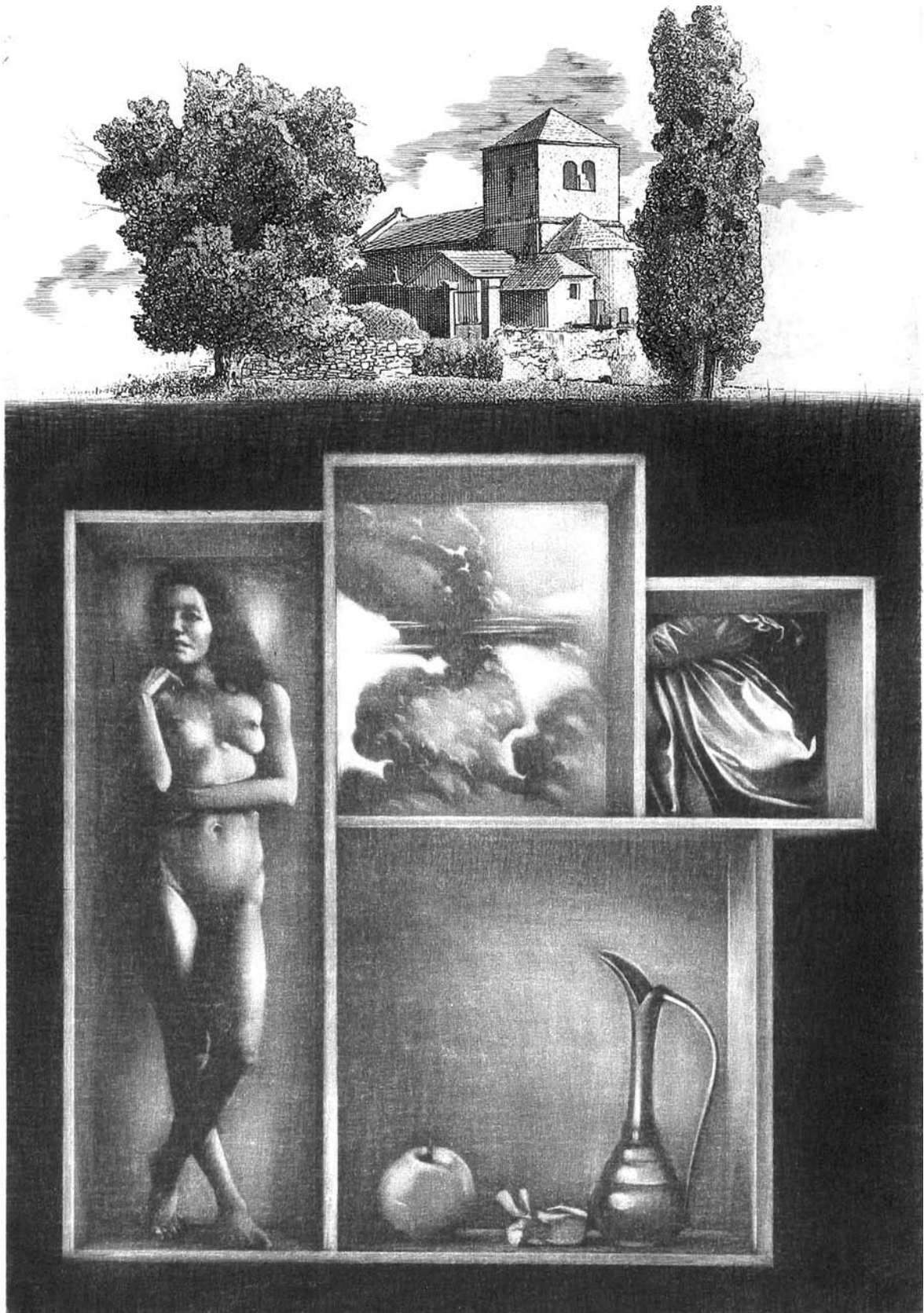
Frimmel Gyula:
A jó a rossz és a csúf
mezzotinto

Grafikai kalandozások a realitásban és szürrealitásban

(Frimmel Gyula zalaegerszegi tárlatáról)

Ha a magyar grafika utóbbi évtizedeinek meghatározó irányzatait vizsgáljuk, felvételeit és hanyatlásait, akkor megállapítható, hogy Frimmel Gyula művészete a nagy magányosok, a trendekhez, irányzatokhoz nem kapcsolódó, a művészi szándékaik, eszményeik általi megtestesítéséhez és térnyeréséhez autonóm tartományt kereső és kijelölő, kimunkáló alkotók törekvéseivel rokonítható. Az elődök sorában olyan művészeket találunk, mint Gácsi Mihály, Rékassy Csaba, Gyulai Líviusz, Kovács Tamás, Vén Zoltán, akik oeuvre-je Frimmel Gyula mű-világának felfejtéséhez ad kiváló tájékozási pontokat. Vagyis a klasszikus szellemiség, a művészi

értékteremtés feltétlen tisztelete. Egy olyan időszakban, amikor esetenként a korszerűség és progresszivitás jegyében, minden konzervatív, klasszikus hagyományt lesöpörnek az asztalról, amikor az értékek szabadon felcserélhetők az értéktelenségekkel, vagy magával a semmivel – erőteljesen és tisztán szólítanak meg Frimmel Gyula munkái, egy kiteljesedő életmű újabb darabjai. Erről győződhetünk meg legújabb kiállításán, melyet a Keresztury ÁMK Kiállítótermében rendezett, november végén. A Göcseji Múzeumban, 2005-ben mutatta be munkáit, egy kettős kiállítás, a nagyapa, Frimmel Gyula rajz(művész)tanár társaságában. Ezekről a képekről

Frimmel Gyula: Álomkonténer

írta Kostyál László művészettörténész, a grafikus munkásságának jó ismerője: „...az elmúlt néhány évben készült sorozatának lapjain... egy-egy ábrázoláson belül alkalmaz – bravúros módon – különböző technikákat és stílári megoldásokat, olykor hármat-négyet is. Az egymás mellé rendelt, különböző stílusú képi részletek végül egységes kompozícióvá egészítik ki egymást, s a művész e sokszínűséget képes uralni, és magától értetődő módon alárendelni a szimbolikus tartalomnak.” Két fontos megfigyeléssel találkozhatunk itt: a különböző – hozzátehetjük: klasszikus – már-már elfeledett technikák alkalmazásával és a szimbolikus tartalmak megjelenítésével. Nos, ezen az újabb kiállításon kissé fellazul, oldottabbá válik a Frimmel alkotta képi világ, a metszetek, nyomatok szigorát felváltja a rajzolás öröme, a könnyedség, a vonalak játékosága. Folytatódik a színek használata: az akvarellal futtatott rajzok felületének foltszerű „gazdagítása”. S talán még egy: a szimbólumokkal telt, olykor súlyos, tömör kompozíciók helyét gyakran a szürreális, bizarr többértelműség foglalja el. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a pálya- és tanártárs, Gábrriel József festőművész, aki pályája kezdetén maga is magas színvonalon művelte a grafikai műfajokat, vállalta a megnyitó szerepét, és ugyancsak érvényes megállapításokat tett az újabb „korszakról”. Ami a technikát illeti: ő is felhívta a figyelmet a „szélesebb spektrumra”, a ritka, (mély- és magas)nyomású eljárások bravúros alkalmazására, s még valamire – amire már utaltunk írásunk elején –, a munkák „kiérleltégére, gondolatgazdagságára, költőiségére”. S arra is: a rajzokon feltűnik az „idő dimenziója”, a „képi történes idejéé”.

A színes rajzok között azért találunk finom, részletező, mikrorealista műveket, mint a *Bogarak, kövek, Látványtár, Ásatási napló*. Az *Éjszaka*, az *Álom*, az *Ismeretlen birtok* inkább a szimbolista vonulat következetes folytatása. A *Magas fal* pedig – a város kapuja előtt fekvő mezítelen, kiszolgáltatott férfitesttel – az elérhetetlen eszmény allegóriája. A szürrealitás dimenzióiba röpi a *Vezérhajó* vagy az *Új világ* (emberhajója). Nekem a Hieronymus Bosch-i fantázia bűbajos szertelensége, lénykombinációi, középkorias allúziói jutnak eszembe e képek láttán. A fura és torz teremtmények – mint a *Rövidlábú*, a *Madárember* – a biológikum „megcsúfolása”, a zongoratestű *Kentaur lanttal* pedig a görög mitológia megmosolyogató, mai parafrázisa. A *Zarándoklás* félreérthetetlenül a közismert Csontváry-kép blaszfémikus megjelenítése, az „élet tánca” egy monumentális váza körül. A groteszk humor több rajzon is megjelenik, az *Architekt úr*-on, mely egy „ko(z)mikus arcéptmény”. Vannak „erotikus vázlatok” is (*Forrás* vagy a *Nimfa és szatír*, *Sziren*). Mester idézés a la Frimmel: a *Vermeer hűlt helye*. A jellegzetes, jól ismert szobabelsőben csak a bútorok vannak meg, a szereplők nélkül. A szürreális kompozíciók közt is kitüntetett hely illeti meg a *Vándor megpihen-t*. A fáradt

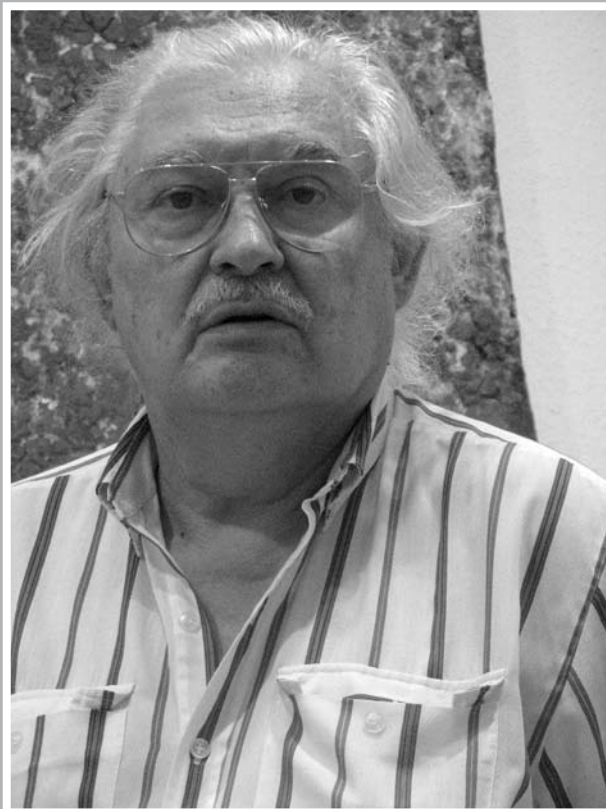
tartású, üldögélő, kilométerkő „fejű” köpenyes lény maga a vándorlás, az úton levés fizikai megtestesítője. A *Holdnéző* pedig azt a misztikus, titokzatos vonzódást „éri tetten”, amely a nők és az égitest között évszázadok óta kialakult.

Találunk linómetszeteket, mint a *Délibáb* – mely tükröződésekkel játszik el, vagy a *Jó, a rossz és a csúf* című munka, mely groteszk (fújt) üvegformákkal idézi fel a címben említett típusokat. A szürreális kavalkádról írja Gábrriel József találóan: „A kép-elemek lehetnek általunk is felismerhető részek: emberi figura, fák, hegyek, csendéleti tárgyak, drapériák, amelyek átalakulnak, át-folynak, transzferálódnak egymásba. Alaprajzok. Romantikus romok. Az emlékek egy üvegedényben ugyanazon a lapon, briliáns anyagszerűségben.” A nyomatok között kiemelkedik az *Antipódus*, mely felidézi Umberto Eco *A tegnapi szigete* című művét. Az egymásba hatoló „tükörképek” elmozdulnak az „idő folyamában”. A már szinte emblematicussá vált *Bajusz* című metszet, sajátos hommage, tisztelgés Salvador Dali hasonló önarcképe előtt, némileg (rejtőzködő) saját vonásokkal. Egyik legszebb, leglátványosabb kompozíció a *Tájkép Albin Brunovszky motívummal*. Az ég „tengerében” úszó gőzhajó a maga irdatlan tömegével – ezen a képen könnyedé, szinte súlytalanná válik... Szintén Gábrriel József megfigyelése, hogy ezek a nyomatok és metszetek nem a festészeti út, hanem a plasztikusság, a térbeli megjelenítés felé mutatnak. (Érdekes metamorfózis lenne.)

Egyik talányos kép az *Álomkonténer*. Főnt romantikus tájrészlet, lent, a föld alatt „elsüllyedt” álmok, gondosan elraktározva. A „dobozolt” álmok azt sugallják: semmi sem vész el. Minden megmarad, megőrződik. Legfeljebb egy másik létszférába, dimenzióba kerülnek át. Túl ezen, Frimmel műveinek van egy sejtelmes, melankolikus hangulata, üzenete: mintha a dűrieri angyal szemlélné a körülötte lévő, múltásba „dobott”, leépülő, romló-bomló világot. Elvágódásokat, nosztalgiákat élnek át figurái, a tárgyas zűrzavarból a spirituális, éteri magasságokbasóvárognak. Talán ezért tudnak rezonálni a bennünk rejtőz kínzó nyugtalansággal, amit akár „istenvágnak” is nevezhetnénk... Ha innen nézzük, akkor ez már nem magányos vállalkozás, hanem a mesterekre jellemző, tudatosan választott, termékeny egyedüllet.

Frimmel Gyula rajza

Paizs László

(Szentpéterúr, 1935. december 26. – Budapest, 2009. október 2.)

1954 és 1959 között a budapesti Magyar Iparművészeti Főiskolán végezte tanulmányait.

Mestere Z. Gács György, Rákossy Zoltán és Szentiványi Lajos volt.

1941-től 1954-ig Szombathelyen élt, 1954 óta Budapesten él.

A MKISZ (1965-től), a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja, majd a MAOE (1959-től), a Magyar Szobrász Társaság (1995-től), a Magyar Művészeti Akadémia (1999-től), a Szinyei Merse Pál Társaság (1992-től), a Magyar Művészeti Akadémia a Magyar Festők Társasága tagja.

Paizs László festő, grafikus, szobrász 2009-es kiállításának katalógusában olvasható: „Az Aulich Galéria kiállítása Paizs László utóbbi évtizedekben készült munkáiból válogat. A monumentális kompozíciók alapvetően ebben a periódusban is plexiből, poliészterből készülnek, a korábbiaktól eltérően azonban nem a korjelenségekre reflektáló, tárgycentrikus szemléletmód jellemző rájuk. A művész figyelme a síkfestészet felé irányul. A provokatív fiatalkori társadalom-kritikát felváltja az élete alkonya felé közeledő ember szomorú tapasztalatait tükröző, múltat és jelent összegző, egyben a sötét jövőt kutató

Ladányi András

„Az 'új' anyagoknak szépsége, tulajdonsága inspirál műveim létrehozásakor”

(Utolsó interjú Paizs László, Kossuth-díjas festő-, grafikus- és szobrászművésszel)

látásmód. Paizs már nem akar felbosszantani, sem ironizálni vagy ellenállni. A megfontolt ember a jövőbe néz, miközben a jövőben megjelenő múltat tárja fel a jelen világának. Vízión a művészettörténeti múltat idéző figurális utalásokkal és az anyag roncsolásának szenvedélyével kimondott, kinyilvánított intések. Lakner egykori szavai – »Az ember lefesti azt, amitől fél« – továbbra is aktuálisak, míg azonban korábban ezt a félelmet a deklarált művészet köréből való kitiltás táplálta – ami egzisztenciálisan az ember, szakmailag a művész fennmaradását veszélyeztette –, most képein a művészi, emberi értékek és a teljes világ pusztulása fenyeget.”

Budapesten, a Hamilton utcai AULICH ART Galériában, Paizs László kiállított képei és átlátszó plexiüveg plasztikai között találkozom a művésszel.

Paizs László elem jött és nyújtotta előre kezét: „Tudok rólad mindent. Azt is, hogy hány könyvet írtál.” – Én is elolvastam magáról mindent, ami az interneten található – viszonzom a választ. A következő kérdés az volt: Hány éves vagy? – Tízvel kevesebb, mint ön! – Akkor tegeződjünk!

A kiállított műveit – a földszinti termeken át a pincéig – mind megmutatta. Az ősz hajú művész kezével szélesen gesztikulálva ad nyomatékot a szavainak. Az egyik kis teremben ülünk le beszélgetni. Közös ismerős képzőművészeket emlegetünk. Van olyan művész, akinek a művéről elismerően szól, de magát az embert megveti.

Nem Paizs László művészetét, hanem életének egy-egy meghatározó állomását szeretném ebben az írásban felvillantani.

– Zala megyében, Szentpéterúrbán, egy zsákfaluban születtem, 1935. december 26-án – mondja kérdésemre Paizs László. – A világ egyik legelmaradottabb faluja volt abban az időben. Apám ács volt, anyám meg háztartásbeli. Nem sokáig éltem ott, mert 1943-ban Szombathelyre költöztünk. Amíg Szentpéterúron laktunk, semmit sem láttam a világból.

– *Miért?*

– Nem volt ott se villany, se autó, csak tehének és por, amiben játszottunk.

– *Miért költöztetek Szombathelyre?*

– Az édesanyám nővére Szombathelyen lakott, és a szüleim azt szerették volna, ha ott járok elemi iskolába. A Szövő utcai általános iskolába írtattak be. Az iskolát a tanévkezdés után két héttel szétbombázták az angolok. Később, az 1945-ös márciusi nagy bombázásban a házunkat is találat érte. Akkor már Szalasiék Kőszegre költöztek. Szombathely nagy vasúti elosztó csomópont volt. Az angolok a vasutat akarták bombázni, de egy kilométerrel odébb szórták le a bombáikat. Nagyon sok halott volt. Akkor húzódtunk a bunkerba. Bombázás után följöttünk, és olyan köhögési roham jött ránk, hogy majd megfulladtunk, mert hatalmas téglaport szállongott, amiben semmit sem láttunk. Előttünk egy bombatölcsér tátongott. Apám nem talált haza, mert nem ismerte fel a házakat.

– *Nem ismerte meg saját házát?*

– Az első házakat lebombázták. A Szent Márton utca házainak a belső része úgy tátongott, mint a nyitott babaházak, amit addig így soha sem láttunk. Nem volt a házaknak homlokzata. Semmink sem maradt. Kimentünk az állomásra, ami furcsa módon, épségben állt. Kőszegre utaztunk az anyámmal az ottani rokonokhoz. Másnap már ott is bombáztak.

– *Féltél?*

– Nagyon-nagyon féltém. Akkor féltém legjobban, amikor a Liberátorok fűlsüketítő zaját lehetett hallani. Ettől már nem kellett volna félni, mert akkor már kioldották a bombáikat. Én ezt akkor nem tudtam. Onnan Kőszegpatyra kerültünk. Amikor apám utánunk jött, semmi mást nem hozott a lakásból, csak egy kétszögös órát, ami fél egy előtt öt perccel állt meg. Akkor érte találat a házunkat. Hozott még egy tízkilós zöld kőst. Ez a kőso mentette meg az életünket.

– *Hogyan?*

– Amikor bejöttek a faluba az oroszok, nem volt só. Az emberek hoztak tojást, húst, cserébe, apám ezekért lelekocogtatott egy maréknyi sót. Ez elterjedt a faluban, és mindenféle élelmiszerre cseréltük a kőst. Amikor 1946-

ban visszaköltöztünk Szombathelyre, már csak egy kicsi só maradt.

– *Hova jártál elemi iskolába?*

– Püspöki iskolában tanultam, de az megszűnt. A negyedik elemi után pedig beiratkoztam a premontrai gimnáziumba, mint első. Ezt is megszüntették, ezért visszakérültem hatodikosnak, az akkor már Hollán Ernő utcai általános iskolába. A nyolcadik után pedig újra elsőnek mentem a Nagy Lajos gimnáziumba, ahol érettségiztem.

– *Gyermekkorodban volt készítedes a rajzhoz vagy a festészethez?*

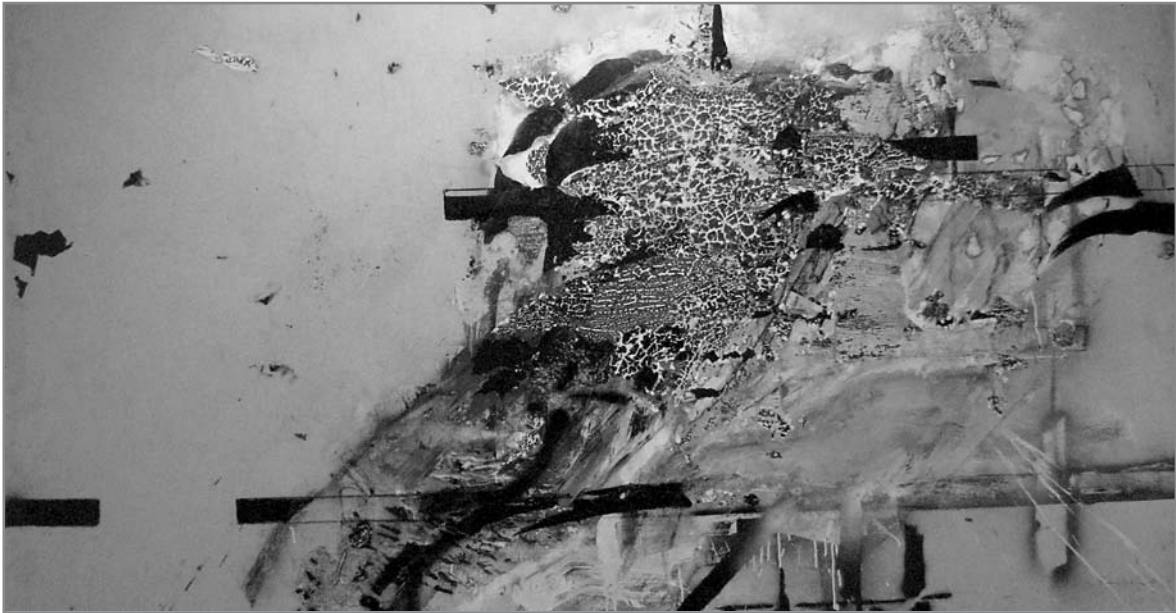
– A családban senkinek nem volt köze a képzőművészethez. Rossz gyerek és rossz tanuló voltam, és az iskolában mindig a sarokba állítottak. Kovács Árpádnak – aki ma az Állami Számvivőség elnöke – a papája, Radnóti Kovács Árpád volt a rajztanárom. Látott bennem tehetséget. Ő szólt, hogy délután a Savaria Múzeumban van egy Derkovits rajzszakör, és menjek el oda. Ott láttam életemben először rajzbakot, rajztáblát, modellt. A szakkörben én voltam a legfiatalabb. A tanár úri modorban úgy korrigált, mint egy kollégát. Üriemberként bánt velem. Másnap beültem az iskolában a padba. Amikor bejött, felüvöltött: „Paizs, a sarokba!” Amikor vége lett az órának, szólt: „Este hatkor a rajzszakörben találkozunk.” Nem keverte össze a tanítást a rajzszakörrel. A gimnázium elvégzése után az Iparművészeti Főiskolára jelentkeztem.

– *Miért épp oda?*

– Először biológus, majd külügyi diplomata – mondván, így külföldre ki tudunk menni –, végül díszlettervező szerettem volna lenni. Kiderült, hogy az Iparművészeti Főiskolán díszlettervező szak nem indul. Felvételizni Budapestre kellett jönni. Akkor jártam először a

Paizs László munkája

Paizs László
munkája

fővárosban. A felvételin – 1954-ben – rajzolni kellett. Utána a felvételi bizottság elé járultam, elbeszélgetésre. Z. Gács György – aki nagyon jó ember volt –, a tanszékvezető, azt mondta: Fiam, az idén nem indul díszlettervezői szak. Viszont indul a díszítő festő tanszak. – Nem tudom, mi az! – Én sem – nevetett fel –, de én leszek a tanszékvezető. – Akkor oda jelentkeztem. A főiskolát 1959-ben végeztem el, vörös diplomával.

– *Közben volt 1956.*

– Akkor voltam kezdő másodéves. A Bartók Béla 25. szám alatt laktam albérletben. Ott volt egy könyvesbolt. Október elsején kezdtük a tanévet. Október 6-án volt Rajk László temetése. A főiskolán – minden főiskolán – volt egy katonai szoba és volt katonai oktatás. Megtanultuk a fegyverek kezelését.

– *Október 23-án te is felvonultál?*

– Huszadikán már forrongtunk és nagy forradalmi lözeggel, kirúgtuk az igazgatóhelyetteset. Tudtuk róla, hogy belügyis. Akkor a srácok azt mondták nekem: Azonnal tűnjél el, mert ebből nagy balhé lesz! Hazautaztam Szombathelyre a menyasszonyomhoz. Október 23-án együtt jöttünk vissza. Lassan jött a vonat, kilenc óra alatt értünk Budapestre. A Kelenföldi pályaudvaron szálltunk le. A menyasszonyom a Fehérvári útra, a Kertészeti Egyetem női kollégiumába ment, én pedig a Bartók Béla úti albérletbe. A Móricz Zsigmond körtéren egy oldalas Irodalmi Újságot osztogattak. Az első vers az volt, ami a szemembe ötlött: „Tollamat a szarba mártom / úgy írom le Horváth Márton.” Ez volt az első benyomásom. A gyógyszerháznál letakart rendszámú teherautók álltak. A barátom nem volt otthon, akivel együtt laktam az albérletben. Éjfélkor jött meg, és felrázott. – Nem hallod?- mondta. Hallani

lehetett a géppisztolylövéseket. Reggel hét órakor a menyasszonyom átjött és mondta, hogy a Fehérvári úti kézi benzintankot felgyújtották, és lobog a láng. Menekültek a kollégiumból. Reggel kimentünk az utcára. Átmentünk a Szabadság-hídon a Kálvin térre. A Szabadság-hídon végig tankok álltak és a Kálvin tér felé néztek. A tankok oldalán a póttartályok csákánnyal be voltak verve és folyt belőlük az olaj.

– *Mi volt a Kálvin téren?*

– Rengeteg ember nyüzsgött az utcákon. Hihetetlen felszabadult érzés fogott el. Ilyet még soha nem éreztem. El sem tudom mondani. A Kálvin téren körbejárt egy nyitott tetejű, páncélozott ÁVH-s autó és géppuskázott a házakra. Most is emlékszem, hogy a téren, a biztosító első emeletének az erkélyéről vér folyt. Valakit eltaláltak. Behúzódtunk a Kecskeméti utcába, mert olyan híreket kaptunk, hogy az Astoria felől jön egy orosz tank. Jött is. Berohantunk a Magyar utcába, egy kapu alá. Hatalmas dörrénés. Lőtt az orosz tank. Mint a vízcsapok, úgy estek le az ablakok üvegtáblái, s a járdán felrobbantak és darabokra törtek. Szörnyű látvány volt. Nem tudtunk eljutni ebédelni az Iparművészeti Főiskolára. Egy közeli leánygimnáziumban kaptunk enni.

24-én este betörték a Bartók Béla út 25. szám alatt lévő könyvesbolt kirakatát, és a klasszikus marxista-leninista köteteket kidobálták a járdára, majd a könyvhalmokat felgyújtották. Az orosz könyveket is elégették. A Tretyakov, Puskin képtárról készült nagyon szép reprodukciós albumokat is próbáltak a tűzbe dobni. – Ne hülyéskedjetez, ezek a művészetről szólnak – mondtam. – De hát ez orosz! – De művészet! A végén sikerült ezeket az értékes kiadványokat bementeni a házmasterhez.

– *Végig Budapesten voltál?*

– Talán november 1-jén a kaptam hírt, hogy Miskolcra jön egy vöröskeresztes vonat, amelyik Grazba indul tovább. Ha kijutunk a Ferencvárosi pályaudvarra, akkor ott fel tudunk szállni rá. Hárman indultunk el, gyalog – barátom, a melyasszonyom és én – a Petőfi-hídon. Egy Pobeda gépkocsi jött nagy sebességgel utánunk, pedig egy a tehergépkocsi, a tetején géppuskával, sorozta. A Petőfi híd végén a beugróban bújunk meg. A vonat már bent állt. A pályaudvaron a váróteremben ültünk. Végre szólalt a szerelvényről: Be lehet szállni! Le kellett feküdni az ülésekre, hogy ha lőnek, akkor kisebb felületen érjenek a golyók. Ez halottak napján volt. Nagyon lassan haladt a vonat körbe Budapest körül. Minden ablakban égtek gyertyák. Ilyen csodaszépet még életemben nem láttam. Az egész Budapest gyertyafényben úszott. (Azóta én minden évben kiteszek égő gyertyát az ablakba, halottak napján.) Gyönyörű volt a város az égő gyertyákkal.

– *Kijutottatok Grazba?*

– Nagyon sokáig ment a vonat. Szombathely előtt szólalt, hogy két tank áll a vonattal szemben. Megállítják a vonatot, és fegyvert keresnek, mert vöröskeresztes vonaton nem lehet fegyver. Kiderült, hogy van. Szétszedték a fegyvereket és a szén közé rejtették. Nem állították meg a vonatot. Leszálltunk Szombathelyen – mert a szüleink ott laktak – azzal, hogy hamarosan továbbállunk. Másnap beszélt a rádióban Mindszenty, amit akkor nagyon rossznak tartottam. – Ebből baj lesz – mondtam. Másnap reggel már ágyúdörgésre ébredtünk. Bevonultak az orosz tankok Szombathelyre. Így itthon maradtunk. Később értesítettek, hogy kezdődik a tanítás. Decemberben feljöttem Pestre, de

még nem volt tanítás. Egy teremben összegyűltünk és egyfolytában tarokkoztunk. Ösztöndíjat viszont kaptunk. Amikor beindult a tanítás, már sem honvédelmet, sem marxizmust nem tanítottak az évfolyamunknak. Az osztályunkból kevesen távoztak nyugatra.

– *A főiskola befejezése után mihez kezdted?*

– Az osztályból hatan végeztünk a főiskolán 1959-ben és hárman maradtunk festők, akik a Képcsarnoknak dolgoztunk. Én önálló voltam. A mesterek – Fónyi Géza, Konecsni György, Z. Gács György, Rákosi Zoltán és Domanovszky Endre – számos murális munkájának kivitelezésében vettem részt. Később pályázatokon nyertünk munkákat.

– *Közben volt kiállításod?*

– Önálló nem. Válogatott csoportos kiállításon viszont részt vettem 1961-ben, a Fiatal Képzőművészek Stúdiója Egyesület rendezésében, az Ernst Múzeumban. 1962-ben pedig Magyar Képzőművészeti kiállításon szerepeltem, a Műcsarnokban. Akkor hagyományosabb főfogású olajképeket festettem. 1964-ben mehettünk ki először turistaútra, Róma-Riminibe. Elkértük a közös útlevelet, és elmentünk Velencébe, hogy megnézzük a Velencei Biennálét. Ez volt a nagy ráébredés. Az amerikai és belga pavilon pop art művei lenyűgöztek. Akkor láttam, hogy nem csak olajjal lehet vászonra festeni. Legnagyobb döbbenetemre egy fehér sportkocsi piros üléssel élére le volt állítva a bejárat előtt. (Ma már minden autóröncskereskedésben látunk ilyent.)

– *Miért voltál fogékony az effajta művészetre?*

– Jó kérdés. Nem csak a főiskolán, hanem a gimnáziumban is foglalkoztattak különböző anyagok. Láthatod, itt a kiállításon is, hogy nincs olyan anyag,

Paizs László
munkája

amiből ne konstruálnék valamit. A Velencei Biennálén ez a pop art esztelenül megragadott. Ennek hatására, elkezdtem más anyagokkal dolgozni. Az elején bőrökre varrtam lóvakaró keféket és mindenféléket.

1967 márciusában nyílt meg első önálló tárlatom Győrben, a Művészklubban. Ez az év technikailag és műfajilag is változást hozott, a Biennálén szerzett élménynek köszönhetően. 1967-ben textil, fém, bőr anyagú, „varrottas” képeket küldtem a Fiala Képzőművészek Stúdiója Egyesület kiállítására. A kiállításból nagy botrány lett. Sajnos, volt három olyan kolléga – még ma is élnek –, akik feljelentettek bennünket, hogy amit mi művelünk, az nem szocialista realista művészet. A lektorátus javaslatára azonban a megnyitó előtt 25 művész (köztük Altorjai Sándor, Lakner László, Keserü Ilona és Paizs László) csaknem félszáz alkotását eltávolították a falakról.

– *Mi történt ezután?*

– Kilitástalanná vált számomra az, hogy ezt az utat vállalhatom. Szocreált nem akartam készíteni. Idegösszeomlást kaptam. Három hónapig feküdtem az idegosztályon. Munkát nem találtam. A feleségem tartott el. A műterem felé sem mentem. Azt mondtam: Soha többet semmit nem alkotok! Értelmetlennek láttam a munkát. Mély letargiába estem. Gyógyszereket szedtem. 1969-ig semmit sem csináltam.

– *Hogyan jöttél ki ebből az apátiából?*

– Lementem a pincébe. Ott porosodtak a füstölt bőrös képeim. Elkezdtem dolgozni azon, hogyan lehetne ezeket megvédeni. Így fedeztem fel magamnak a plexit. Elkezdtem „plexiben” gondolkodni. Olyan dolgokat készítettem, amivel el is tudtam tartani magamat. Poliészterből karkötőket gyártottam, és különböző iparművészeti tárgyakat. Ezeket megvették. Később a plexi révén, 1971-ben, már egy önköltséges kiállítást rendeztem. Ekkor készítettem először plexitömb-plasztikákat. Mindezzel együtt, az aczéli kultúrpolitika szerint, én a túrt kategóriába tartozó művész voltam.

– *A kortárs művészek elfogadtak?*

– Az talán elismerés, hogy a korszak egyik szimbolikus jelentőséggel bíró művét – *A trónörökös párt meggyilkolták* (1970) című plexi-öntvényt – a Magyar Nemzeti Galéria 1980-ban 80 ezer forintért megvette.

– *Mikortól ismerték el a művészetedet?*

– 1976-tól már lehetett az opartot bemutatni – például Vasarelyt –, mert rájöttek, hogy ez nem árt a szocializmusnak. A pop artot, meg minden mást, nem engedték, mert annak politikai mondanivalója volt. Mi, a műveinkkel azt céloztuk meg, hogyan lehetne a hatalmat bosszantani. Például a *Zöld tömb (Rózsabogár zugehörrel)* és a *6.80-as borotválkozó tükör*-sorozat darabjai készültek 1969-ben. Ez utóbbi sorozat az 1968-as eseményekre is utal, ezt a politikai tartalmat még nyilvánvalóbbá teszi a sorozat IV. és V. darabjának alcíme: *Csehszlovák gombostűkkel*.

– *Polgárpukkasztás?*

– Igen. Amerikában a pop art erre alkalmas volt. Akkor jött elő Amerikában, amikor a vietnámi háború ellen tiltakoztak. Nálunk és a Kelet-Európai országokban mindig valami provokatívát is becsempészünk a pop artba, hogy a hatalmat fricskázzuk. Nemcsak művészeti, hanem társadalmi jelenség is volt a pop art. Az egyik barátom készített egy olyan falat, amit *Negyvennyolcas falnak* nevezett el. Ezen a falon belövések voltak. Azt nem lehetett tudni, hogy 1956-os vagy 1848-as belövések látszottak a falon.

– *Igen, ez asszociáció kérdése. Az 1956-os forradalom ötvenedik évfordulójára egy új sorozatot is készítettél. A 2006-os Sebek című műegyüttes (Budapest 1956. november; Becsapódó őszi lövedékek I-V.; Célzott lövés 1956) a pusztulásról, pusztításról szól. A szürkés és barnás képfelzárkózású lövésnyomszerű bemélyedések és lyukak fokozzák a drámai hatást.*

– Ezeknek a műveknek az elkészítésénél az 1956-os forradalom során átélt élményeim is inspiráltak.

– *A rendszerváltás hogyan ért?*

– Sehoggy. Nincs rendszerváltás.

– *A munkásságodat elismerték, amit a kitüntetések is bizonyítanak: 1980: Munkácsy-díj; 1988: Erdemes Művész; 2000 és 2002: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma díja; 2007: Kossuth-díj.*

– A Kossuth-díjat 2007-ben vettem át Gyurcsány Ferenc-től a Parlamentben, de ezt a kitüntetést ma már nem a hivatal, hanem a művészek adják. Ezért vettem át.

– *Ezekkel a magas kitüntetésekkel elismerték a munkádát?*

– Azt gondolom, hogy igen. Most már két helyen születtem, mint Petőfi Sándor.

– *Ezt nem értem.*

– Szombathelyen jártam iskolába, ott éltünk. Kiderült, hogy egész Vas megyében nincs Kossuth-díjas képzőművész, Zalában születtem, de ott sincs Kossuth-díjas. Így általam már mindkét megyének van Kossuth-díjas képzőművésze. Szombathelyen és Zalaegerszegen is tervezünk életmű kiállítást. (A zalaegerszegi biztosan meglesz, 2010 őszén.)

A beszélgetést abba kellett hagyni, mert Paizs László beszéd közben is többször megállt, hogy ne erőltesse túl magát. Két infarktuson esett át, de még mindig alkot. Nevetve mondja: Hetvenöt éves korban nem akarok én még összegezni.

Búcsúzóul a 2009-ben megjelent PAIZS LÁSZLÓ című hatalmas, nagyméretű, fantasztikusan szép, dedikált kötetével ajándékoz meg. A kötet hátsó borítóján az áll: „A plexi tömb átláthatósága »tudatos« kövületek létrehozását teszi lehetővé. Benne megáll a »zuhanó« tárgy és mozdulatlanul válik a füst.

A színezett, vagy az anyagba színezett különböző

minőségű poliészterek kölcsönhatása mással el nem érhető, izgalmas felületet, faktúrát eredményez. Ezeknek az »új« anyagoknak szépsége, tulajdonsága inspirál műveim létrehozásakor.”

Az interjú elkészítése után, szeptember második felében, a kéziratot – a megbeszélés szerint – és az ez évben megjelent könyvem egy dedikált példányát letettem

az AULICH ART Galéria portáján, hogy onnan majd elviszi Paizs László. Eltelt egy hét és nem jelzett vissza. Felhívtam telefonon. Közölte, hogy még nem volt ideje elmenni a galériába, de másnap megteszi és utána hív. Nem keresett. Egy hét után többször is telefonáltam, de nem vette fel a mobilt. Végül Paizs Lászlóné szólalt meg: Sajnos, a férjem október 1-jén, hirtelen elhunyt. (Előző nap beszéltem vele.)

Nyugodj békében, Paizs László!

Wehner Tibor

A FÖLD AHOL ÉLTÜNK

Paizs László festőművész kiállítása a budapesti Aulich Art Galériában

Egy hangsúlyozottan és szükségszerűen szűkre szabott, rövidre fogott bevezető keretei között csupán a kiindulási pontot megjelölő szempontok számbavételére van lehetőség – de így legalább kizárhatók a feleslegesnek tűnő részletek és a mellékes tényezők. Paizs László festő- grafikus és szobrászművész a korábbi alkotóperiódusaihoz szervesen és logikusan kapcsolódó, lenyűgöző hatással, magával ragadó festészeti-grafikai-plasztikai atmoszférát teremtő új művei kapcsán három vizsgálati aspektus, megközelítési lehetőség nyílik meg: a monumentalitás kérdése, a festészeti-grafikai valamint a plasztikai kifejezés és anyagkezelés közötti állandó hezitálás dilemmája, valamint a rombolás, a roncsolás mint műépítési módszer problémáikája. És ez a három esztétikai fócsapás integrálja a most futólag sem elemezhető alszempontokat: az anyaghasználat és az anyag-megmunkálási eljárások megújításának az életművet végigkísérő, nem lanyhuló aspirációit, a figuratívítás és az elvonatkoztatás egymás melletti, párhuzamos megjelenését, termékeny ütköztetését illetve szintézisét, az ikonográfiai toposzok lappangó, újra meg újra felbukkanó jelenlétét, és a mindent átható vagy árnyaló káosz, mint valami fenséges rendteremtő erő megragadását és érvényesítését.

A monumentalitás természetesen nem, vagy nem csupán a hatalmas képméretekből eredeztethető: a kisebb műveket is jellemző képépítő módszer, a motívumhasználat, a kompozíciókat éltető kifejezés ereje is jelzi a Paizs-kép totalitásra és uralkodásra törő hangsúlyait. Miként a nagy kép – a korai murális munkáktól napjainkig – végigkíséri a Paizs-munkásság eddig lepergett éveit és évtizedeit, a térbe helyezett és szervezett szobrászati alkotások jelenléte is

folyamatosan minősíthető az életműben. E művész akkor is plasztikai szemlélettel alakítja műveit, amikor nem a plexi áttetszősége révén is illuzionisztikussá avatott plasztikai tárgyat, hanem ikonikus képet alakít: úgy kutatja, úgy bontja fel, úgy tárja a szemlélő elé a képsík alatti rétegeket, hogy közben plasztikus dombormű-rétegzettséget hoz létre. Ez a létrehozás azonban nem csak ezért ítéhető nagy fenntartásokkal képépítésnek: a Paizs-mű a heves indulatokkal is éltetett rombolás, vagy a jól megfontolt, higgadt roncsolás beavatkozásai révén nyeri el végső formáját, a pusztulás, a romlás, az enyészet tündöklő és fájdalmas szépségeinek, a teljesség fenséges töredékké válásának felmutatásával. Már messze túlléptünk a „minden Egész eltörött” XX. századi lírai, visszapillantva már könnyed futamnak ítéhető epizódján: most már masszív, eltakaríthatatlan roncs-objektumok szegélyezik, szellemi romhalmazok kísérik utunkat. Paizs László eme különös teljességgé érlelt maradvány-világából száműzöttek a színek: csak a fehérek, a pizkosszürkék, a feketék teremtenek drámai komorságú festői közegeket az arany dekadens felgyűlésének és az ezüst megtört fényű csillogásának.

A Paizs László művein feltáruló kráterek, a felületeket áttörő lyukak, az illuzionisztikus tereket megnyitó mélységek ebben a misztikus sugárzásban tágulnak a festői síkok és a szobrászi terek szédítő fekete lyukaivá. A nagy semmi felé sodródva még visszanézhetünk, és akkor a maga teljességében tárul fel az ijesztő látvány: a Föld, ahol éltünk.

(Elhangzott 2009. augusztus 31-én, a kiállítás megnyitóján)

Nagy Miklós Kund

A fotóművész kivárt pillanatai

Török Gáspár 75 éves

Kivárt pillanatok, egyszerűek, megismételhetetlenek. És kiérlelték, megálmodottak, megtervezettek... idézem fel a jeles marosvásárhelyi fotós öt évvel ezelőtt megjelent albumából az Előszó első két mondatát. Ma is érvényes, amit akkor írtam, noha azóta Török Gáspár fotóművészeti munkásságában történt egy s más lényeges változás, mindenekelőtt az, hogy ellenállhatatlanul feltörtek belőle a színek, és a fekete-fehér felvételek mellett mindaddig konokul kitarító fotográfusról kiderült, festői erényekkel is gazdagon megáldott. Akárha a piktúra impresszionista kiválóságainak valamelyik lírává álmodott, oldódott festménye sejlene föl színes képei egyikén-másikán. Épületgépész mérnök emberről talán kockázatos ilyesmit mondani, de több évtizedes fotós pályája, annak díjakkal, kitüntetésekkel is elismert művészi vetülete és a 75. születésnapjára kiállított jubileumi anyaga ilyen kijelentésekre is feljogosít. A Nemzetközi Fotóművészek Szövetsége nem osztogatja egykönnyen az Excellent Artist of FIAP megtisztelő címet. Ő pedig ennek is a birtokosa.

Persze nem lett hűtlen eddigi önmagához, a fekete-fehér kifejező és árnyaló erejét, hangulatfestő kvalitásait, a fotográfia legszebb hagyományainak újító továbbvitelét most is nagyra tartja, de fotós kísérletezgetéseinek újdonságai arra is készíthetik felvételei szemlélőit, hogy átértékeljék az időhöz, az életkorhoz való viszonyulásukat. Ha valaki hetvenen túl képes a megújulásra, az nem tekinthető időskorúnak. Török Gáspár valóban megőrizte fiatalosságát, szellemi nyitottsága mindenképpen erre vall. Igaz, elismeri, hogy részben a kényszerűség készítette arra, hogy némileg módosítsa szemléletét, a mai digitalizált világban egyre nehezebben ragaszkodhat bárki is a tradicionális fotótechnikához, és különben is, haladni kell a korrallal. Nem foszthatjuk meg magunkat a valóság színeitől, a jelen fotográfusának pedig nélkülözhetetlen eszköze a számítógép is – vallja. Tegnap és ma, jelen és múlt egyébként Török hitvallása szerint szervesen egybekapcsolódik. Ez is magyarázhatja, miért fordult olyan elevenen az erdélyi fotótörténet felé, és miért gyűjti, népszerűsíti írásban is az elődökről szóló dokumentumokat, tárgyi emlékeket. A Bolyaiak városában különben, ahol köztudott, hogy a polihisztor

Török Gáspár:
Kapuban

Bolyai Farkas egész korán, a fotografálás kezdeteikor már vonzódott ehhez az új technikai vívmányhoz, magától értetődő, hogy a fotóművészt e forradalmian fejlődött ágazat hőskora is érdekli. Ráadásul Török Gáspárt rokonai szálak fűzik a nagyenyedi id. Zeyk Miklóshoz, aki már az 1840-es évek elején komoly fotótechnikai kísérleteket folytatott, jóval meghaladva korát, ez is befolyásolhatta. S ha már itt tartunk, ejtsünk szót arról is, hogy az egykori székelgyházi székváros az 50-es évek elejétől Románia legjelentősebb fotóművészeti központja, Fotóklubja rendkívüli megbecsülésnek örvend országosan és nemzetközileg is, elindítója, az immár klasszikusként tisztelt néhai Marx József volt, aki a fotográfiában még kezdő Törököt is felkarolta egykoron. Marx Józsefről elmondható, hogy amint az orosz írók Gogol köpönyegéből, ugyanúgy a mai vásárhelyi fotósok

Török Gáspár: Kettős akt

legjobbjai is az ő szárnyai alól bújtak elő valamikor. Nem kellene csodálkoznunk, ha esztendőik múltával Török Gáspárról is hasonlóan nyilatkozna egynémely fiatal. A klubban ugyanis ő is igen intenzíven aktívált. De térjünk vissza ünnepeltünk több évtizedes fényképezési alkotótevékenységéhez. A kettősség, amit érintőlegesen már jeleztünk munkássága egészében, párhuzamok és kontrasztok formájában végigkísérhető e művészet részjelenségeiben is.

Születést és elmúlást, derűt és nosztalgiát, fényt és árnyékot, hagyományörzést és szabados korhangulatot, honi jelleget és egzotikumot, várost és falut, természeti és épített örökséget, egyént és közösséget, időst és fiatalot, gondolati töltetet és grafikai látványosságot állít párhuzamba, vagy ütköztet egymással. Hol a riportra, szociojelenségre kielezített énje, hol portrérázoló emberszeretete, tájrajongása, női szépségre rácsodálkozó érzékenysége, hol pedig szimbólumteremtő, montázskreáló képessége tör felszínre. Kivár, ha kell, és a véletlent is kihasználja, de a maga elképzelései, fotós öntörvénye szerint is igyekszik megállítani, kimerevíteni a múlt időt, adott momentumban, jelképhordozó keretben rögzíteni a földgolyó kivételes vagy évszázadokon át formálódott, mulandóságában megörökítendő, jellegzetes állapotát. Kivárja például, amíg a lét sok évtizedétől görnyedt, agg házaspár lép a napfényből az ódon vár boltíves kapuján a sötétbe, vagy ahogy a kalotaszegi tánc forgatagában végtelenné teljesedik az életöröm a csillagszemű kislány arcán. Megcsodálja az alkonyi palló vörösét, a búzavetés korareggeli harmatos zöldjét, a gondtalan békeidőket idéző sétát a kék folyó fölött, és még sok mindent, aminek lélekemelő látványát sok-sok embertársával meg akarja osztani. És még érdemes hangsúlyoznunk valamit, talán éppen ez erényei egyik legnagyobbika: számos fotója humorba ágyazott. Humorézékén túl tudatos törekvés is ez nála, mert tudja, hogy manapság úgy kell a mosoly, mint a falat kenyér. Isten tartsa meg e jó szokását, és persze, adjon hozzá még sokáig kellő erőt, egészséget is.

Gyutai Csaba

„Gyilkosság lövés által...”

(Személyes reflexiók
Kínyó Ferenczy Tamás
és Ferenczy Erika
dokumentumfilmjéről)

Az 1956-os forradalom és szabadságharcunkról számos film született már. Próbálkoztak hollywoodi szuperprodukciónal, játékfilmes feldolgozásokkal, dokumentumfilmes értelmezésekkel, de a nagy, az ikonfilm 56-ról még bizonyosan nem született meg.

Nem törekedett ennek a hiátusnak a betöltésére a Kínyó Ferenczy Tamás, Ferenczy Erika szerzőpáros legújabb, a zalai, zalaegerszegi 56-os történéseket, a pártház előtti sortűzet bemutató dokumentumfilmjével. Számunkra mégis ez a „nagy film”, hiszen apáink, nagyapáink, városunk és megyénk múltjának olyan korhű feldolgozását kaphattuk az alkotóktól, amely a fiatalabb korosztály és a mi gyermekeink számára is érthetővé, átélhetővé teszi az akkori emelkedett pillanatok nagyszerűségét, majd az elbukás tragikus fájdalmát.

Csomor Erzsébet néhány évvel ezelőtt, az Egerszegi Füzetek helytörténeti sorozatában, igazi történelmi alapossággal feldolgozta az akkori egerszegi eseményeket. Ez lett az alapmű, amely a visszaemlékezések, ünnepi beszédek fontos másodlagos forrásává vált. Hiányzott azonban egy olyan alkotás, amely képi világában is hitelesen megidézhetővé teszi számunkra a heroikus napokat.

Adódik a kérdés, hogy miért éppen most született meg ez a film?

Nyilván forgathatták volna korábban is, a rendszerváltás után már politikai akadálya nem lehetett, előbb még több élő szemtanú szólalhatott volna meg. Bizonyára korábban is elkészülhetett volna az alkotás, de hogy miért most, miért így, erre keressük a magunk szerény, tétova, személyes válaszait.

Kezdhethetnék a magyarázatokat azzal az egyszerű állítással, hogy most sikerült összegereblyézni a szükséges forrásokat, amikhez egyébként Zalaegerszeg önkormányzata is jelentősen hozzájárult, de ezzel csak a legrövidebb utat választanánk. Olvasatunk ennél összetettebb.

Szükség volt mindenképp egy olyan szerzőpárosra, akik az oral history – a megidézett történelem – és a dokumentumfilm műfajában már jelentős előélettel, teljesítménnyel rendelkeztek, de mindez a mi „nagy filmünk” megszületéséhez kevés lett volna. Ehhez egerszegi előélet, gimnáziumi barátok, lokális elkötelezettség, de mindenképp zalai lelkület kellett. Mindez együtt a zalaegerszegi indíttatású, a filmet történész-forgatókönyvíró-szerkesztőként jegyző Ferenczy Erikában volt meg.

De természetesen, ahogy napjainkban mondani szokás, a mű nem jöhetett volna létre a néhai dr. Szentmihályi Imre, skanzen-alapító tudósember közreműködése nélkül sem, aki szemtanúként, kortársként megfotózta az akkori utcaképeket. Félvén a megtorlástól, a negatívokat nem merte előhívni, hanem elrejtette az egyik falumúzeumi kiállítási tárgyban, bízva abban, hogy majd egykoron jön egy bölcsőbb kor, melynek a gyermekei megbecsülik a nemzeti, városi történelem tárgyi, képi emlékeit. Bölcsőbb kor sajnos nem jött, de nagy öröm számunkra, hogy egykoron a zalai falumúzeum ügye olyan ember kezébe kerülhetett, aki nem csak Göcsej néprajzi értékeinek összegyűjtésében volt elkötelezett, hanem a jelenbe vésett, későbbi történelem képi világának megörökítésében, megőrzésében is. Az egerszegi muzeológusok egészen kalandos módon találták meg a közelmúltban a képek negatívjait, majd értő kezű restaurálás után egy látványos könyvben tárták a felvételeket nagyközönség elé. Ezek a fotók válhattak így a dokumentumfilm archív képanyagává is. Játékfilmszerű megmutatásukkal Kínyó Ferenczy Tamás túllépte a hagyományos dokumentarista eszközöket, hiszen a film az események történetileg hiteles ismertetésén túl többre is vállalkozik: szeretné számunkra képkockáról-képkockára követhetően elmesélhetővé tenni az akkori napok történetét. Egyébként is figyelemreméltó a

képi világ, hiszen mind a meggyötört göcseji ember visszaemlékezésekor, mind az almásházi fiatal pár már-már balladába hajló megidézésekor a képek is beszélnek, hol szomorúságot, hol a tragikumot mutatják a mai felhők, fák, az ásító gémeskút, a tájelemek, a hangulatokat festő eszközök. Néha már az az érzetünk, hogy maníros az operatóri teljesítmény, de összességében inkább a különböző történetek kibomlását segítő, ügyes közvetett megoldásokkal találkozhatunk.

Mindezekén túl azonban a film hitelességéhez legtöbbször a megfelelő szemtanúk megtalálása, megszólaltatása tett hozzá. És ez utóbbi az az igazán méltányolandó munka, amelynek eredményeként Ferenczy Erika – már-már pszichológusi türelemmel - kivarázsolja a fontosat, a lényegeset, a sokszor még mindig a beljük vert félelmeikkel küzdő már meglett, idős emberekből, a katonából, a közismert egerszegi 56-os hagyományörző Hajdú Gyulából és a többi résztvevőből.

Itt engedtessek meg a „szigorú” ítéss szerepéből kiesnem, hiszen az egyik postás szemtanú az édesapám volt.

Az ő legjobb fiatalkori barátja az a kisbucsei Németh Imre volt, aki az eddig eltagadott egerszegi sortűz egyik áldozata lett. A család apai ágának régi temetkezőhelye a kisbucsei temető. A nyolcvanas évek elejéig nem érttem – akkor merték már elmondani apámék, és a nagypám –, hogy mindenszentek alkalmával miért kellett nekem egy szál gyertyával, néha a legnagyobb nálunk lévő kocsigyertyával emlékezni a Németh család sírhelyénél. Ez az ő főhajításuk, néma tiltakozásuk volt, amelyhez az ártatlan kisgyermeket használták fel. A beljük vert görcs, félelem miatt nem mertek odamenni a sírhoz, de ösztönösen is tudták az ősi antigonéi parancsot, hogy a halottat mindig megilleti a végtisztetség, az emlékezés

joga, bármi is volt a bűne. Nemkülönböztetve abban az esetben, amikor nemhogy bűn, hanem inkább fájó hősi áldozat méretű az ártatlan fiatalemberre, Németh Imrere. Emlékszem, hogy többször megkérdeztem, miért kell azon a síron gyertyát gyújtanom, amire csak azt mondták, hogy ugyan nem volt rokonunk az Imre, de megérdemli, mert rendes ember volt. Ha az emlékezésben mindig bölcs nagyapa, így okosította a kisunokáját, akkor biztosan igaza volt, aztán már a halála előtt ő is el merté mondani a valóságot.

A film legnagyobb értéke, hogy a gyermekeink számára is átélhetővé, befogadhatóvá teszi 1956 októberének-novemberének eseményeit, mert ez a képi világ már az ő glóbuszuk. Számukra már csak ilyen eszközökkel hozható közel a 20. század legnagyobb, világtörténelmi szempontból is mérföldkőnek tekinthető magyar teljesítménye, a forradalom és szabadságharc.

A másik jelentősége az, hogy a szemtanúk hitelességével bizonyítja, egyébként Csomor Erzsébet is utal rá az idézett korrekt könyvében, hogy immár Zalegerszeget is azok közé a szomorú helyszínek közé illeszthetjük, Budapesthez, Salgótarjánhoz, Mosonmagyaróvárhoz hasonlóan, ahol eldőrdültek a gyilkos fegyverek, ahol ártatlan emberek vére folyt, ahol sortűz volt, ahol a korabeli, már a magyar nép előtt megbukott sztálinista hatalom csak „gyilkosság lövés által” tudta vagy igyekezett fenntartani a uralmát.

Ez azonban később a megszálló szovjet hadsereg szuronyai nélkül biztosan nem sikerülhetett volna.

Németh Imre, édesapám történetét, de a későbbiek is el kell mondanunk a gyermekeinknek, unokáinknak. Ez a feladatunk, és ez nem kevés...

Ehhez segít hozzá bennünket Ferenczy Erika és Kinyó Ferenczy Tamás kiváló dokumentumfilmje.

Péntek Imre és Gyutai Csaba a film szerzőivel

E számunkat – az 1000 éves Zala megye előtt tisztelegve – itt élő, elszármazott vagy ide kötődő szerzők munkáiból állítottuk össze. Természetesen, a névsort lehetett volna bővíteni, de igyekeztünk minél változatosabb, időszerűbb témákat válogatni, bizonyítva: a történelmi Zala – a Muravidékkel együtt – ennek a régióknak kulturálisan meghatározó pontja, centruma.

Két „tiszteletbeli zalai” alkotó is helyet kapott ezen ünnepi számunkban: Zalaegerszeg erdélyi testvérvárosából, Marosvásárhelyről. Markó Béla szép szonettjeivel, Nagy Miklós Kund a 75 éves Török Gáspár fotóművészt köszöntő írásával. Megszólításunkra sokan jelezték, hogy elküldik kézírataikat. Ám a lapzárta kegyetlen: egy bizonyos idő után nem várhattunk tovább.

Az időben való megjelenés érdekében. De biztosíthatunk mindenkit: nem dolgozott hiába. Értékes kézírataikkal a jövő évi számunkban találkozhatnak olvasóink. Cseh Tamás énekelte: Ez valami demonstráció... Igen, ez az összeállítás annak a demonstrációja, hogy lapunk, 14 év után – s jövőre lépünk megjelenésünk 15. évébe – életképes, fejlődőképes orgánus, s vannak még tartalékaink... A pannon szellemiség pedig olyan örökségünk, s mai inspirációnk, amelyre bizton építhetünk a jövőben is.

A szerk.

Saáry Éva köszöntése, a 80. születésnapja alkalmából

Dr. Lőrincz István ünnepi beszéde

Kedves Saáry Éva!

Kedves Vendégeink!

Kedves Fiatalok! Kedves 70 - 80 és 90 év tapasztalataival rendelkezők!

Szokásaink szerint érdemes embereknek nevezetes alkalmakkor és ünnepélyes keretek között mondanak köszönetet. Hálátlan feladatként csak röviden és csak nagyon vázlatosan mutathatjuk be életüket, munkásságukat és magát az embert is.

Egy tudományos konferencia keretében beszélgettem Viktor Frankl-al, a híres orvosprofesszorral és filozófussal az emberi magatartásról. Gondolatainkat a média számára is felvették.

Megállapítottuk, hogy érdemes ember az, aki saját munkáján felül, a társadalmi együttélés valamelyik területén olyat alkot, ami egy közösség, hazája vagy népe javát szolgálja, elismerést szerez neki.

Ilyen érdemes ember Saáry Éva is, aki évtizedek óta elnökünk. Alkotó tevékenysége azonban messze meghaladja egyesületünk kereteit.

De ismerjük-e őt, az alkotó embert?

A 80. születésnapját ünneplő Saáry Éva 72 év óta embert formáló munkát végez!

8 éves volt, amikor első verse megjelent a magas szellemi nivójáról híres Magyar Nők Lapjában, amelyik további 7 éven át közölte verseit, a háború végéig. Nem volt bonusza, pedig még gyermek volt. Megírták neki,

hogy csak azokat a verseit közlik, amelyek elérik a magas mércét. (Itt vannak a bizonyítékok az asztalon.)
Ime, egy verse, amelyet még akkor írt:

Búcsú

A vonat megindult,
Sisteregy megye,
Búcsúzik tetőled
Erdő, mező, hegy.
Hol oly sokat jártam
Lombos fák alatt,
Az idő, mi gyorsan,
Gyorsan elszaladt.

A lap egyébként így mutatta be őt olvasóinak minden versénél:

SAÁRY ÉVIKE, KIS MUNKATÁRSUNK.

Évtizedekkel később írt számos versében is megtaláljuk a gyermekkorban írt vers alaphangulatát. Ime:

Halottak

Most már az ő életük élem,
ezer karjukkal nyúlnak értem,
nem kell a temetőbe mennem,
a halál itt csirázik bennem.

Emlékeim is eltűnőben
Szertefoszlanak az időben.
Mikor már engem lombok fednek,
átalakulnak fellegeknek.

Most, 72-év után – áthidalva a közbeeső alkotó évtizedeket – rólunk, dél-svájci magyarokról írt. Ebben az évben jelent meg könyve az Antológia Kiadó gondozásában: *Magyarok Dél-Svájban*.

A maga nemében egyedülálló mű. Már rég nem leszünk, amikor majd egy, a nemzet egységét valló, és ezért a magyar emigrációt is kutató tudós nevünket felidézve, hazánkért, Magyarorszáágért és befogadó hazánkért, Svájcért végzett munkánkat fogja tanulmányozni.

A magyar Parlament ötven példányra jelentette be igényét, és felkérte Saáry Évát, hogy ott, a Parlamentben dedikálja könyveit.

Több művészeti ágban, műfajban dolgozott és dolgozik. Fotózik, fest, könyveket ír, könyveket tervez -illusztrál, és dokumentációs anyagot gyűjt.

Utam az íráshoz, a költészethez- vallomásában, így jellemzi önmagát:

“Ha tollat veszek a kezembe, ma is ez a két világ fonódik össze mondandómban: józan, emberséges népi bölcsesség és

az ókori sztoikus írók morális-stilisztikai vasfegyelme.”
A problémákkal egy nagyon nehéz időket átél, kontemplatív, poétikus és érzékeny lelkiállatot küzd.

3 éves volt, amikor szülei elváltak. Ennek következtében az elemi iskola minden osztályát más városban járta, rokonok nevelték. Harmadikos volt, amikor nagyanyjával egy földes szobában lakott.

A háború után meg – mint minden tisztességes ember – szegény volt. Fehér esküvői ruháját pálos szerzetes unokabátyja reverenda anyagából varrták. A kommunista diktatúra éveiben, a pálos szerzetessel együtt, egyszerre három rokona ült börtönben.

Első cikke nyugaton a *Bécsi Magyar Híradóban* jelent meg. Ebben az időben tért át a rímes versről a szabadversre. Meditatív gondolatait jezsuita atyák még szentbeszédeikbe is beleszórták.

1965-ben rendezték első festőművészeti kiállítását, amelyet további számos fotó- és képzőművészeti kiállítás követett Ausztráliában, az Egyesült Államokban, Angliában, Olaszországban, Németországban, Ausztriában, Svájcban és persze Magyarországon is. Irodalmi munkássága ugyanilyen gazdag. Írt és ír a Katolikus Szemlében, az Új Látóhatárban, az Irodalmi Újságban, a Bécsi Naplóban, az Új Európában, az Életünkben, az Argentínai Magyar Hírlapban. Állandó munkatársa a Nemzetőrnek, a Kanadai Magyarországnak, az Új Világnak és az Ausztráliai Magyar Életnek.

Saáry Éva életét és népművészeti munkásságát ez év nyarán a Magyar Katolikus Rádió több adásban ismertette. Otthoni és külföldi televíziókban többször is nyilatkozott.

Intenzív kapcsolatot tartott és tart ma is az irodalmi és tudományos élet elitjével az egész világon. Egymásután keresik fel őt tudósok, történészek, politikusok és írók, akik véleményét kérik. De lakása nyitva volt nemcsak a tudósok és a barátok, hanem egyszerű, sokszor nélkülöző emberek előtt is, akiknek ügyes-bajos dolgait intézte. Jó szívvel terített asztalt a váratlanul érkezőknek, legyenek azok magyarok, vagy éppen vietnámi menekültek.

Megjelent írásai könyvtárnyi anyagot tesznek ki. A hatalmas munka közben még az egész világgal is levelez, titkárnők nélkül is válaszolva mindenkinek. Levelezését és rendszerezett dokumentációs anyagát olyan fontosnak és értékesnek tartják, hogy a Petőfi Irodalmi Múzeum is igényt tart rá. Saáry Éva csak ennek a múzeumnak többmázsányi anyagot ajándékozott. De összességében ilyen nagy anyagot kapott az

Országos Széchenyi Könyvtár,
Parlamenti Könyvtár,
Lakiteleki Emigráns Gyűjtemény,
Magyar Földtani Intézet (Bp.),
Magyar Földrajzi Múzeum (Érd),
Fotográfiai Múzeum (Kecskemét),
Északi Magyar Archívum (Stockholm), hogy csak egy-kettőt említsék.

A Magyar Olajipari Múzeumban (Zalaegerszeg) 200 képe és fotója nyert elhelyezést.

Levelezése egy külön téma lenne. Csak két érdekességet ragadok ki a sok közül. Pakisztánból kap levelet egy magyar apácától, akinek 30 év után Saáry Éva írása jelentette a hazát.

Új Zélandból kapja a másik levelet, amelyben egy idős magyar köszöni meg verseit és közli, hogy vasárnaponként az istentiszteletre összegyűlt pünkösdista gyülekezet verseskötetéből olvas fel részeket.

Saáry Éva, mint ember is köztiszteletben áll. Ezt a tiszteletet a már a fiatal geológusnő Afrikában, kollégái körében is kivívta. Hallgassuk meg, mit ír róla Jacques Sallibartant francia olajkutató, ebben az évben megjelent gaboni visszaemlékezéseiben:

„Port Gentil közelében, a Tchengué fúrásponthoz 1957 tavaszán egy magyar származású, fiatal geológusnő, Saáry Éva került. Önféjű és vakmerő - néha az esztelenségig (miként az akkori pionírok általában). Viselkedése nem egyszer elképesztett. Jelen volt például a fúrótorony építésénél, s mikor a munka véget ért, felmászott a 45 méter magas torony ('derrick') tetejére, s percekig ott állt széttárt karokkal a semmiben, minden védelem nélkül, lobogtatva a befejezést jelentő, szimbolikus virágcsokrot, melyet az oszlop végére kötözött. Erre a bolond vállalkozásra emlékezve, ma is borsódzik a hátam.”

Az általunk ismert érett asszony magatartását viszont nyilvánvalóan Plotinos (205-270), az utolsó nagy görög filozófus szelleme hatja át, aki világosan látta az emberi gyengéket, és aki ezt 1700 évvel ezelőtt így fogalmazta meg:

„Az emberiség középúton lebeg az istenek és az állatok között.”

Plotinos szellemiségéből ered, hogy Saáry Éva minden emberrel tud beszélgetni. Ő az, aki meghallgat vallásost és vallástalant, nemzetiszocialistát és kommunistát.

Aki a pszichiáter türelmével viselte el a psychopata és a mindig és mindenben hibákat kereső vagy munkásságára féltékeny embereket is, csak azért, mert magyarok. Aki sérelmek ellenére sem hagyta el soha egyesületét, mert tudta, hogy ezt egy, a magyarságért aggódó vezető ember soha nem teheti meg.

Emellett egyedül reá hárult a mindennapok gondja, mert francia férje munkájából kifolyólag gyakran volt távol.

Leányait megtanította magyarul, akik magas rangú magyar cserkészek lettek. Az ő vezetésükkel vitték a világ minden részéről összejött cserkészek a magyar nyelvet és az igaz eszmék hevét elcsatolt területeinken és szerte az egész világon. II. János Pál pápa is fogadta

őket. Egyébként mindkét unokája is kiválóan beszél magyarul.

1976-ban felkéri a már ismert írónt a Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör (SMIKK) vezetésére, amelynek élén csaknem két évtizeden keresztül dolgozott, mint az egyesület ügyvezető elnöke. Ez idő alatt körülbelül 300 prominens előadót hívott meg, a világ minden részéről, az évről-évre megismétlődő és 4-5 napig, reggeltől estig tartó *Lugánói Tanulmányi Napokra*.

Akik ezeken a tanácskozásokon részt vettek, tudják, hogy alig aludtunk, és az utolsó napon alig tudunk búcsút mondani egymásnak. Szinte órákig szorongattuk egymás kezét, mert Saáry Éva megerősítette lelkünket és mindazokat is, akik még remélve hittek a szabadság eszméjében.

Amilyen megértő és elnéző volt környezetével, ugyanolyan kérlelheterlen és soha meg nem alkuvo ellenfele volt a bolsevista barbárságnak. Ezen a téren nem ismert pardont. Soha nem fogadta el az úgynevezett diplomatikus kapcsolatfelvételnek még csak a gondolatát sem, az azóta bukott rendszer hivatalos képviselőivel.

Dobó István, Eger vára hős védőjének jelmondata volt minden tettének lényege:

„A haza nem eladó”.

Saáry Éva egész munkássága gróf Teleki Pál gondolatait, szellemiségét tükrözi vissza, aki a következőket mondotta:

„Csak azoknak az országoknak van létjogosultságuk, amelyek európai célokat akarnak szolgálni. Mi ezer éve szolgálunk európai célokat. Mi minden korban meg tudtuk állni a helyünket Európában és minden korban magyarok is tudunk maradni. Ez a mi utunk a jövőben is.”

Tisztelt hallgatóság! Minden magyar politikusnak és vezetőnek ismerni kellene ezeket a szavakat.

Saáry Évának nem kell visszavonnia semmit abból, amit mondott, vagy amit írt. Ennek igazolásául hadd idézzek végül az 1956-os forradalom és szabadságharc 25. évfordulóján, 1981. október 22-én, a Lugánói Tanulmányi Napok alkalmával tartott elnöki megnyitó beszédéből:

„Engedjenek meg nekem végül egy személyes vallomást! Ha halálom után valamilyen égi fórumon megkérdeznék, mi volt életemben az, amiért érdemes volt megszületnem és végigjárnom a – nem mindig kellemes és könnyű életutat – habozás nélkül válaszolnám: 1956. október 23-a. Ennek az egy napnak a hevülete többet jelentett és szebb volt, mint minden más eksztázis, minden más mámor. Ennek a napnak a csodálatos emberi egymásra találása megértette velem, hogy nem vagyunk végzetesen földhözragadt lények, hanem ki tudunk

emelkedni az anyagból, s egy-egy rendkívüli pillanatra, felül tudjuk múlni önmagunkat. Hogy áldozatokat tudunk vállalni eszmékért, eszményekért, s ha kell, meg is tudunk halni egyetlen szó bűvöletében, s ez a szó: a SZABADSÁG.”

Kedves Saáry Éva! Én, személy szerint, boldognak mondhatnám magamat, ha a massagnoi keresztnél tíz év múltán is újból, mi mindannyian, lélekben, így együtt gyűjthetnánk meg hőseink előtt a megemlékezés fátylát.

Ezekkel a gondolatokkal köszönöm meg nemzetünkért végzett fáradhatatlan munkásságát, és szeretném mindannyiunk nevében úgy köszönteni, ahogyan ezt mi magyarok tesszük: Éva Asszony, Isten éltesen sokáig!

Szerkesztőségünk, zalai olvasói és tisztelői nevében hasonló jókat kívánunk a költő-író-és képzőművésznek. Az ötvenes években írott versei – melyekből egy kis ízelítőt közöltünk e számunkban – nem csak egy bontakozó költői pálya megnyilatkozásai, hanem a táj, a vidék szellemiségét, hangulatát őrző irodalmi dokumentumok. Egy új zalai antológia értékes darabjai. Kötődése az Olajipari Múzeumhoz közismert, s csak hálásak lehetünk Tóth János igazgatónak, hogy folyóiratunkkal is megismertette őt. Számos érdekes publikációján túl, 2007-ben a Pannon Tükör Könyvek sorozatában egy versválogatás jelent meg *Éjbe szórt szavak* címmel. Reméljük, hogy még sokszor találkozunk nevével és írásaival olvasóink.

(Elhangzott 2009. november 22-én;

helyszín: Palazzo Dei Congressi, Lugano.)

Saáry Éva otthonában

Köszöntjük a 75 éves Pomogáts Bélát!

Néha elgondolkodunk, ismerősei, barátai, szakmabeliek: honnan van ennyi ideje, energiája? Mert a nagy munkák – mint legutóbb a III. kötetes Magyar irodalom Erdélyben, 1918-44 című átfogó mű – mellett figyelmét nem kerülték el a peremvidéken dolgozó irodalmi műhelyek, kiadók, szerkesztőségek sem. Mi zalaiai és muravidékiek többször is tapasztalhattuk: számon tartja publikációinkat, köteteket, „hogyan lészek” fontos neki. Ha hívtuk, Zalaegerszegen és Lendván, nagy érdeklődéstől övezve, előadásokat tartott, s mindig volt kéziratunk folyóiratunk számára. Az Illyés Közalapítvány elnökeként számíthatunk segítségére, ha érdemes programokkal megkerestük. 2006-ban ő avatta a lendvai Bánffy Központot, amelynek létrejöttében kiemelkedő szerepet játszott. A „legkisebb magyar kisebbség” irodalmi termését jól ismeri. Előszót írt Zágorec-Csuka Judit *Viharverten* című, első verskötetéhez, s a Pannon Tükör Könyvek sorozatában jelent meg a Tükör és minta tanulmánykötete, 2004-ben. Több évtizedes munkálkodása, konszenzus teremtő egyénisége nagy értéke az egyetemes magyar irodalomnak. Az általa oly gyakran emlegetett „irodalmi republika” nevében jó egészséget és további alkotó esztendőket kívánunk neki!

A Pannon Írók Társasága 2009. november 20-án Kazinczy-émlékkonferenciát rendezett a Zalaegerszegen, a Göcseji Múzeumban, az író-költő-nyelvújító születésének 250. évfordulója alkalmából, *Kazinczy Ferenc zalai íróbarátai és szabadkőműves páholy társai – Műveinek mai olvastá, az irodalmi nyelv megújításának jelentősége* címmel.

Megnyitót mondott: dr. Gyimesi Endre, Zalaegerszeg M. J. Város polgármestere.

A következő előadások hangzottak el:

Egry Tibor: Baráti literátusok, szabadkőműves testvérek és egyéb lelkes kultúr-ügyletek

a zalaegerszegi páholy idején és tájkán

(1790-1820);

Cséby Géza: Kazinczy és a keszthelyi Helikon ünnepei (1817-1819);

Dr. Németh József: Kazinczy Ferenc és Pálóczi Horváth Ádám irodalmi és szabadkőműves kapcsolatai;

Dr. Bence Lajos: „Orthológusok és neológusok” mai irodalmunkban;

Péntek Imre: Modern lírai előképek, újító versformák

Kazinczy Ferenc költészetében;

Tucsni András: Kazinczy „ős Hamletje” és a későbbi Hamlet fordítások, értelmezések és változatok;

Szemes Péter: Kazinczy Ferenc esztétikai elvei.

Az előadások szövege folyóiratunk januári számában lesz olvasható.

Kötetbemutatók, író-olvasó találkozók

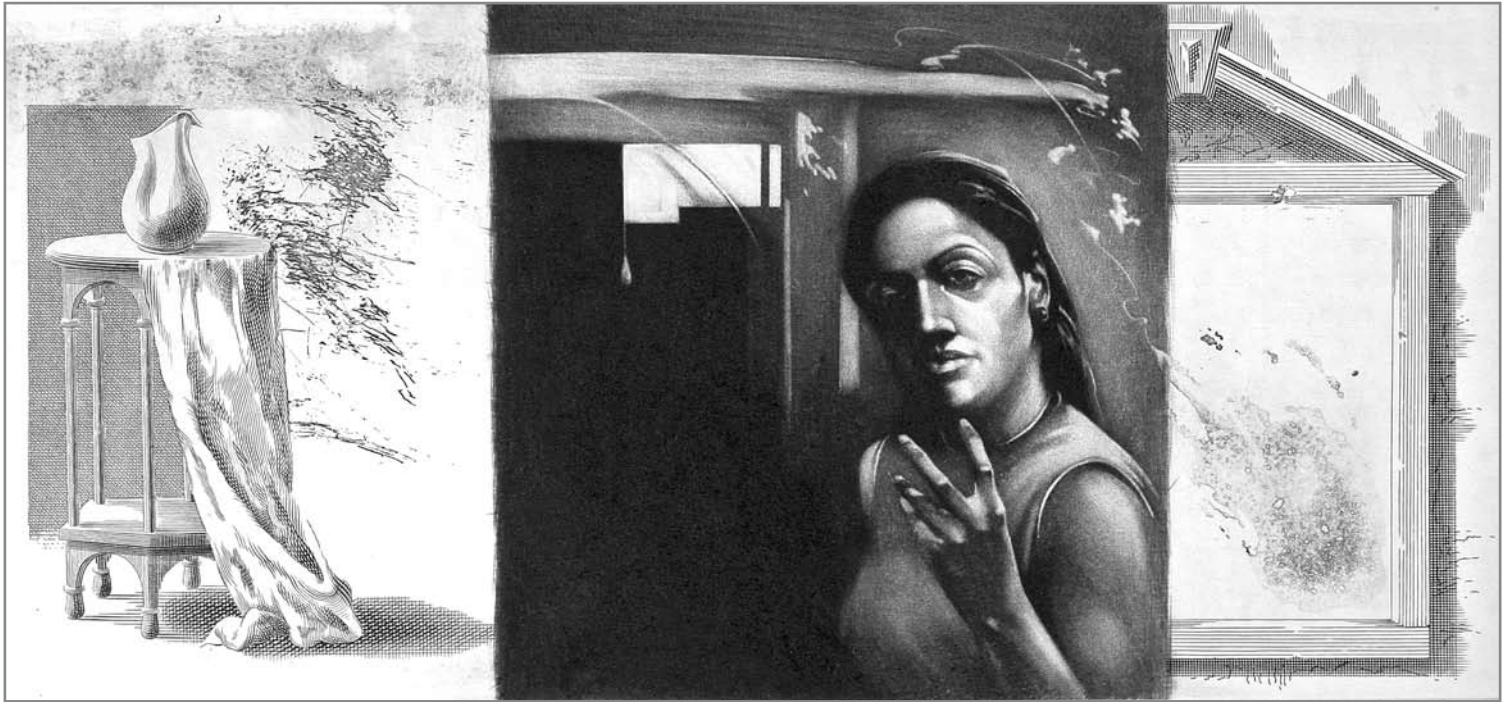
2009. november 25-én, Nagykanizsán, a Honvéd Kaszinóban Péntek Imre: *félrebeszéd* és Tóth Imre: *A lélek nulla foka* című kötetének bemutatására került sor. Közöntöt mondott Balogh László, a város kulturális bizottságának és lapunk szerkesztő bizottságának elnöke. Péntek Imre kötetét Szemes Péter esztéta, lapunk főszerkesztő-helyettese, Tóth Imre kötetét Turbuly Lilla költő-prózaíró ajánlotta az érdeklődők figyelmébe. Közreműködött Kelemen Gyula, az Énekmondó Együttes vezetője. December elsején, Zalaegerszegen, a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban Turczy István író-költő-műfordító, a magyar Pen Klub alelnöke, a Parnasszus főszerkesztője volt a Keresztury Társaság vendége. Nem egyedül: Turbuly Lilla és Tóth Imre, a kiadó Új Vizeken sorozatának költőivel. Turczy István beszélt az *Át/halások* című verskötetéről, és az *Erotikon* címmel megjelent, Eifert Jánossal közösen készített albumáról. Főleleveníttette a Parnasszus indulását, ismertette a versfolyóirat törekvéseit, és szólt a kiadó sok érdekes, több generációt is „megszólító” sorozatairól. Többek között, az utóbbi fél évben megjelent, Turbuly Lilla: *Szélrosta* és Tóth Imre: *A lélek nulla foka* című válogatásáról. Az író-költő vendégekkel Péntek Imre beszélgetett.

November 12-én, Pécsen, 79 éves korában elhunyt Tüskés Tibor József Attila-díjas, író-szerkesztő. Fáradhatatlan munkása volt a magyar irodalomnak. Írt szociográfiát, tanulmányt, kritikát, több monográfia – Kodolányi János, Illyés Gyula, Nagy László, Csorba Győző, Pilinszky János – fűződik a nevéhez. 1959 és 64 között a Jelenkor főszerkesztője volt, ahonnan „ellenzéki” írók, mint Weöres Sándor, Mészöly Miklós, közlései miatt, Aczél György közbeavatkozására, váltották le. De a tollat nem verheték ki a kezéből. Számos könyvet írt, szerkesztett, termékenysége, széleskörű tájékozódása már-már zavarba ejtő. Legutóbbi kötete a közeli baráttal, Fodor Andrással folytatott levelezését tartalmazza.

Zalához és főként Nagykanizsához sok szállal kötődik – akárcsak Nagy Gáspár. Az 1930-as évek közepétől Nagykanizsán élt szüleivel, édesapja vasutas volt. Itt végezte az elemi népiskolát, majd a piarista gimnáziumban érettségizett. Akár csak a másik, sajnós szintén eltávozott barát, a költő Major-Zala Lajos. Az ELTE magyar-történelem szakán 1955-ben végzett, Dombóváron, majd Pécsen tanított. A „felnevelő városhoz” mindig hű maradt. Gyakran járt ide író-olvasó találkozókra, mint október 19-én, amikor Batthyány Gimnázium diákjainak tartott „rendhagyó irodalomórát” a Medgyasszay Házban. Idén tavasszal, a város napján, ragaszkodását viszonozva, Nagykanizsa díszpolgárává választották. Lapunkban Pécsi Gabriella: *Tolláskodom fellegen* című kötetéről írt értelemzést. Végakaratainak megfelelően december 1-én Pécsen, 8-án pedig Nagykanizsán helyezték hamvait örök nyugalomra. A búcsúztató szertartáson szerkesztőségünk is elhelyezte a kegyelet virágait.

December 9-én, Budapesten, az Uránia Nemzeti Filmszínház dísztermében került sor a Bethlen Gábor Alapítvány díjainak átadására. A Márton Áron Emlékéremet a délvidéki magyar folyóirat, az Aracs kapta, a szerkesztőséget Mák Ferenc főszerkesztő képviselte. A Tamási Áron-díjat Kubik Anna színművésznőnek ítélték. A Teleki Pál érdeméremet Balassa Zoltán történész (Kassa), dr. Béres József okleveles vegyész és Nagy András grafikus, könyvművész vehette át. A Bethlen Gábor-díjjal a „Kilencek” költői csoportját, az *Elérhetetlen föld* című, 1969-ben megjelent antológia szerzőit tüntették ki. A megjelent költőket – Györi Lászlót, Kiss Benedeket, Konczek Józsefet, Kovács Istvánt, Mezey Katalint, Oláh Jánost, Péntek (Molnár) Imrét, Utassy Józsefet és az elhunyt Rózsa Endre örökösét – dr. Vasy Géza irodalomtörténész, a Magyar Írószövetség elnöke köszöntötte, aki laudációjában hangsúlyozta: a kuratórium a díjat „a magyar poétika hagyományokra építő megújításáért, példás közéleti tevékenységükért és negyven évi együttműködésükért” ítélte oda a ma is aktív irodalmároknak. A díjátadás után Csontos János: *Együtt és külön. Kilencek húsz év múlva* című interjú-dokumentumfilmjét vetítették le.

Frimmel Gyula:
Vakablak

- Bence Lajos** (1956; Lendva) Költő, művészeti író, szerkesztő.
Legutóbbi kötete: Hazatérítő, MNMI – Pannon Tükör Könyvek, 2006.
- Burkus József** (1957; Nagykanizsa) Festőművész, író-költő.
- Ferencz Győző** (1937; Zalaegerszeg) Újságíró, helytörténeti kutató.
- Geresits Gizella** (1942; Lenti) Költő, kritikus. Kötete: Áradó, Szent Gellért Kiadó, 2005.
- Gyimesi Endre, dr.** (1952; Zalaegerszeg) Helytörténeti kutató.
- Kaj Ádám** (1988; Zalaegerszeg) Verseket publikál különböző lapokban.
- Karáth Anita** (1978; Zalaegerszeg) Költő, különböző folyóiratokban publikál.
- Kardos Ferenc** (1964; Nagykanizsa) Költő, történész. Legutóbbi kötete: Nézz rám!, Pannon Tükör Könyvek, 2007.
- Keresztury Dezső** (1904. szept. 6., Zalaegerszeg – 1996. ápr. 30., Budapest) Költő, író, irodalomtörténész.
Legutóbbi válogatás életművéből: Szétbogozhatatlan (válogatott versek a szerelemről), József Attila Városi Könyvtár, 2004.
- Kiss Dénes** (1936; Budapest) Költő, prózaíró, műfordító.
Legutóbbi kötete: Beszélgetések az aggyal – aki fázik, fát keres, Magyar Menedék Könyvesház, Püski Kiadó (2009).
- Kiss Gábor** (Zalaegerszeg) Könyvtáros, történész.
- Kostyál László** (1962; Zalaegerszeg) Művészettörténész, kurátor.
- Ladányi András** (1945; Budapest) Író, újságíró.
- Lángi Péter** (1942; Keszthely) Költő, folyóiratokban publikál. Első kötete megjelenés előtt áll Késői invokáció címmel.
- Lehota János** (1942; Nagykanizsa) Bánk bán kutató, kritikus.
- Lehota M. János** (1978; Nagykanizsa) Esztéta, kritikus, művészeti író.
- Markó Béla** (1951; Marosvásárhely) Költő, szerkesztő.
Legutóbbi kötete: Egy irredenta hétköznapijai (Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2009)
- Molnár Gábor** (1978; Lenti) Költő, első kötete: Az emberi szívnek oltalmától távolan. Szerzői kiadás, 2008.
- Nagy Miklós Kund** (1943; Marosvásárhely) Író, művészeti író.
Legutóbbi kötete: Míg a magnó összekapcsolt, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 2006.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: félrebeszéd, Pannon Tükör Könyvek, 2009.
- Pénzes Dávid** (1984; Zalaegerszeg) Egyetemi hallgató, kritikus.
- Saáry Éva** (1929; Lugano) Költő, prózaíró, képzőművész. Legutóbbi kötete: Magyarok Dél-Svájcban, Antológia Kiadó, 2009.
- Somogyi Zoltán** (1982; Keszthely) Prózaíró, kritikus. Különböző folyóiratokban publikál.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Esztéta, kritikus.
- Szoliva János** (1936; Nagykanizsa) Költő, legutóbbi kötete: Hol a találkozás?, Pannon Tükör Könyvek, 2009.
- Tóth Imre** (Zalaegerszeg) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: A lélek nulla foka, Parnasszus Kiadó, Új vizeken sorozat, 2009.
- Turbuly Lilla** (1965; Zalaegerszeg) Költő, prózaíró, kritikus.
Legutóbbi kötete: Szélrosta, Parnasszus Kiadó, Új vizeken sorozat, 2009.
- Utassy József** (1941; Rédics) Költő, legutóbbi kötete: Farkasordító, Széphalom Könyvműhely, 2006.
- Wehner Tibor** (1948; Budapest) Költő, művészettörténész. Legutóbbi kötete: Wagner Nándor, Holnap Kiadó, 2006.
- Záborszky Miklós, dr.** (Oroszlány) Nyugalmazott történelem tanár, helytörténeti kutató.
- Zágorec-Csuka Judit** (1964; Kapca) Költő, prózaíró, művelődéstörténész.
Legutóbbi kötete: A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitásának tükrében, Muravidéki Baráti Kör, 2007.

Következő számaink tartalmából:

Markó Béla, Győri László, Kiss Benedek, Vörös István, Szauer Ágoston, Böröndi Lajos, Luzsica István, Illés András, Oláh Zoltán, Aranyi László versei; Gervai András, Göncz László, Kelemen Lajos, Kilián László prózája; Pomogáts Béla, Németh József, Cséby Géza, Bence Lajos, Szemes Péter, Egly Tibor tanulmánya, kritikája; Kostyál László, Marton Zoltán, Péntek Imre, Lehota M. János, Szemes Béla képző-és színházművészeti írásai.